

**МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ
КАФЕДРА СОЦІОЛОГІЇ ТА ПСИХОЛОГІЇ**

**АКТУАЛЬНІ НАПРЯМИ
ПРАКТИЧНОЇ ПСИХОЛОГІЇ
І ПСИХОТЕРАПІЇ**

**Матеріали VIII
Міжнародної науково-практичної конференції
молодих вчених, студентів та аспірантів
(м. Харків, 16 грудня 2020 р.)**

Харків 2020

УДК 159.9.072

А 43

А 43 **Актуальні** напрями практичної психології і психотерапії: збірник матеріалів VIII Міжнародної науково-практичної конференції молодих вчених, студентів та аспірантів (м. Харків, 16 грудня 2020 року). Харківський національний університет внутрішніх справ. Харків, 2020. 227 с.

Збірник містить тези доповідей та статті учасників VIII Міжнародної науково-практичної конференції молодих вчених, студентів та аспірантів «Актуальні напрями практичної психології і психотерапії» з проблематики психологічних досліджень, практичної психології.

УДК 159.9.072

Матеріали викладені в авторській редакції з незначними коректорськими правками. Відповідальність за точність поданих фактів, цитат, цифр і прізвищ несуть автори.

ВСТУПНЕ СЛОВО

Ректора Харківського національного університету внутрішніх справ, генерала поліції третього рангу, заслуженого юриста України, член-кореспондента Національної академії правових наук України, доктора юридичних наук, професора В.В. Сокурєнка

Шановні учасники конференції!

Зростаюча різноманітність аспектів вивчення людини пов'язана з прогресом наукового пізнання і потребами його залучення до вирішення практичних задач. Важко назвати галузь суспільної практики (право, освіта, економіка, система охорони здоров'я, транспорт, будівництво тощо), яка не вимагала б врахування *людського фактору*.

Під людським фактором розуміють сукупність властивостей людини – професійних, психологічних, біологічних, які виявляються в її діяльності і тим самим впливають на суспільні процеси. Актуалізація та необхідність розв'язання проблеми людського фактору зумовлені потребами розвитку суспільства, зокрема такими, як ґрунтовні трансформаційні процеси, що відбуваються сьогодні практично у всіх галузях.

Психологія і право – це дві сфери, які доповнюють одна одну і ефективно співпрацюють. Сучасне життя, у тому числі і правоохоронну діяльність, вже складно собі уявити без психології. У нашому університеті отримують освіту більше 500 студентів та слухачів-психологів. Наші випускники-психологи успішно працюють в різних установах: у школах, в поліції, в армії, в пенітенціарних установах.

Окрім загальних психологічних знань, наші студенти вивчають психологію правопорушників і психологію жертви, психологічні особливості функціонування і розпаду злочинних груп, основи кримінального права, психологію девіантної поведінки тощо.; засвоюють сучасні психологічні практики.

Психологами кафедри соціології та психології ХНУВС, окрім освітнього процесу, реалізуються серйозні наукові проекти: розробляються програми

психологічного забезпечення професійної підготовки поліцейських, програми профілактики правопорушень серед неповнолітніх; у ракурсі наукових інтересів кафедри також особистість підлітка-засудженого, його емоційної сфери, життєстійкості і життєздатності.

Минулої осені науковці кафедри соціології та психології факультету № 6 за сприянням Північно-Східного управління департаменту виконання кримінальних покарань Міністерства юстиції здійснили ґрунтовне вивчення особистісних характеристик злочинців-педофілів. Чому людина йде на такий злочин? Що її штовхає? Зараз готується до друку дві книги за результатами дослідження.

У сфері уваги науковців кафедри також:

- проблеми психологічної реабілітації учасників бойових дій;
- психологія особистості працівника поліції;
- проблеми ресоціалізації правопорушників;
- психологічні аспекти розкриття та розслідування злочинів;
- психологічні аспекти проведення психофізіологічних досліджень з

використанням поліграфічних пристроїв та інші.

Сучасна психологія все більше перетворюється в область професійної практичної діяльності, яка формує власні норми і принципи роботи, понятійний апарат, методи і завдання. Сьогоднішня конференція **«Актуальні напрями практичної психології та психотерапії»**, яку ми проводимо за участю наших польських колег, має *суто практичну спрямованість*. Бо саме оволодіння психологічними практиками дозволяє психологу здійснювати психодіагностичну, психопрофілактичну, психокорекційну, психореабілітаційну роботу.

Тому бажаю всім учасникам конференції плідної цікавої роботи. Сподіваємося, що по закінченні карантину ми матимемо можливість ще не раз спілкуватися вживу на нашій території і обмінюватися практичним досвідом. Успіхів в роботі!

ВСТУПНЕ СЛОВО
завідувачки кафедри соціології та психології
доктора психологічних наук, професора
Євдокімової О.О.

У сучасному світі, у якому динамічно розвиваються усі сфери життя суспільства актуальність психології незмінно зростає. Знання психології грає важливу роль у житті суспільства і людини, робить більш яскравим, успішним, осмисленим, допомагає людині реалізувати свої можливості, краще пізнати себе і оточуючих, стати більш впевненим в собі, розвинути комунікативні навички, ефективно вирішувати професійні і особистісні проблеми. І хоча психологія не є панацеєю на всі випадки життя, вона дозволяє знаходити відповіді на багато питань і вирішувати багато проблем.

Останніми роками ми спостерігаємо активний розвиток психології як науки, академічної і прикладної, обумовлене різноманітністю завдань, які перед нею стоять. В Україні інтерес до психологічних знань є дуже великим, причому у самих різних сферах: у політиці, освіті, медицині, спорті, в армії і поліції, в рекламі, бізнесі тощо. Усвідомлення суспільством ролі практичних психологічних знань приводить до створення цілих служб психологічного забезпечення в освіті, в рекламі, в бізнесі, в армії, у правоохоронних органах. Сучасна психологія перебуває на перехресті багатьох наук, вона займає проміжне місце між філософськими науками, з одного боку, природничими – з другого і соціальними – з третього. Але головний об'єкт дослідження психології – людина, її психічний світ, психічні процеси, сатани і якості.

Ми щасливі, що сьогодні до нас будуть долучатися наші колеги з інших навчальних закладів, психологи-практики. До участі залучаються наші партнери з Польщі, Білорусі, Швеції. Ми вітаємо також наших колег з Північно-Східного міжрегіонального управління виконання кримінальних покарань. Тому бажаю всім учасникам конференції плідної та цікавої роботи.

РЕГЛАМЕНТ РОБОТИ КОНФЕРЕНЦІЇ

9.00 – 9.10 Реєстрація учасників конференції

9.10 – 9.30 Відкриття конференції

9.35 – 17.25 Майстер-класи

17.25 -17.30 Підведення підсумків, відповіді на запитання та плани на майбутнє.

РОБОЧІ МОВИ:

українська, польська, англійська, російська

МАЙСТЕР – КЛАСИ

9.35-10.20 Шахова О.Г. «Гештальт-терапія: контакт з собою та іншими в епоху онлайн»

10.20 –11.00 prof. L. Woszczek Rola i znaczenie opinii psychologicznej w sprawach sądowych (професор Лешек Воцек, тема доповіді «Роль і значення психологічного висновку у судових справах»)

11.00 – 11.10 Перерва

11.10 – 12.00 Бородуліна В.В. «Особливості спілкування з постраждалими від домашнього насильства у непрофесійній спільноті»

12.00 – 12.45 Колчигіна А.В. «Арт-терапевтичні методи в ракурсі розвитку мотивації досягнення успіху»

12.45 – 13.30 Маннапова К.Р. «Спонтанність як джерело свободи особистості»

13.30 – 13.40 Перерва

13.40 – 14.25 Форотинська О.В. «Еріксонівський гіпноз: шлях до ресурсів несвідомого»

14.25 – 15.10 Жданова І.В. «Прокрастинація...Що робити?»

15.10 – 15.20 Перерва

15.20 – 16.00 Чепіга Л.П. «Психодрама: знайомство з методом»

16.00 – 16.45 Твердохвалова Ю.Л. «Транзактний аналіз: шлях до усвідомлення та покращення взаємовідносин»

16.45 – 17.25 dr Arkadiusz Paweł Szajna, lecturer, head of the polygraph test laboratory at the University of Occupational Safety Management in Katowice «Psychophysiological polygraph tests in Poland» (Аркадіуш Шайна, тема доповіді: «Психофізіологічні тести на поліграфі в Польщі»)

17.25– 17.30 Підсумки конференції та майбутні плани

Раді, що Ви з нами!

кафедра соціології та психології

ЗМІСТ

Акчуріна Аліна Євгенівна, Басалкевич Марина Леонідівна, Ігор Олександрович Віденєєв ОСОБЛИВОСТІ АГРЕСИВНОЇ ТА АДИКТИВНОЇ ПОВЕДІНКИ ОСІБ ПІДЛІТКОВОГО ВІКУ	12
Арістов Максим Андрійович СПЕЦИФІКА МІЖОСОБИСТІСНОЇ ЗАЛЕЖНОСТІ ПІДЛІТКІВ.....	15
Артюшкевич Світлана Андріївна СМИСЛОЖИТТЄВІ ОРІЄНТАЦІЇ ТА ЦІННОСТІ ЛЮДЕЙ ЗРІЛОГО ВІКУ, ЩО ПРОЖИВАЮТЬ В СІЛЬСЬКІЙ МІСЦЕВОСТІ	19
Ахмедова Анастасія Ельчинівна ОСОБЛИВОСТІ ПРОЯВУ СИНДРОМУ «ПРОФЕСІЙНОГО ВИГОРАННЯ» У ПРАЦІВНИКІВ ОСВІТНІХ ЗАКЛАДІВ	23
Бойчук Сергій Сергійович ПСИХОЛОГІЧНА ПІДГОТОВКА БІЙЦІВ КОРД.....	26
Бондзик Дмитро Миколайович, Нікішкін Борис (США, м.Маямі) ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОФІЛАКТИКИ ДЕЛІНКВЕНТНОЇ ПОВЕДІНКИ НЕПОВНОЛІТНІХ В УМОВАХ КАРАНТИНУ.....	31
Бородуліна Вероніка Володимирівна СПЕЦИФІКА МІЖОСОБИСТІСНОЇ ЗАЛЕЖНОСТІ ЖІНОК, ЯКІ ПОСТРАЖДАЛИ ВІД ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА	33
Верховодова Каріна Олександрівна ІНДИВІДУАЛЬНО-ТИПОЛОГІЧНІ ВЛАСТИВОСТІ РЕЛІГІЙНОЇ ОСОБИСТОСТІ	36
Вороніна Марія Олександрівна ОСОБЛИВОСТІ КОПІНГ-ПОВЕДІНКИ В СТРЕСОВИХ СИТУАЦІЯХ ЮНАКІВ ТА ДІВЧАТ ПІДЛІТКІВ	39
Воронкіна Марина Юріївна ПОЧУТТЯ ГУМОРУ ЯК ПСИХОЛОГІЧНИЙ ФЕНОМЕН	42
Гайдук Наталя Сергіївна ПСИХОЛОГІЯ САМОТНОСТІ ТА ПРОБЛЕМИ АДАПТАЦІЇ ОСОБИСТОСТІ	45
Галкіна Ольга Володимирівна СОЦІАЛЬНЕ СИРІТСТВО ЯК СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНА І ПРАВОВА ПРОБЛЕМА В УКРАЇНІ.....	48
Гаценко Тетяна Михайлівна ДОМАШНЄ НАСИЛЬСТВО ЯК ПСИХОЛОГІЧНА ПРОБЛЕМА	53

Голуб Ельвіра Сергіївна

ПОГЛЯДИ ПСИХОАНАЛІТИКІВ ХХ СТ. НА СТРУКТУРНУ МОДЕЛЬ ПСИХІКИ 55

Гончарова Яна Ігорівна

СПЕЦИФІКА ПОДОЛАННЯ СТРЕСУ У ПОЛІЦЕЙСЬКИХ 58

Горяінов Андрій Володимирович

ПІДХОДИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ КОНФЛІКТУ І КОНФЛІКТНОЇ ПОВЕДІНКИ
У СУЧАСНИХ НАУКОВИХ СТУДІЯХ..... 62

Двойникова Аліна Костянтинівна

СПЕЦИФІКА РЕСУРСНОСТІ МЕДИЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ З РІЗНИМ СТАЖЕМ
РОБОТИ 65

Денчик Аліна Юріївна, Азімзаде Лейла Аббас кизи (Азербайджан, м.Баку)

СПЕЦИФІКА ЧАСОВОЇ ПЕРСПЕКТИВИ У ОСІБ З РІЗНИМ РІВНЕМ
ПРОКРАСТИНАЦІЇ..... 68

Дроздова Людмила Володимирівна

ЗМІСТ ПОНЯТТЯ ТА ОСНОВНІ ТЕОРЕТИЧНІ ПІДХОДИ
ВИВЧЕННЯ БРЕХЛИВОСТІ..... 72

Дудка Анна Олександрівна

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ТА КРЕАТИВНОЇ
ОБДАРОВАНOSTІ УЧНІВ 7-8 КЛАСІВ 75

Єрмоленко Ганна Петрівна

СПЕЦИФІКА ЕКЗИСТЕНЦІЙНОЇ СПОВНЕНOSTІ У ЧОЛОВІКІВ ТА ЖІНОК..... 78

Жосу Кристина Висилівна

ОСОБЛИВОСТІ ГЕНДЕРНОГО РОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ ДИТИНИ 81

Князев Юрій Вікторович

ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ОРГАНІЗАЦІЇ КОМУНІКАТИВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ
СЛІДЧОГО У МЕЖАХ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ
ЗА ФАКТOM ВЧИНЕННЯ ХУЛІГАНСЬКИХ ДІЙ..... 84

Коваленко Євген Сергійович

ПРАВОВА ІНТОЛЕРАНТНІСТЬ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ 87

Ковальчук Світлана Анатоліївна

СПЕЦИФІКА КОПІНГ-ПОВЕДІНКИ У ПІДЛІТКІВ С ВЕГЕТО-СУДИННОЮ
ДИСТОНІЄЮ 90

Коршикова Владислава Вадимівна

РОЗВИТОК ЕМОЦІЙНОГО ІНТЕЛЕКТУ В ПРОЦЕСІ ПРОФЕСІЙНОГО
СТАНОВЛЕННЯ СТУДЕНТА-ПСИХОЛОГА..... 93

Креслова Ольга Володимирівна ВЗАМОЗВ'ЯЗКИ ТРИВОЖНОСТІ ТА ЗАДОВОЛЕНOSTІ ЖИТТЯМ У ОСІБ З РІЗНИМ РІВНЕМ ТРИВОГИ.....	96
Криштофор Олександр Олегович МЕТОДИКИ ДІАГНОСТИКИ РІВНЯ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ГОТОВНОСТІ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ.....	101
Кудь Катерина Сергіївна СПЕЦИФІКА ЕМОЦІЙНОГО ІНТЕЛЕКТУ У ПРАЦІВНИКІВ ПОЛІЦІЇ (ГЕНДЕРНИЙ АСПЕКТ)	104
Кулик Ганна Миколаївна, Ольга Відегрен ДО ПРОБЛЕМИ ВИВЧЕННЯ ГОТОВНОСТІ ДО ЗМІН У ПРОФЕСІЇ	107
Лемак Юлія Юріївна МОТИВАЦІЙНІ МОДЕЛІ, ЇХ СУТЬ І ЗМІСТ.....	110
Ліфанова Юлія Андріївна ОСОБЛИВОСТІ ЕМОЦІЙНОЇ СФЕРИ В ПЕРІОД РАННЬОЇ ДОРОСЛОСТІ	113
Мінакова Світлана Борисівна ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ СИНДРОМУ ЕМОЦІЙНОГО ВИГОРАННЯ ВИКЛАДАЧА ЗАКЛАДУ ВИЩОЇ ОСВІТИ	117
Мотчана Владислава Сергіївна ПОНЯТТЯ БРЕХНІ	119
Онофрійчук Євгенія Олександрівна SELF-COMPASSION: НАВІЩО СОБІ СПІВЧУВАТИ І ЯК ЦЕ РОБИТИ	122
Османнян Крістіна Аветіківна СТРЕС ПІД ЧАС ПАНДЕМІЇ COVID-19.....	125
Павлик Олена Михайлівна, Макарова Наталія Володимирівна ОСОБИСТІСНІ ПРОЯВИ АГРЕСИВНОСТІ СПОРТСМЕНІВ	128
Пасьович Наталія Русланівна ГУМАНІСТИЧНИЙ НАПРЯМ ПСИХОТЕРАПІЇ.....	131
Петренко Олена Ігорівна СПЕЦИФІКА ПСИХІЧНОГО БЛАГОПОЛУЧЧЯ В КОНТЕКСТІ КОПІНГ-ПОВЕДІНКИ У ЖІНОК РАННЬОЇ ДОРОСЛОСТІ.....	134
Педан Софія Євгенівна ПСИХОЛОГІЧНИЙ ПОРТРЕТ ОСОБИСТОСТІ ЗЛОЧИНЦЯ	138
Потупало Дмитро Русланович СПЕЦИФІКА АДАПТИВНИХ ЗДІБНОСТЕЙ У ПОЛІЦЕЙСЬКИХ З РІЗНИМ СТАЖЕМ РОБОТИ	142

Резчик Катерина Вікторівна

СПЕЦИФІКА САМОТНОСТІ В ЮНАЦЬКОМУ ВІЦІ 145

Резнік Катерина Олександрівна

ОСОБИСТІСНИЙ ІНТЕЛЕКТ ЯК ПСИХОЛОГІЧНЕ ПОНЯТТЯ 148

Саппа Ганна-Марія Миколаївна, Саппа Микола Миколайович

ХАРИЗМА І «ПСЕВДОХАРИЗМА» 150

Свидло Дар'я Віталіївна

СПЕЦИФІКА ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКІВ АКЦЕНТУАЦІЙ ХАРАКТЕРУ
ТА СЕНСО-ЖИТТЄВИХ ОРІЄНТАЦІЙ У ДІВЧАТ ПІДЛІТКОВОГО ВІКУ 153

Селіверстова Вікторія Юріївна

ОСОБЛИВОСТІ ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКУ ТОЛЕРАНТНОСТІ ДО НЕВИЗНАЧЕНОСТІ ТА
ПСИХОЛОГІЧНОГО БЛАГОПОЛУЧЧЯ КУРСАНТІВ..... 158

Середа Дар'я Геннадіївна

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ЕМОЦІЙНОГО ІНТЕЛЕКТУ У СТУДЕНТІВ –
ПСИХОЛОГІВ 162

Слурденко Дмитро Олександрович

ДОСЛІДЖЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ САМОВРЯДУВАННЯ
У ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ НАЦІОНАЛЬНОЇ ГВАРДІЇ УКРАЇНИ..... 166

Соколова Марія Михайлівна

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПІДЛІТКІВ, ЯКІ ГРАЮТЬ
В КОМП'ЮТЕРНІ ІГРИ 169

Стогній Альона Володимирівна

ОСОБЛИВОСТІ ПРОЯВУ ЛІДЕРСЬКИХ ВЛАСТИВОСТЕЙ
У ГЕНДЕРНОМУ АСПЕКТІ..... 171

Тарасова Дарина Андріївна

ВПЛИВ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОГО КЛІМАТУ ПІДРОЗДІЛУ
НА МОТИВАЦІЮ ДІЯЛЬНОСТІ ПРАЦІВНИКІВ ПОЛІЦІЇ..... 175

Тарнавська Олена Вікторівна

ПСИХОЛОГІЧНА ДОПОМОГА ПІДЛІТКАМ З ВЕГЕТАТИВНИМИ
ДИСФУНКЦІЯМИ В УМОВАХ СТАЦІОНАРУ 179

Титарчук Майя Володимирівна

НЕГАТИВНІ ПСИХІЧНІ СТАНИ СТУДЕНТІВ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ..... 182

Турченко Катерина Андріївна, Серхан Ахмед аль Тавальбех

СПЕЦИФІКА КОПІНГ-ПОВЕДІНКИ У ПЕДАГОГІВ З РІЗНИМ РІВНЕМ
ЕМОЦІЙНОГО ВИГОРАННЯ..... 185

Хворост Тетяна Віталіївна

РОЛЬ КОПІНГ-ПОВЕДІНКИ У ПРОФЕСІЙНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ МАЙБУТНІХ
ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ..... 189

Хмарська Анастасія Олександрівна

ЗНАЧЕННЯ СТРЕСУ З ТОЧКИ ЗОРУ ЗООПСИХОЛОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ..... 192

Хоменко Ганна Сергіївна

ЕФЕКТИВНІСТЬ ВИКОРИСТАННЯ МЕТАФОРИЧНИХ АСОЦІАТИВНИХ
КАРТ У РОБОТІ З ПІДЛІТКАМИ, ЩО МАЮТЬ ДЕВІАНТНУ ПОВЕДІНКУ,
ЯК НАСЛІДОК ДЕПРИВАЦІЇ В СІМ'Ї 195

Худавердова Анна Олександрівна

УЯВЛЕННЯ ПРО ДЕВІАНТНУ ПОВЕДІНКУ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ 198

Худяєва Ольга Олександрівна

СУЧАСНІ УЯВЛЕННЯ ПРО АДДИКЦІЮ 202

Чекуров Павло Олександрович

ГЕНДЕРНІ АСПЕКТИ ДЕВІАНТНОЇ ПОВЕДІНКИ В ПІДЛІТКОВОМУ ВІЦІ..... 205

Чепелева Надія Ігорівна

ПОЄДНАННЯ ІНДИВІДУАЛЬНОЇ ТА СІМЕЙНОЇ ПСИХОТЕРАПІЇ У РОБОТІ
З РОДИНАМИ 208

Чорна Інеса Володимирівна

ПРОФІЛАКТИКА ДЕВІАНТНОЇ ПОВЕДІНКИ У ПІДЛІТКІВ 211

Шашенков Дмитро Михайлович

МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕНЬ В МЕЖАХ
СПЕЦІАЛЬНОСТІ 19.00.09, ЯК ПСИХОЛОГІЧНА ПРОБЛЕМА..... 214

Шитоха Вікторія Юріївна

СПЕЦИФІКА СТИЛЬОВИХ ПАРАМЕТРІВ НАВЧАННЯ У ЮНАКІВ І ДІВЧАТ
ЯК ЧИННИК МЕТАКОГНІТИВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ 217

Шмалій Анжела Миколаївна

БІХЕВІОРАЛЬНА ПСИХОТЕРАПІЯ ЗАЛЕЖНОЇ ПОВЕДІНКИ 221

Яременко Катерина Сергіївна

МУЗИЧНА ПСИХОТЕРАПІЯ 224

Акчуріна Аліна Євгенівна,

студентка 4-го курсу, факультету соціальних комунікацій і музейно-туристичної діяльності Харківської державної академії культури

Басалкевич Марина Леонідівна,

студентка 4-го курсу, факультету соціальних комунікацій і музейно-туристичної діяльності Харківської державної академії культури

Ігор Олександрович Віденєєв,

кандидат психологічних наук, доцент кафедри психології та педагогіки Харківської державної академії культури

ОСОБЛИВОСТІ АГРЕСИВНОЇ ТА АДИКТИВНОЇ ПОВЕДІНКИ ОСІБ ПІДЛІТКОВОГО ВІКУ

Актуальність даної статі визначається соціальною та практичною значущістю гармонізації суспільства та формуванням здорової, соціально адаптованої особистості. Проблема адиктивної та агресивної поведінки є особливо актуальною в сучасному суспільстві. Адже залежність є формою рабства, яка обмежує особистісні можливості, а будь-яка залежність є перешкодою на шляху до самореалізації. А рівень підліткової агресії в умовах розвитку суспільства, еволюції науково-технічного прогресу, розвивається все стрімкіше, знаходячи нові та більш жорстокі форми прояву.

Адиктивна поведінка — одна з форм девіантної поведінки, особливий тип деструктивної поведінки, який виражається у прагненні до відходу від реальності через зміну свого психічного стану. Відхід від реальності шляхом зміни психічного стану може здійснюватися різними способами. У житті кожної людини можуть бути моменти, зв'язані з бажанням змінити свій психічний стан. Для реалізації цієї мети людина — виробляє” індивідуальні підходи, що стають звичками, стереотипами. Елементи адиктивної поведінки властиві будь-якій людині, що тікає від реальності шляхом зміни свого стану. Проблема адикції починається тоді, коли прагнення відходу від реальності, зв'язане зі зміною свідомості, починає домінувати у свідомості, стає центральною ідеєю [4].

Опис адиктивної особистості відповідає слабкому – Я” і сильному – воно”. Конфлікт між – воно” і – Я” може розвиватися по двох сценаріях. Якщо – воно” перемагає – Я”, то до кінця підліткового періоду інстинкти, сексуальні й агресивні імпульси вириваються на волю і людина віддається задоволенню, стихії потягів. Якщо ж перемогу бере – Я”, то до кінця підліткового періоду формується стійкий характер для всього наступного життя. Для нормального функціонування людині необхідна рівновага сил між психологічною, соціальною і біологічною сутностями особистості. Соціальна сутність особистості – супер-его, формується вихованням і є додатковою системою контролю за поведінкою людини [7].

У підлітковому віці, у період полового дозрівання, поведінка значною мірою визначається характерними для цього періоду реакціями емансипації, групування, захопленнями і сексуальним потягом, що формується. Ці ж фактори можуть сприяти залученню підлітків у групи, де практикується вживання алкоголю, тютюну і наркотиків, за умови, що ці групи дозволять задовольнити означені потреби підлітка, які він не може задовольнити в інших групах [5].

М. Гріффітс пропонує критерії, які в сумі визначають залежність:

- пріоритетність — улюблена діяльність набуває першочергового значення і переважає в думках, почуттях і вчинках;
- зміна настрою — супроводжує заглиблення в діяльність;
- толерантність — кількісне збільшення параметрів діяльності для досягнення звичного ефекту;
- симптоми відміни — виникнення неприємних відчуттів або фізіологічних реакцій при втраті або раптовому скороченню можливостей займатися улюбленою діяльністю;
- конфлікт — виникнення протистояння в різних формах і видах;
- рецидив — повернення до раніше улюбленої діяльності [6].

Агресія – це «мотивована деструктивна поведінка, що суперечить нормам та правилам співіснування людей у суспільстві, наносить шкоду об'єктам нападу, приносить фізичний збиток людям» [1].

Характер агресивної поведінки підлітків найчастіше визначається специфікою віку. Підлітковий вік можна класифікувати як найважливіший, найсуперечливіший період розвитку людини [3].

Для перехідного віку характерні зміни у самооцінці. При заниженій самооцінці підліток може спрямовувати агресію на тих, хто не розділяє його інтересів чи не підходить по визначеним вимогам. При завищеній самооцінці дитина буде настроєна ворожо, а конфліктні ситуації з близькими людьми можуть стати звичайністю. У підлітка пробудиться бажання здаватися дорослим. Він може почати курити сигарети, розпивати алкогольні напої, вживати наркотичні речовини, що з часом переростає у залежність. Все це призводить до аддиктивної поведінки. Виражаючи невдоволеність залежностями підлітка можна легко стати об'єктом, на який вилиється уся накопичена агресія. Така поведінка є несвідомим інформуванням про наявність проблем і внутрішніх конфліктів. Часто агресивними стають ті дівчата і хлопці, які протягом дитинства були позбавлені батьківської турботи. У перехідному віці вони не відчують любові, підтримки, розуміння з боку близьких людей, з боку навколишнього соціуму [8].

Причиною зростання агресивності так само можна розглядати мінливі умови соціального середовища, науково-технологічний розвиток. Онлайн-залежність стає далеко не рідкісним явищем. Комп'ютерні ігри з вбивствами і жорстокістю, велика кількість небезпечної інформації, яку можна випадково знайти в інтернеті, може чинити негативний вплив на нестійку психіку дитини і сприяти появі асоціальних форм поведінки [2].

Висновок: аналізуючи особливості агресивної та аддиктивної поведінки підлітків можна прийти до висновку, що комбінація перерахованих психологічних і соціально-психологічних факторів, специфіка підліткового віку

та прагнення відходу від реальності для зміни свого психічного стану негативно позначаються на поведінці підлітка, призводять до формування різних девіацій, порушують адаптаційні можливості та життєвий уклад.

Список бібліографічних посилань

1. Бисалиев Р.В., Кубекова А.С., Сарафрази Т.Т. Психологические аспекты агрессии и агрессивного поведения: современное состояние проблемы. *Современные проблемы науки и образования*. 2014. № 2.
2. Дворникова И.Н., Куренкова Е.В. Особенности аутоагрессивного поведения подростков в современном обществе. *Молодой учёный*. 2014. №21.1. С. 86–88.
3. Долгова В.И., Иванова Л.В., Банщикова А.И. Психологические особенности агрессивного поведения подростков. *Научно-методический электронный журнал «Концепт»*. 2015. Т. 31. С. 11–15.
4. Короленко Ц.П., Дмитрієва Н.В. Соціодинамічна психіатрія. М. : – Академічний проєкт”, 2000. С. 291–292.
5. Личко А.Е., Битенський В.С. Підліткова наркологія. Л.: Медицина, 1991. С.: 35–37.
6. Психофізіологія адиктивної поведінки. URL: <https://studepedia.org/index.php?vol=1&post=62779> (дата звернення 15.11.20)
7. Фрейд З. Нариси по психології сексуальності. Мн. : – Попурри”, 1998. С. 478.
8. Черкашина С.А. Психологические особенности «опасного» подросткового возраста. *Вестник МСПИ*. 2015. № 6. С. 56–60.

Арістов Максим Андрійович,
студент 4-го курсу факультету № 6
Харківського національного університету внутрішніх справ

СПЕЦИФІКА МІЖСОБИСТІСНОЇ ЗАЛЕЖНОСТІ ПІДЛІТКІВ

Міжособистісна залежність – це розлад поведінки й відносин із фіксацією на оточуючих людей або конкретну людину, у підґрунті якого лежить сильна потреба в певній особі з метою отримання її підтримки й допомоги та нездатність індивіда до самостійної поведінки. Міжособистісна залежність дорослої людини розвивається в формі генералізованої залежності як від оточення в цілому, так і від конкретної особи [2, с. 111].

Адиктивна і залежна поведінка є найгострішим питанням для більшості країн світу, у тому числі і для сучасної України. За даними різних авторів (Н.Ю. Максимова, В.Ф. Моргун, М.Є. Жидко, Б. Уайнхолд и Дж. Уайнхолд,)

нині нараховується більш 150 різновидів залежності. У сучасній психологічній літературі відзначається зростання тенденцій до інфляції ролі незалежності, свободи, особистісних досягнень і девальвації ролі солідарності та прихильності в міжособистісних стосунках. У зв'язку із цим значного поширення набувають різного роду труднощі у встановленні і підтримці стосунків психологічної інтимності, такі як міжособистісна залежність, страх психологічної інтимності, синдром «емоційного холоду» в міжособистісних стосунках [1, с. 85].

Психологи виділяють дві точки зору в зв'язку з даною проблемою, в першій вони стверджують, що міжособистісна залежність не є настільки небезпечною як інші форми залежності, як алкоголізм чи наркоманія; а з іншої сторони стверджують що міжособистісна залежність є хворобою, якою захворіти чи передати її може кожен, адже в будь яких стосунках ми або пристосовуємося, або пристосовуємо інших. Також вони поділяють залежність на позитивну так негативну. Прикладом позитивної залежності є дитина, яка залежить від батьків, її життя, задоволення потреб залежить лише від її батьків, їх самопочуття, настрою та інших факторів. Негативною залежністю визначають ту, котра не дає людині розвиватися самостійно, змушує підлаштовуватися під інших людей, зважати на їх думку з будь-якого приводу, навіть того, до якого вони не причетні. Таким чином надмірна міжособистісна залежність є специфічним станом, в основі якого лежить сильна потреба в емоційній близькості, любові прийнятті з боку значимих інших, ригідне прагнення до отримання допомоги і підтримки на тлі постійного відчуття себе як безпорадного і слабого незалежно від конкретної ситуації [1, с. 86]. В нашому дослідженні прийняли участь підлітки загальноосвітньої школи в кількості 33 осіб, які були нами розподілені на дві групи з яких 17 осіб з високим рівнем міжособистісної залежності, а 16 осіб з низьким рівнем міжособистісної залежності.

Виходячи з актуальності даної теми ми дослідили окремі аспекти міжособистісної залежності, результати дослідження окремих аспектів міжособистісної залежності представлені таблицею 1.

Таблиця 1 – Показники міжособистісної залежності підлітків з різним рівнем залежності ($M \pm m$)

Шкали	Група з високим рівнем	Група з низьким рівнем	t	p
Деструктивна надзалежність	28,9 \pm 5,4	24,5 \pm 4,3	2,07	0,05
Дисфункційне відділення	35,6 \pm 4,4	33,1 \pm 4,6	1,6	-
Здорова залежність	32,1 \pm 3,4	32,4 \pm 4,4	0,2	-

Показник «Деструктивна надзалежність» в групі з високим рівнем склав 28,9 \pm 5,4, в групі з низьким рівнем дорівнює 24,5 \pm 4,3 вірогідне підвищення показника реєструється у першій групі. Першій групі притаманна сильна потреба в емоційній близькості любов та прийняття зі сторони значимих людей. Ригідна, постійна потреба в допомозі від значущих людей і відчуття безпомічності незважаючи на ситуацію. Тривожні стани на фоні бути відділеним від людей і самотності. Частою причиною залежності є низька самооцінка.

За школою «Дисфункційне відділення» показник групи з високим рівнем 35,6 \pm 4,4, а в групі з низьким рівнем склав 33,1 \pm 4,6, без вірогідних відмінностей. Можемо сказати, що респонденти двох груп не вміють розвивати соціальні зв'язки, не можуть створювати тісні відносини з оточуючими. В основі деструктивного відділення лежить несвідомий страх перед близькими стосунками, які асоціюються з поглинанням, втратою себе, розчиненням в іншій людині, а також ранній дитячий досвід, який сформував у дитини

переконання в перевазі незалежності і самодостатності в порівнянні близькості та прихильності.

Показник за шкалою «Здорова залежність» в першій групі дорівнює $32,1 \pm 3,4$, в другій групі $32,4 \pm 4,4$ достовірних відмінностей між показниками в групах досліджуваних школярів не має. Люди з нормативною залежністю демонструють значну гнучкість в спілкуванні, здатність звертатися за допомогою в міру виникнення об'єктивної необхідності, вміння встановлювати довготривалі емоційні стосунки. Здорова залежність пов'язана з широким спектром поведінкових реакцій, відрізняється адаптивністю і варіативністю. Коріння здорової залежності — в авторитетному, послідовному і надійному стилі батьківського виховання, який формує у дитини почуття впевненості, безпеки, а також переконання в тому, що далеко не завжди звернення до інших за допомогою є ознакою слабкості або власної неуспішності.

Виходячи з результатів нашого дослідження можемо зробити висновок, що досліджувані школярі достовірно розрізняються лише за показником «Деструктивна надзалежність», який вірогідно більш представлений в групі з високим рівнем залежності. Інші показники «Дисфункційне відділення» та «Здорова залежність» практично в однаковій мірі представлені в досліджуваних групах школярів.

Список бібліографічних посилань

1. Греса Н.В., Курова Ю.І. Міжособистісна залежність у взаємозв'язках з рефлексивністю: гендерний аспект. С. 85-94.
2. Милославська О. В. Міжособистісна залежність і диференційні типи рефлексії у студентів-юнаків та дівчат. *Право і Безпека* 4 (2018). С. 111-117.

Науковий керівник: Шиліна Алла Андріївна, доцент кафедри соціології та психології факультету № 6 Харківського національного університету внутрішніх справ, кандидат психологічних наук, доцент

Артюшкевич Світлана Андріївна,
студентка 2-го курсу, факультету № 6
Харківського національного університету внутрішніх справ

СМИСЛОЖИТТЄВІ ОРІЄНТАЦІЇ ТА ЦІННОСТІ ЛЮДЕЙ ЗРІЛОГО ВІКУ, ЩО ПРОЖИВАЮТЬ В СІЛЬСЬКІЙ МІСЦЕВОСТІ

Відомо, що сьогодні немає єдиної теорії, яка би повністю представила й висвітлила усі ціннісні аспекти життєдіяльності людини.

Психологи по-різному трактують цінності як: значущість чого-небудь; абстрактні ідеї, не пов'язані з відповідним об'єктом чи ситуацією, що виражають людські думки про поведінку та власні переконання; регулятор само активності індивіда; «духовною трапезою людини»; щось важливе, що є предметом мрій, прагнень, смыслом життя.

У словнику-довіднику «цінність» визначено як важливе значення, що відповідає актуальним потребам людини, ідеалам, її особистісним смыслам [2]. Цінності – не просто об'єкт потреб, а опосередкований культурою еталон у їх досягненні, що має трансцендентний характер. Цінності є «величезною складовою внутрішнього світу людини» і кожна людина володіє одними й тими ж цінностями, але різною мірою; цінності організовані в системи, їх витoki простежуються в культурі, суспільстві, а вплив відчутний майже в усіх соціальних феноменах [1]. Цінності є основою поведінки людини, динамічним утворенням; їх потрібно набувати й реалізовувати, інакше вони поступово втрачатимуться. Цінності є універсальними смыслом, що кристалізуються в типових ситуаціях, з якими стикається суспільство та людство.

У концепції особистості ціннісні орієнтації – це система диспозицій, пов'язана з вищими цілями індивіда. Вони є орієнтацією особистості на цінності матеріальної та духовної культури суспільства, з точки зору яких вирішуються складні життєві питання.

Феномен, який вивчає існування особистості, яка перебуває в пошуках життєвих цілей, прийнято називати «смісложиттєві орієнтації». Сміслова сфера направляє і регулює поведінку людини, визначає вибір життєвого шляху, інтереси, самовизначення і розвиток особистості, актуалізуючи її потенціал в майбутньому.

Смісложиттєві орієнтації характеризують стан спрямованості особистості на досягнення змістовних цінностей і сенсу життя. Вектор цієї спрямованості формує поточні завдання, діяльність особистості і в кінцевому підсумку впливає на ставлення до навколишнього світу, поведінка, характер і т.д. Вони не обмежуються тільки однією метою або ідеєю, а являють собою складну структурну ієрархію малих і великих смислів. Категорії смісложиттєвих орієнтацій людини відносяться до організованих багаторівневим цілісним системам, які включають в себе величезний ряд різних смислових структур [3].

Базуючись на теоретичних поняттях в даній роботі було взято для дослідження категорію людей зрілого віку, що проживають в сільській місцевості. Необхідно пам'ятати той факт, що у більшості людей зрілого дорослого віку значних змін зазнає сімейне життя. Їхні думки і справи заповнює вирішення проблеми допомоги дітям, а також батькам похилого віку. Інтимнішими, теплішими стають подружні стосунки. Чоловік і дружина все більше часу проводять разом, турбуються одне про одного.

Перехід до зрілої дорослості супроводжується корекцією цінностей, що склалися в особистісній, сімейній і професійній сферах (турбота про добробут сім'ї, відповідальність за дітей, онуків, батьків, переоцінка значення кар'єри і влади в особистому житті, чуйність у подружніх стосунках, орієнтування на відпочинок тощо) [8].

Важливою цінністю в цьому віці стають стосунки в сім'ї. За відсутності потреби турбуватися про когось доросла людина починає надмірно захоплюватися собою, дбати про себе, її ціннісні орієнтації переміщуються на власне здоров'я, побут, релігію. Особливо дорожать у зрілому дорослому віці

роботою. Непередбачувана, передчасна втрата її породжує страх перед майбутнім, знецінення життєвих цілей, погіршення матеріальних умов, відчуття завершеності активного життя, настання старості.

Різкі зміни в особистій, сімейній чи професійній сферах, наприклад ранній вихід на пенсію, скорочення на роботі, втрата дитини чи чоловіка (дружини), вимушений переїзд на нове місце проживання тощо можуть спричинити мотиваційну кризу – послаблення чи зміну основних мотивів діяльності. Нерідко вона блокує мотиваційний розвиток особистості. Критичною точкою мотиваційної кризи є втрата людиною головного життєвого мотиву – сенсу життя. З цим пов'язане виникнення так званого екзистенційного мотиваційного вакууму (людина не знає, для чого живе, не бачить, для чого жити), який породжує іноді суїцидальні настрої. Подолати цей вакуум допомагають їй основні життєзабезпечуючі потреби – в самоповазі й самореалізації [6].

Для вивчення та аналізу переважаючих ціннісно-сміслових орієнтацій було проведено дослідження серед чоловіків та жінок зрілого віку, що проживають у сільській місцевості. Всього було опитано 40 осіб з них 20 чоловіків та 20 жінок. Опитування проводилося за допомогою Морфологічного тесту життєвих цінностей МТЖЦ (В.Ф. Сопів Л.В. Карпушина). Основним діагностичним конструктом МТЖЦ є термінальні цінності. Під терміном «цінність» ми розуміємо ставлення суб'єкта до явища, життєвого факту, об'єкту і суб'єкту, що має життєву важливість і представляє собою ціннісно-сміслову координату життєвого шляху особистості [7].

Спираючись на результати опитувань, можемо спростувати міф про те, що люди в сільській місцевості ведуть пасивне та однотипне життя. Результати тестів показали, що чоловіки зрілого віку, що проживають в сільській місцевості, прагнуть до самовдосконалення, саморозвитку, важливим для них є компонент розвитку своїх здібностей та хобі, підтримка активної громадської

позиції. У чоловіків переважають морально-ділові цінності, що впливають й на сфери життя та реалізацію чоловіків в них.

Результати жінок також були досить неочікуваними, адже найбільш високі бали по стенам набрали жінки віком від 55 до 65 років. Це демонструє той факт, що жінки старшого зрілого віку більш активні, прагнуть не тільки до самовдосконалення та прояву своїх творчих здібностей, але й вважають за важливе збереження власної індивідуальності. З результатів також бачимо, що, жінки зрілого віку надають увагу не тільки сімейній та соціальній сфері, але й сфері фізичного життя, що показує прагнення жінок бути в гарній фізичній формі.

Висновки. Результати дослідження показали, що з усіх опитаних чоловіків та жінок, тільки половина чоловіків та жінок мають пріоритетні цінності та сфери життя, у всіх інших цінності відносяться до девальвованих. Але і цей результат показує та руйнує стереотип о сільських мешканцях та їх способу життя.

Пріоритетними, для чоловіків зрілого віку, стали морально-ділові цінності. Дані цінності підкреслюють прагнення чоловіків зрілого віку, що мешкають в селах, розвиватися, пізнавати себе більше й бути корисним не тільки для сім'ї, але й для свого селища. Це є ще одним доказом того, що проживання людей в сільській місцевості не тотожне с поняттям деградація, одноманітність та саморуйнація.

На відмінну від чоловіків, жінки окрім морально-ділових мають в пріоритеті егоїстично-престижні цінності, Це підтверджує той факт, що жінки більше піклуються про думку інших ніж чоловіки. Та неможливо не відмітити активну позицію жінок зрілого віку, що проживають в селах.

Підводячи підсумок, можна сказати, що, враховуючи особливості психологічного розвитку чоловіків та жінок зрілого віку, пріоритетні сфери життя та цінності майже однакові. Відмінним є тільки те, що жінки більш залежні від думки інших, що проявляється у виборі пріоритетних цінностей та

сфер життя. Однією з можливих причин виникнення такої залежності від думки інших людей, може бути факт проживання в сільській місцевості, де думка мешканців має суттєве значення, особливо для жінок.

Список бібліографічних посилань

1. Гаврилюк В. В., Трикоз Н. А. Динамика ценностных ориентаций в период социальной трансформации (поколенный подход) *Социологические исследования*. 2002. № 1.
2. Горностай П. П. Психологія особистості: словник-довідник. К.: Рута, 2001. 320 с.
3. Долгова В. И., Аркаева Н. И. Смысложизненные ориентации: формирование и развитие. Челябинск: ООО «Искра-Профи», 2012. 230с.
4. Кулагина И. Ю., Коллюцкий В. Н. Возрастная психология: полный жизненный цикл развития человека: Учебное пособие для студентов высших учебных заведений. М., 2001.
5. Леонтьев Д. А. Психология смысла: природа, строение и динамика смысловой реальности. М., Смысл, 2007. 511с.
6. Савчин М. В., Василенко Л. П. Вікова психологія : навчальний посібник. К. : Академвидав, 2005. 360 с.
7. Сопов В. Ф., Карпушина Л.В. Морфологический тест жизненных ценностей: Руководство по применению. Методическое пособие. Самара: Изд-во СамИКП – СНЦ РАН, 2002. 49 с.
8. Хухлаева О. В. Психология развития: молодость, зрелость, старость : учеб.пособие. М. : Академия, 2002. 208 с.

Науковий керівник: Твердохвалова Юлія Леонідівна, доцент кафедри соціології та психології факультету № 6 Харківського національного університету внутрішніх справ, кандидат психологічних наук.

Ахмедова Анастасія Ельчинівна,
студентка 4-го курсу, факультету № 6
Харківського національного університету внутрішніх справ

ОСОБЛИВОСТІ ПРОЯВУ СИНДРОМУ «ПРОФЕСІЙНОГО ВИГОРАННЯ» У ПРАЦІВНИКІВ ОСВІТНІХ ЗАКЛАДІВ

Протягом останніх років проблематика дослідження особливості емоційного вигорання особливо актуально. Особливістю педагогічної діяльності є висока емоційна напруженість.

Вивченню проблеми феномену «професійного вигорання» присвячено значну кількість робіт у вітчизняній науці та практиці, як М. Авраменко,

В. Бойко, Н. Водопьянова, Т. Зайчикова, Л. Карамушка, А. Лужецька, К. Малевич, О. Мірошниченко, О. Папанова, Е. Старченкова та ін.

Синдром вигоряння (від грец. Syndrome – поєднання і англ. burn-out зупинення горіння) – клінічне порушення, термін був введений американським психіатром Х.Дж. Фрейденбергером (1974 г.). Стану фізичного стомлення і розчарування, яке виникає у людей, зайнятих в альтруїстичних професійних областях. Це – люди, які працюють у системі «людина-людина»: лікарі, юристи, соціальні працівники, психіатри, психологи, вчителі тощо. Як зазначають дослідники з Канади, США, Західної та Центральної Європи, а також вчені з Росії та України, фахівці, які працюють у згаданій системі, змушені постійно стикатися з негативними емоційними переживаннями своїх клієнтів (пацієнтів, вихованців), тому мимоволі стають залученими до цих переживань у дослідженнях Христини Маслач і Джексона показано, що даний синдром супроводжується також емоційним виснаженням, деперсоналізація, зниженням працездатності [1]. Автори вважають, що розвиток «вигорання» не обмежується професійною сферою, його наслідки позначаються на особистісному житті людини, її взаємодії з іншими. В. Бойко розглядає «вигорання» як вироблений особистістю механізм психологічного захисту у формі повного або часткового виключення емоцій у відповідь на психотравмуючі дії. «Вигорання» – частково функціональний стереотип, оскільки дозволяє людині дозувати і економно витрачати енергетичні ресурси. В той же час, можуть виникати його дисфункціональні наслідки, коли «вигорання» негативно позначається на виконанні професійної діяльності [6].

В. Бойко описує такі симптоми «вигорання» [3]:

1) емоційний дефіцит – розвиток емоційної почуттєвості на тлі перевиснаження, мінімізація емоційного внеску у роботу, автоматизм та спустошення людини при виконанні професійних обов'язків;

2) емоційне відчуження – створення захисного бар'єру у професійних комунікаціях. Людину майже нічого не хвилює, ніщо не викликає емоційного відгуку – ні позитивні обставини, ні негативні. При чому це не початковий дефект емоційної сфери, не ознака ригідності, а набутий за роки емоційний захист. Педагог

поступово навчається працювати як робот, як бездушний автомат. В інших сферах вона живе повнокровними емоціями. Реагування без відчуттів і емоцій – найважливіший симптом «вигорання». Він свідчить про професійну деформацію особистості і завдає збитків суб'єкту спілкування;

3) особистісне відчуження (деперсоналізація) – порушення професійних стосунків, розвиток цинічного ставлення до тих, з ким доводиться спілкуватися при виконанні професійних обов'язків, та до професійної діяльності взагалі. Особистість стверджує, що робота з людьми не цікава, не приносить задоволення, не становить соціальної цінності;

4) психосоматичні та психовегетативні порушення – погіршення фізичного самопочуття, розвиток таких психосоматичних та психовегетативних порушень, як розлади сну, головні болі, проблеми з артеріальним тиском, шлункові розлади, загострення хронічних хвороб тощо.

Як бачимо, психологічна специфіка «професійного вигорання» залежить не тільки від зовнішніх факторів, алей від особистісного змісту мети діяльності, оцінки ситуації, в якій знаходиться людина. Тому професійна діяльність може виступати лише приводом для виникнення стресового стану до найбільш поширених факторів «емоційного вигорання» відносяться зовнішні чинники, що характеризують особливості професійної діяльності, та внутрішні чинники, що стосуються індивідуальних характеристик саме професіоналів.

До найпоширеніших ознак синдрому вигорання можна віднести наступні: виснаження, втому, безсоння, негативні установки стосовно роботи, незадоволення роботою, нехтування виконанням своїх обов'язків, порушення апетиту, посилення агресивності, негативна самооцінка, пасивність, збільшення прийому психостимуляторів (кава, тютюн, алкоголь), втрата концентрації, невиконання строків роботи, пошук виправдань замість рішень, конфлікти на робочому місці, частий головний біль, розлади шлунку, робота вдома, невпевненість, почуття розчарування, почуття неусвідомленого постійного неспокою, підвищена роздратованість.

ВИСНОВКИ. У висновку можна сказати, психологічна специфіка «професійного вигорання» залежить не тільки від зовнішніх факторів, але ще

від особистісного змісту мети діяльності, оцінки ситуації, в якій знаходиться людина. Таким чином, синдром емоційного вигорання характеризується вираженим поєднанням симптомів порушення в психічній, соматичній і соціальній сферах життя. Наявність тих чи інших симптомів визначає тип і ступінь вигорання. Однак всі разом вони ні у кого не проявляються одночасно, тому що вигорання – процес суто індивідуальний.

Спираючись на викладене вище, ми можемо зробити висновок, що емоційне «вигорання» – процес досить підступний, оскільки людина, схильна до цього синдрому часто мало усвідомлює його симптоми. Він не може побачити себе з боку і зрозуміти що відбувається. Тому він потребує підтримки й уваги, а не конфронтації і звинуваченні.

Список бібліографічних посилань

1. Первинна профілактика психічних, неврологічних і психосоціальних розладів / під. ред. А.Н. Моховикова. М. : Сенс, 2010. 127 с.
2. Аландаренко Ю. Психологічна безпека – вчителя. *Психолог.* № 4 (244) 2007.
3. Бойко В.В. Синдром «емоціонального вигорання» в професійному общении. СПб., 1999. 216 с.
4. Виноградова Г.А. О деформации личности педагога профессией. Ананьевские чтения: тезисы научно-практической конференции. СПб., 2001. С. 248-249.
5. Бондаренко А.Ф. Психологическая помощь: теория и практика. К. : Укртехпресс, 1997. 216 с.
6. Бойко В.В. Синдром емоційного вигорання в професійному спілкуванні. СПб., Добродійко, 1999.

Науковий керівник: Твердохвалова Юлія Леонідівна, доцент кафедри соціології та психології факультету № 6 Харківського національного університету внутрішніх справ, кандидат психологічних наук.

Бойчук Сергій Сергійович,
аспірант 1-го курсу

Харківського національного університету внутрішніх справ

ПСИХОЛОГІЧНА ПІДГОТОВКА БІЙЦІВ КОРД

4 березня 2016 року перші 37 бійців групи «А» спецпідрозділу КОРД, пройшовши жорсткий відбір та двомісячний курс підготовки, приступили до виконання своїх обов'язків. За підтримки американських партнерів перші

спецпризначенці, яких відібрали серед 900 кандидатів, отримали свідоцтва про проходження курсу підготовки. Впродовж двомісячного курсу навчання вони переймали досвід та тактику ведення поліцейських спеціальних операцій Управління боротьби з наркотиками (DEA) Міністерства юстиції США та прикордонного патруля BORTAC. Вісімдесят відсотків навчального курсу складала практичні заняття. До практичної частини увійшли заняття з вогневої підготовки, яка є базовою дисципліною, а також тактики дій в екстремальних умовах, зокрема, приміщенні та лісовій місцевості. Крім того, кандидати отримали навички снайпінгу, бою на ножах, тактики дій при затриманні злочинців, які використовують авто. Теоретичні заняття включали також вивчення правових засад діяльності поліцейського спецпідрозділу, ознайомлення з кваліфікацією злочинів, проходження психологічної підготовки.

Проблеми вивчення методологічних основ і закономірностей поведінки людини в надзвичайних ситуаціях, пов'язаних з підвищеним професійним ризиком, небезпекою для життя і здоров'я, – були завжди цікавими для науки і практики. Особливо актуалізуються сьогодні дослідження професійно-психологічних рис і властивостей працівників підрозділів спеціального призначення МВС України, які часто виконують завдання в умовах, що вимагають граничної мобілізації фізичних, психологічних і моральних якостей особистості. Аналіз вимог до особистісних та професійних якостей працівників спецпідрозділів МВС сприятиме розробці та впровадженню ефективних психологічних технологій щодо забезпечення професійної та функціональної надійності працівників правоохоронних органів під час дій в екстремальних умовах.

КОРД або Корпус оперативно-раптові дії це підрозділ Національної поліції для вирішення надзвичайних ситуацій, рівень яких є настільки високим і складним, що може перевищити можливості сил оперативного реагування чи оперативно-розшукових підрозділів. Основу формування професійно-

кваліфікаційних вимог до підготовки працівників поліції складають їх професійно-психологічні якості [1].

На сучасному етапі реформування МВС України проводиться систематизація кількісних, якісних, морально-етичних критеріїв оцінки діяльності працівників поліції, які повинні стати основою розробки єдиних, стандартних професійно-кваліфікаційних вимог до конкретних категорій посадових осіб. При вирішенні службових завдань поліцейські нерідко стикаються з необхідністю діяти в умовах дефіциту часу й інформації, у нестандартних умовах, які вимагають творчого підходу, в умовах підвищеної відповідальності за наслідки своїх слів і вчинків, а також в умовах конфліктності спілкування і психологічного протистояння.

Перераховані вище обставини характерні для всіх служб і підрозділів Національної поліції. Однак існують і специфічні для кожної служби особливості професійної діяльності: у службі карного розшуку – це конспіративність спілкування в оперативно-розшуковій діяльності, робота в умовах високих нервових навантажень, у патрульній поліції – значна ступінь імовірності подолання фізичного протистояння правопорушників, в діяльності дільничних – багатофункціональність вирішуваних завдань, у державній службі охорони необхідність тривалої концентрації уваги й миттєвої мобілізації психологічної і технологічної готовності в ускладнених умовах.

Все це зумовлює необхідність ретельного добору кандидатів на навчання та службу в Національній поліції. Водночас, найретельніший добір кандидатів не дозволяє відшукувати людей, вже цілком готових до роботи, яких залишається лише — одягти у форму. Тому велике значення має цілеспрямована підготовка кандидатів до практичної діяльності. Уявляється, що одним із пріоритетних напрямків професійної підготовки має стати психологічна підготовка співробітників Національної поліції.

Для того, щоб бути психологічно і педагогічно підготовленим до діяльності, співробітнику варто постійно вдосконалювати свою професійну

майстерність. Він повинен не тільки тренувати в собі професійно значущі якості, але й уміти виключати негативний вплив первинних установок, у полоні яких він може перебувати, і які можуть заважати певною мірою своєчасному розв'язанню службових задач. Тому включення в систему формування і підвищення професійної майстерності особового складу Національної поліції психологічної підготовки є науково обґрунтованим і практично виправданим кроком.

Серед практичних працівників поліції є поширеною думка, що вони досить добре розбираються в людях і є непоганими психологами. На жаль, більш детальне вивчення питання показує, що це не повністю відповідає дійсності. Тому постає питання щодо системи психологічної підготовки поліцейських як окремої методологічно та організаційно забезпеченої складової. Мова йде про необхідне відповідне теоретичне забезпечення психологічної підготовки усім відповідним матеріалом з найбільш актуальних проблем психології, що, безумовно, допоможе працівникам поліції не тільки краще розуміти себе й інших, але й будувати відповідно до цього тактику професійної діяльності, спілкування і взаємодії з населенням.

Наукові дані та зарубіжний досвід свідчать про те, що організація психологічної підготовки працівників Національної поліції має здійснюватися на більш високому організаційному і методичному рівні. Діяльність спецпідрозділу КОРД є складним видом професійної діяльності, яка висуває підвищені вимоги до індивідуально-психологічних і професійних якостей працівників.

До структури і змісту професійно-психологічних якостей працівників спеціальних підрозділів МВС України, необхідних для успішного виконання завдань в екстремальних умовах належать такі складові: 1) індивідуально-психологічні якості та процеси; 2) професійні вимоги; 3) ділові та моральні якості; 4) екстремальна підготовленість; 5) дисципліна та ставлення до праці; 6) вимоги до фізичного стану та стану здоров'я [2]. Діяльність працівників

спецпідрозділів МВС пред'являє підвищені вимоги до розвитку когнітивної сфери (концентрація, розподіл і переключення уваги, спостережливість, оперативність мислення), а також до швидкості і координованості рухів. При виникненні проблемних ситуацій необхідна точність і швидкість дій, високий рівень відповідальності, стійкості до невизначеності ситуації і її небезпеки. Для успішного виконання завдань в екстремальних умовах працівнику спецпідрозділу КОРД мають бути притаманні основні професійно важливі якості, які можуть бути включені до підструктури об'єктивної готовності людини до діяльності.

Зокрема, це високий рівень розвитку загальних здібностей (в першу чергу соціального та тестометричного інтелекту, навчаємості, креативності та загальної активності), позитивні характерологічні особливості (адекватна самооцінка, працездатність, комунікабельність, оптимізм, емпатія тощо), високий рівень стресостійкості. Зазначені особистісні якості і риси можуть виступати базою професійної придатності особистості до діяльності в спеціальних підрозділах. Надійним та ефективним діям працівників підрозділів спеціального призначення МВС України в екстремальних умовах сприятиме цілеспрямована екстремальна *психологічна підготовка*, яка враховує загальні вимоги навчання людини виконанню завдань у ризиконебезпечних ситуаціях та спрямована на розвиток у правоохоронців психологічної готовності, саморегуляції та установок на виживання.

Список бібліографічних посилань

1. Клименко І. В. Психологічні засади професійної підготовки поліцейських: монографія. Харків : Фоліо. 2018. 424 с.
2. Тімченко О.В., Приходько І. І. , Колесніченко О. С. та ін. Психологія екстремальної діяльності: навч. посіб. За заг. ред. проф. І.І. Приходька. Х.: НА НГУ, 2016. 571 с.

Науковий керівник: Швець Дмитро Володимирович, перший проректор Харківського національного університету внутрішніх справ, доктор юридичних наук, доцент

Бондзик Дмитро Миколайович,
здобувач магістратури 2-го курсу факультету № 6
Харківського національного університету внутрішніх справ

Нікішкін Борис (США, м.Маямі),
здобувач магістратури 1-го курсу факультету № 6
Харківського національного університету внутрішніх справ

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОФІЛАКТИКИ ДЕЛІНКВЕНТНОЇ ПОВЕДІНКИ НЕПОВНОЛІТНІХ В УМОВАХ КАРАНТИНУ

На сьогоднішній день пріоритетним напрямком у вирішенні проблем делінквентної поведінки є профілактика. Наявність великих труднощів при формуванні ефективних програм профілактики пов'язана з відсутністю достатньої кількості апробованих технік, теоретично обґрунтованих моделей і неточним визначенням об'єкта і предмета впливу.

Оптимальним місцем здійснення профілактичної роботи вважаються освітні установи. По-перше, саме в освітніх установах учні проводять більшу частину свого часу. По-друге, сам процес навчання може чинити величезне організуюче та виховне значення. І, по-третє, освітній заклад являє собою мікромодель суспільства, де учні можуть отримувати навички творчої діяльності, ефективної соціальної і міжособистісної взаємодії.

Профілактика делінквентної поведінки є цілісною системою заходів, що має етапи, зміст, динаміку розвитку і певний кінцевий результат. В умовах карантину, закриття коледжів, шкіл, гуртків, бібліотек, розважальних закладів для дітей та підлітків ця система не може працювати у звичному режимі.

Поки дорослі працюють, діти залишаються без догляду. Їм немає чим зайнятися, вони починають виходити на вулиці, вживати алкогольні напої, наркотики, курити та вчиняти неправомірні діяння.

За даними О.Г. Кальмана, у стані алкогольного сп'яніння неповнолітніми було вчинено до 90% насильницьких та до 70% корисливих злочинів, серед яких найбільш поширені крадіжки приватного майна (38 %), грабежі (16 %), розбійні напади (12 %), хуліганство (12 %), незаконне заволодіння транспортним засобом (5 %), шахрайство і вимагання (4,5 %) [1, с. 131]. Все це актуалізує питання профілактики правопорушень серед неповнолітніх під час карантину.

Різні аспекти профілактичної роботи з неповнолітніми правопорушниками досліджувалися у працях Ю.А. Абросимової, І.І. Андріїва, Г.А. Аванесова, Ю.М. Антонян, В.С. Батиргарєєвої, М.А. Білоконь, О.І. Бугера, О.М. Ведерникової, В.В. Голіни, Б.М. Головкина, Н.М. Градецької, І.М. Даньшина, О.М. Джузи, А.І. Долгової, Г.В. Дідківської, В. П. Ємельянова, А.Є. Жалінського, А.П. Закалюка, А.Ф. Зелінського, К.Є. Ігошева, М.В. Костицького, В.М. Кудрявцева, Н.Ф. Кузнецової, В.В. Лунєєва, Г.М. Мінковського, Г.Г. Мошака, О.Б. Сахарова, О. Стеблинської, В.Я. Тація, А.П. Тузова, В.О. Тулякова, В.І. Шакуна, О.М. Яковлева, Н.В. Яницької, А.О. Ярового та ін [2, с. 2].

Дитяча злочинність завжди привертала прискіпливу увагу як із боку держави, так і з боку наукового середовища. Особливої ваги ця проблема набула за часів незалежності України. За наявними статистичними даними Міністерства внутрішніх справ України, динаміка вчинення неповнолітніми злочинів із року в рік збільшується [1]. І на жаль, у період пандемії, коли країна змушена закрити всі навчальні заклади, діти йдуть на вулиці, щоб якимось себе розважити, і починають вчиняти неправомірні діяння та порушувати закон. Наслідки цього можуть бути плачевними. Протидія злочинності неповнолітніх може бути ефективною лише за тісної взаємодії сім'ї, суспільства та держави.

Перш за все батькам треба приділяти більше увагу дітям, не провокувати їх на конфлікти, щоб вони не бажали втекти з дому. Переконати в тому, що карантин це гарна можливість для саморозвитку. Навести приклади

безкоштовних онлайн курсів, які можна проходити, та розвивати свої навички з будь-якої теми.

Якщо дитина до карантину займалася якимось спортом, або відвідувала гуртки, батьки мають зробити все можливе, щоб в домашніх умовах можна було продовжувати займатися та тримати зв'язок з тренером або педагогом. Батьки мають включатися та всіляко допомагати своїй дитині підтримувати душевну рівновагу та розвиватися у цей період часу.

Працівники патрульної поліції змушені більш прискіпливо працювати на вулицях, проводити виховні бесіди як з дітьми, так і з батьками.

Список бібліографічних посилань

1. Костенко Я. В. Психологічні та правові особливості дитячої злочинності. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2017. Вип. 6(2). С. 130-134.
2. Якімова С. Окремі аспекти методики індивідуальної профілактики з неповнолітніми правопорушниками. *Вісник Національного університету "Львівська політехніка"*. Серія: Юридичні науки : збірник наукових праць. – 2016. № 855. С. 537–541.

Науковий керівник: Євдокімова Олена Олександрівна завідувач кафедри соціології та психології факультету № 6, доктор психологічних наук, професор.

Бородуліна Вероніка Володимирівна,
студентка 2-го курсу факультету № 6
Харківського національного університету внутрішніх справ

СПЕЦИФІКА МІЖОСОБИСТІСНОЇ ЗАЛЕЖНОСТІ ЖІНОК, ЯКІ ПОСТРАЖДАЛИ ВІД ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА

Тема домашнього насильства актуальна в усьому світі та й Україна не є винятком. Особливо в умовах всесвітньої пандемії жінки є більш не захищеними та ризики скоєння факту домашнього насильства збільшується у декілька разів. За даними Фонду ООН у галузі народонаселення (UNFPA) с початку карантину кількість звернень від постраждалих від домашнього насильства збільшилась удвічі, а за даними Національної поліції України за

9 місяців 2020 року на лінію 102 надійшло більше ніж 150 тисяч дзвінків з приводу скоєння щоденного злочину – вчинення домашнього насильства, проти 68 тисяч звернень за весь 2019 рік [1, с. 1].

Умови за яких постраждали від домашнього насильства залишаються зі своїм кривдником бувають дуже різні. Одна з таких умов – це міжособистісна залежність між постраждалою особою та кривдником, яка формується протягом тривалого часу, нерідко така залежність формується шляхом тривалого вчинення психологічного насильства з боку кривдника. Також на потрапляння у залежність впливає ще й економічний фактор, адже через вимушені карантинні заходи більшість жінок залишили без роботи та коштів до існування тому вони не тільки психологічно, а й економічно та фізично залежні від кривдника.

Феномен міжособистісної залежності почали вивчати нещодавно та повністю він досі не вивчено. Часто міжособистісну залежність розглядають лише з одного боку або вдаються до неї на стадії визначення причинно наслідкового зв'язку. Так Ц.Б. Короленко, А.С. Кочарян, А.В. Котляров розглядали міжособистісну залежність як форма первинного розладу, котра при певних обставинах, які зв'язані з не можливістю їх реалізації, трансформується у вторинні форми залежності: хімічну, харчову, сексуальну, ігрову або будь-яку іншу [2, с. 68].

Міжособистісна залежність – це розлад поведінки та відносин з фіксацією на оточуючих людях або на конкретній людині у основі якого лежить сильна потреба у конкретній людині з метою отримання від неї підтримки і допомоги та нездатність індивіда до самостійного існування [3, с. 36].

Ми дослідили міжособистісну залежність у жінок, які постраждали від домашнього насильства (група 1) та серед тих які ніколи не зазнавали насильства (група 2) за опитувальником «Діагностика міжособистісної залежності» Б. Уайнхолда таблиця 1.

Таблиця 1 – Показники міжособистісної залежності у жінок, які постраждали від домашнього насильства ($M \pm m$)

Шкали	Група 1	Група 2	t	p
Деструктивна надзалежність	43,9 \pm 7,1	26,1 \pm 7,2	6,4	0,001
Дисфункційне відділення	34,2 \pm 5,1	34,8 \pm 6,6	0,2	-
Здорова залежність	29 \pm 8,8	34,2 \pm 6,9	1,9	0,05

При аналізі результатів дослідження, представлених у таблиці 1, ми бачимо що у групі жінок, які постраждали від домашнього насильства деструктивна надзалежність майже у два рази вірогідно більш виражена (відповідно 43,9 \pm 7,1 та 26,1 \pm 7,2, $t = 6,4$) ніж у жінок які ніколи не зазнавали насильства у свій бік.

Це підтверджує наше припущення, що жінки які страждають від домашнього насильства є занадто залежні від свого кривдника та це найбільше виражається у емоційній прив'язаності та психологічній залежності. Жінки, які потрапили у залежні відносини понад усе бояться самотності, оскільки вони не можуть жити самотійно, самотійно приймати рішення їм завжди поряд потрібен хтось хто скаже як і що їм робити та їм завжди потрібен зворотній зв'язок щодо їх дій навіть якщо це буде не похвала, а осуд. Найімовірніше за все ця модель поведінки йде з дитинства, коли дитині не дають право вибору та усе вирішують за неї.

За субшкалою «Здорова залежність» у групі жінок, що зазнали насильства показник значно нижче, ніж у другої групи опитуваних жінок (відповідно 29 \pm 8,8 та 34,2 \pm 6,9, $t = 0,05$) цей показник ще раз акцентує увагу на тому що постраждалі особи, без допомоги фахівців, не здатні самотійно вибудувати здорові відносини зі своїм партнером. Здорова залежність може вибудуватись у дорослої людини лише при умові того що у неї були здорові повноцінні дитячо–батьківські відносини, коли сформувалось відчуття безпеки,

захищеності, відчуття власної важливості та розвинута стабільна адекватна самооцінка.

За результатами дослідження міжособистісної залежності у жінок, які постраждали від домашнього насильства та які ніколи не зазнавали насильства можна зробити висновок, що у першій групі досліджуваних жінок вірогідно більш виявлена деструктивна надзалежність, тоді як друга група досліджуваних жінок, які не зазнавали насильства достовірно більш схильні до здорової залежності. Дане дослідження підтверджує наше припущення про більш уразливе становище жінок, які живуть в умовах домашнього насильства.

Список бібліографічних посилань

1. Статистичні дані Національної поліції України, 2020
URL: <https://www.npu.gov.ua/gromadyanam/protidiya-domashnomu-nasilstvu-main/protidiya-domashnomu-nasilstvu.html> (дата звернення 07.11.2020)
2. Кочарян А.С., Коцарь А.В. Синдромы невротической любви. *Вісник Харківського національного університету. Серія психологія*. 2000. № 498. С. 68-72.
3. Берри Уайнхолд, Дженей Уайнхолд Освобождение от созависимости, Перевод с английского А.Г. Чеславской под редакцией В.М. Бондаровской, Т.В. Кульбачки. Москва. Независимая фирма «Класс». 2002. 36 с.

Науковий керівник: Шиліна Алла Андріївна, доцент кафедри соціології та психології факультету № 6 Харківського національного університету внутрішніх справ, кандидат психологічних наук, доцент.

Верховодова Каріна Олександрівна,
здобувач магістратури 1-го курсу факультету № 6
Харківського національного університету внутрішніх справ

ІНДИВІДУАЛЬНО-ТИПОЛОГІЧНІ ВЛАСТИВОСТІ РЕЛІГІЙНОЇ ОСОБИСТОСТІ

На даний час створено значну кількість різноманітних типологій особистості. Дослідниками виділяється велика кількість підстав до створення типологій, такі як: конституціональна типологія Шелдона-Кречмера, типологія нервової системи І.П. Павлова, типологія темпераменту Галлен-Гіпократ тощо [1].

Відповідно змінилися підходи і в розробці такої проблеми, як типологія релігійності. В якості прикладу розглянемо соціально-психологічну типологію релігійних особистостей, яку розробив американський психолог Р. Оллпорт. Незважаючи на багато загальних рис і особливостей свідомості та поведінки релігійних людей, між ними існують і певні відмінності. Ці відмінності не вичерпуються тільки тими, які пов'язані з належністю до різних конфесій, тобто особливостями релігійних вірувань, культових дій з точки зору їх змісту. Крім того, що відрізняє католика від православного або мусульманина від буддиста, і в межах однієї і тієї ж конфесії між віруючими існують досить суттєві відмінності, що стосуються ступеня, глибини релігійності особистості, інтенсивності її віри. Це – відмінності, які можуть виражатися в частоті відвідування церкви, у відношенні до дотримання постів, нормами релігійної поведінки і т.д. Психологію релігії цікавлять ті відмінності в релігійності, які стосуються особистісного сенсу релігії для того чи іншого віруючого, релігійної людини.

Типізації такого роду не дають нам повної картини розуміння особистості. Вони висвітлюють лише певні грані особистості. Але існують і типології, які підходять до розгляду особистості релігійному аспекті (рис.1).

Рис. 1. Окремі типології віруючих в межах загального типу релігійно спрямованої особистості.

В.Ю. Асланян вважає, що «побудова типології предметної області – закономірний процес розвитку наукового знання. З одного боку, типологія систематизує вже існуючі уявлення, а, з іншого, – задає загальний напрямок подальшого дослідження» [2, с. 289].

Комплексний підхід до розуміння особистості як конструкта, що містить у собі біологічну базу як основу, на якій розвиваються більш високі рівні людської психіки. Концептуальний підхід до поняття особистості як основи типології індивідуально-особистісних властивостей полягає в тому, що індивідуальна вибірковість відносно явищ навколишнього світу і власний стиль засвоєння здобутої інформації створюють базу для формування різних, по-своєму неповторних особливостей за однакових умов середовища. В основі такого індивідуального стилю – сприйняття, переробка й відтворення інформації щодо навколишнього світу та її трансформації в думки, які пронизують усі рівні особистості (біологічні, характерологічну структуру, соціальну скерованість та ієрархію цінностей людини).

Л.В. Густова резюмує, що особистісні якості, які актуалізуються при високому індивідуальному рівні релігійності у людей, що відносять себе до православного віросповідання, збігаються з еталоном, моделлю ідеальної особистості та її якостей, яка формується в християнстві як система духовного виховання – смирення, пасивність, моральне і фізичне страждання, відмова від боротьби, безвольність, підпорядкування, страх. Вчена підтверджує гіпотезу про те, що при високому індивідуальному рівні релігійності особистісні якості будуть відповідати еталону, який лежить в ідеологічній основі релігійної системи, в яку включена конкретна людина [3, с. 65-66].

Базуючись на вищезазначеному, можемо розглядати релігійну особистість як особистість, яка за допомогою релігійних переживань і релігійного світосприймання організовує свій внутрішній досвід, досвід само ставлення і досвід взаємодії оточуючим світом таким чином, щоб досягти внутрішньої єдності, а в цілому – єдності сприйняття себе і світу.

Релігійна особистість – це людина, яка має сукупність індивідуальних якостей, в яких певне місце займають релігійні властивості і здатна стати суб'єктом релігійної діяльності. Без релігійної особистості не може існувати і розвинена релігійна система. Молитовні обряди, а саме читання молитов, віруючі здійснюють щодня, а не тільки в кризових і безвихідних ситуаціях.

Список бібліографічних посилань

1. Кулагина И.Ю. Возрастная психология: полный цикл развития человека: учеб. пособие. М. : ТЦ Сфера, 2005. 464 с.
2. Асланян В.Ю. Типология личности: методика типологизации в психологии. АНИ: педагогика и психология. 2019. № 2 (27). С. 285–290.
3. Густова Л.В. Исследование взаимосвязи индивидуального уровня религиозности и личностных качеств. *Вестник Костромского государственного университета. Серия: Педагогика. Психология. Социокинетика*. 2012. №3. С. 62–67.

Науковий керівник: Греса Наталія Володимирівна, доцент кафедри соціології та психології факультету № 6 Харківського національного університету внутрішніх справ, кандидат психологічних наук, доцент.

Вороніна Марія Олександрівна,
студентка 4-го курсу факультету № 6
Харківського національного університету внутрішніх справ

ОСОБЛИВОСТІ КОПІНГ-ПОВЕДІНКИ В СТРЕСОВИХ СИТУАЦІЯХ ЮНАКІВ ТА ДІВЧАТ ПІДЛІТКІВ

Кожного дня нам доводиться стикатися зі стресовими ситуаціями. Це може бути обумовлено соціально-економічною нестабільністю, зростанням безробіття і соціального розшарування в суспільстві. Значною мірою таке “положення” впливає на емоційний стан і здоров'я людей. Для дорослих важким завданням є здатність чинити опір негативним впливам, долати перешкоди, знаходити вихід з важких ситуацій, використовуючи конструктивні форми поведінки. В особливо вразливому становищі перебувають діти, які не володіють необхідним життєвим досвідом і психологічними ресурсами для

самостійного подолання складних життєвих ситуацій, унаслідок чого підвищується небезпека їх невротизації і соціальної дезадаптації, виникнення різноманітних форм неконструктивної захисної поведінки. Часто відхилення в поведінці підлітків є реакцією на стресову ситуацію і неможливість упоратися з нею. Невдачі, зумовлені нестачею досвіду поведінки в критичних ситуаціях, можуть призводити до розчарувань, формування невпевненості в собі, озлобленості, агресивності, негативізму як якості особистості. Захисні техніки, що виробляються при цьому (втеча від реальності, уникнення неприємностей або відкрита агресія), виявляються несприятливими для розвитку особистості. Взагалі уміння долати перешкоди і знаходити конструктивний вихід зі стресових ситуацій є важливим показником рівня розвитку особистості. Вироблення ефективних способів поведінки в стресових ситуаціях підвищує адаптивний потенціал підлітків, зміцнює їх психологічну стійкість, сприяє формуванню почуття власної цінності, підвищує самооцінку, упевненість у власних силах. Але нажаль, проблема вироблення копінг-поведінки у підлітків залишається поки що відкритою. На сьогоднішній день є актуальним, зокрема, з'ясування типових стратегій, які використовуються підлітками у стресових ситуаціях[1, с. 209-210].

Методологічною основою дослідження особливостей копінг-поведінки особистості виступає на сьогодні теоретичний аналіз і узагальнення наукових джерел, емпіричних досліджень зарубіжної та вітчизняної психології [2, с. 110-112].

У психологічній літературі поняття “копінг” найчастіше використовується для опису характерних способів поведінки людини в різних життєвих і професійних ситуаціях, пов'язаних з переживанням та подоланням стресу [3, с. 200].

Тому мета дослідження – вивчити та дослідити особливості копінг-поведінки у юнаків та дівчат підлітків. Для вирішення поставленої мети були використані наступні методики – «Копінг-поведінка в стресових ситуаціях

CISS»(С. Норман, Ф. Ендлер, А. Джеймс, І. Паркер), «Методика діагностики життєстійкості» (С. Мадді в адаптації Д. Леонтьєва), «Методика визначення індивідуальних копінг-стратегій» (Е. Хайма). У дослідженні приймали участь учні 8-го класу Харківської гімназії № 163.

Отримані результати за методикою «Копінг-поведінка в стресових ситуаціях CISS» (С. Норман, Ф. Ендлер, А. Джеймс, І. Паркер), показали що домінуючою шкалою копінг-стратегій у юнаків є – Копінг, орієнтований на вирішення завдання”, а у дівчат домінуючою шкалою копінг-стратегії є – Копінг, орієнтований на емоції”.

В обох випадках, результати за шкалою – Копінг, орієнтований на уникнення” є середніми. Найнижчі показники за шкалами – Відволікання (Субшкала)” та – Субшкала соціального відволікання”.

Наступною використаною методикою у дослідженні була «Методика діагностики життєстійкості» (С. Мадді в адаптації Д. Леонтьєва). Характеризуючи життєстійкість дівчат і хлопців, слід звернути увагу на те, що у дівчат загалом вищий рівень життєстійкості, це пояснюється тим, що дівчата краще за хлопців контролюють ситуацію, більш відповідальніші, ініціативні, тоді як хлопці більш активні, схильні до конкретних дій та ризику. Остання методика що використовувалась у дослідженні була «Методика визначення індивідуальних копінг-стратегій»(Е. Хайма). Вона необхідна для визначення стилю боротьби зі стресом. У дівчат цей показник більший ніж у юнаків. Ця стратегія направлена на аналіз труднощів та можливих шляхів вирішення проблем, а також наявності віри у власні сили у вирішенні будь-яких питань.

Таким чином, аналізуючи показники дослідження за трьома методиками, можна сказати, що випробувані більш схильні до вирішення будь-якої проблеми, опановувати власну поведінку у стресовій ситуації, високої життєстійкості та подолання негативних переживань. Для учнів 8-го класу ці показники дуже добрі, адже підлітки усвідомлюють яким чином, проблема що склалася, може діяти на психіку людини та її емоційний стан. Аби уникнути

певних негативних впливів на організм, діти намагаються використовувати стратегії, що направлені на відволікання.

Список бібліографічних посилань

1. Анциферова Л.І. Психологія повсякденності: Життєвий світ особистості і техніки її буття. *Психологічний журнал* 1993, т.12, с.209-210.
2. Бодров В.А. Когнітивні процеси і психологічний стрес. *Психологічний журнал*. 1996. С. 110-112.
3. Гончаров М.С. Переживання як реалізація або прояв суб'єктивності і стрес як неминучість становлення і функціонування людини. *Світ психології*.- 2008. С.200.

Науковий керівник: Чепіга Лада Петрівна, доцент кафедри соціології та психології факультету № 6 Харківського університету внутрішніх справ, кандидат психологічних наук, доцент.

Воронкіна Марина Юріївна,
студентка 4-го курсу факультету № 6
Харківського національного університету внутрішніх справ

ПОЧУТТЯ ГУМОРУ ЯК ПСИХОЛОГІЧНИЙ ФЕНОМЕН

В даний час у вивченні психології гумору приділяється увага переважно позитивному впливу гумору і сміху на фізичний і психічний стан людини. Почуття гумору – це системна властивість особистості, що включає в себе єдність мотиваційно-сміслових і регуляторно-динамічних характеристик і забезпечує когнітивну здатність особистості виявляти, осмислювати і відтворювати гумор з певною емоційною реакцією відповідно до ситуації соціальної взаємодії [4].

Більшість досліджень з психології гумору належить західним вченим. Феномен гумору досліджували у своїх роботах у середині ХХ ст. З. Фрейд, А. Адлер, Р. Кеттел, Г. Олпорт та інші психологи.

З. Фрейд вважав позитивний гумор одним з найбільш здорових захисних механізмів, на відміну від глузування як засобу вираження соціально неприйнятних агресивних і сексуальних імпульсів [2].

У дослідженні гумору Р. Кеттел провів кластеризацію 100 жартів по оцінкам випробовуваних. В результаті була виявлена латентна структура, яка включала 5 ортогональних факторів: впевненість в собі; завзяте домінування; спокійна чутливість; смиренне висміювання; ввічлива витонченість. Отримані фактори характеризують особистість з точки зору стійкості до впливів і є взаємопов'язаними з основними особистісними характеристиками. [3].

Це дозволило зробити висновок, що почуття гумору є стійкою характеристикою Г. Олпорт зазначав, що здатність до самопізнання і філософського почуття гумору, тобто гумору, спрямованого на самого себе, є характеристикою зрілої особистості [5].

У сучасній зарубіжній психології феномен гумору досліджували Р. Мартін, Р. Провайн, В. Рух, Р. Уайр, Дж. Коллінз і ін. Так, Р. Мартін розглядає гумор як форму гри, яка включає в себе когнітивний, емоційний і поведінковий компоненти. Усі елементи гумору, за даними автора, мають соціальний вимір [4].

Деякі автори розглядають гумор як інструмент соціалізації особистості [6] та засіб виховання [7]. Велика увага приділяється стресозахисним властивостям почуття гумору, на які вказують у своїх працях М. Аргайл, Х. Лефкурт, Р. Мей [2].

У гуморі можна виділити чотири основні компоненти: соціальний контекст, когнітивно-перцептивний процес, емоційну реакцію, вокально-поведінковий вираз сміху [3].

Різні форми гумору використовується в соціальному контексті для подолання неприємностей [1]. При цьому, чим сильніше емоційне збудження і напруження, викликане стресовими подіями, тим згодом більше задоволення від гумору і голосніше сміх.

Оскільки гумор є однією з форм відбиття емоційного сприйняття оточуючого світу, В. Рух та інші дослідники після проведення вторинного факторного аналізу почали розглядати гумор (поряд із ентузіазмом, надією,

хорообрістю та любов'ю) як емоційно сильну рису особистості [4, с. 80]. В цілому, гумор може виступати як форма прояву позитивного функціонування людини й ознака психологічного здоров'я, тому що, як доведено під час проведення емпіричних досліджень, дотримування цінностей робить людину щасливою, благополучною і здоровою.

Отже, подібно до інших психологічних утворень, що вирізняються складністю та глибиною структурної організації, гумор не має однозначної наукової інтерпретації. Змістовний аналіз наукових розробок провідних спеціалістів з психології гумору демонструє складність та багатовимірність даного феномену, що підтверджується різноманіттям підходів до його вивчення. Закономірно, що жоден з напрямків вивчення, взятий окремо, не розкриває повною мірою сутність гумору, а відображає лише окремі його характеристики. Складність дослідження гумору полягає у глибині та неоднозначності його взаємозв'язків з різними сторонами внутрішнього світу особистості, її поведінкою. Тому гумор, як об'єкт наукового дослідження, а також його механізми та особливості, набуває в психології все більшої популярності.

Список бібліографічних посилань

1. Зайва О.О. Особливості використання почуття гумору як ресурсу психологічного подолання : автореф. дис. ... канд. психол. наук : 19.00.01. Київ, 2006. 20 с.
2. Иванова Е.М., Ениколопов С.Н. Исследования чувства юмора в психологии (обзор). *Вопросы психологии*. 2006. № 4. С. 122-133.
3. Кеттел Р. Психология индивидуальности. Факторные теории личности. СПб. : Питер, 2007. 128 с.
4. Мартин Р. Психология юмора / пер. с англ. СПб. : Питер, 2009. 480 с.
5. Олпорт Г. Становление личности. Избранные труды. М. : Смысл, 2002. 256 с.
6. Тищенко Л.В. Гумор як інструмент соціалізації особистості. Актуальні проблеми науки та освіти: Збірник матеріалів XXII підсумкової науково-практичної конференції викладачів МДУ / за заг. ред. К.В. Балабанова. Маріуполь : МДУ, 2020. С. 172-173.
7. Шинкаренко С. Гумор як виховний засіб. К. : Либідь. 2009. 168 с.

Науковий керівник: Жданова Ірина Вячеславівна, доцент кафедри соціології та психології факультету № 6 Харківського національного університету внутрішніх справ, кандидат психологічних наук, доцент.

Гайдук Наталя Сергіївна,
здобувач магістратури 2-го курсу факультету № 6
Харківського національного університету внутрішніх справ

ПСИХОЛОГІЯ САМОТНОСТІ ТА ПРОБЛЕМИ АДАПТАЦІЇ ОСОБИСТОСТІ

Проблема психологічної самотності стала однією з найгострих проблем за останні півроку у зв'язку з вимушеною необхідністю перервати соціальні контакти. Самотність як психічний стан має яскраво виражене негативне забарвлення через переживання людиною відірваності від спільноти людей, історії, сім'ї, природи, культури, яке руйнівним чином впливає на особистість [1. с. 5-7].

Досліджень психологічних наслідків соціальної ізоляції під час епідемій небагато. Але метааналіз, опублікований в березні 2020 року в журналі Lancet, дозволяє зробити певні висновки. Автори роботи розглянули 24 дослідження, в яких розглядався вплив на психіку людей карантину під час атипової пневмонії, спалахи грипу H1N1, лихоманки Ебола і інших інфекційних захворювань в ХХІ столітті. Так, з 2760 чоловік, що знаходилися на карантині під час спалаху кінського грипу, 938 (34 %) зіткнулися з підвищеною тривожністю і депресивними симптомами. Серед людей, які не перебували на карантині, таких було лише 12 %. В іншій роботі розглядалися наслідки спалаху атипової пневмонії в 2003 році для 549 працівників в одній з пекінських лікарень. Ті з них, хто перебував на карантині чи працював в умовах підвищеного ризику (майже половина вибірки), навіть через три роки повідомляли про підвищений рівень вживання алкоголю в порівнянні з іншими [5].

Таким чином, більшість людей, які перебували на самоізоляції, відчували як короткострокові, так і довгострокові проблеми з психічним здоров'ям, включаючи стрес, безсоння, емоційне виснаження, зловживання психоактивними речовинами і самотність.

Ірвін Ялом, описуючи складність проблеми самотності, використовує поняття ізоляція. Йдеться про три різних типи ізоляції – міжособистісну, внутрішньоособистісну та екзистенціальну. І.Д. Ялом пояснює екзистенціальну ізоляцію так: «Індивіди часто бувають ізольовані від інших або від частин себе, але в основі цих об'єднань лежить ще більш глибока ситуація, пов'язана з самим існуванням, – ізоляція, яка зберігається при самому задовільному спілкуванні з іншими індивідами, при чудовому знанні себе і інтегрованості [4, с. 398-400].

Вивчення самотності в контексті проблем адаптації може йти в різних напрямках. Можна пов'язувати самотність з недостатнім адаптаційним потенціалом особистості, проривом адаптаційного бар'єру, низькою стресостійкістю і т.д. Разом з тим, можна вести дослідження проблеми у зв'язку з основними характеристиками психологічної структури особистості.

У процесі соціалізації формуються психологічні механізми взаємодії особистості із середовищем, що здійснюються в процесі адаптації. У зв'язку з потребою ефективної взаємодії з середовищем формуються і базові компоненти структури особистості. Аналіз проблем самотності з урахуванням того, що при цьому відбувається в структурі особистості на рівні окремих компонентів і системи в цілому дозволяє описати на досить глибокому рівні як важливі аспекти взаємодії з навколишнім соціальним світом, так і те, що відбувається при цьому у внутрішньому психологічному просторі особистості [3, с. 195-197].

У соціальній психології добре відомі: рольова теорія, концепція «дзеркального Я», референтні групи, соціальні установки та ін. Виходячи з того, навколо чого збудовані ці теорії, соціально-психологічна структура особистості може бути представлена у вигляді наступних основних компонентів: соціальні ролі особистості; Я-концепція особистості; спрямованість особистості (життєві плани, диспозиції, соціальні установки).

Можна виділити ризики, які несе в собі соціальна роль як можливий фактор ускладнення відносин з оточуючими людьми і самим собою і як наслідок – переживання почуття самотності:

- уявлення ролі на психологічному рівні. Це можуть бути проблеми: очікування ролі – розуміння ролі – освоєння ролі – виконання ролі;
- втрата суб'єктивно значущої ролі (розлучення або втрата близьких людей, звільнення з роботи і т.п.);
- конфлікт між виконуваною роллю і Я-концепцією. Людина не може виразити себе в пропонованих ролях, не знайшла себе, займається не своєю справою.

Стійка Я-концепція в поєднанні з прийняттям власної особистості – важливий фактор психологічної стабільності і фактично усуває проблему переживання почуття самотності. Ризики гострого переживання відчуженості і самотності в зв'язку з даним компонентом структури особистості з досить різноманітні. Наприклад: криза ідентичності, деформації ідентичності, деформація самооцінки.

Дисфункції в Я-концепції, пов'язана з кризовими періодами розвитку в онтогенезі або деструктивним впливом якихось життєвих обставин, сприяють породженню внутрішньоособистісних конфліктів. Слабке Я – джерело багатьох соціально-психологічних проблем особистості. Воно, як правило, актуалізує ризики самовідчуження і переживання самотності.

Вивчення самотності в контексті проблем адаптації і спільно з основними компонентами структури особистості, по – перше, дозволяє зрозуміти причини загострення проблеми психологічного самотності в зв'язку з ускладнення процесів адаптації; по – друге, визначити, які соціально-психологічні особливості особистості обумовлюють високі ризики зіткнення з інтенсивними переживаннями почуття самотності; по – третє, розширити традиційні підходи до емпіричного вивчення самотності, в рамках яких воно частіше пов'язується з комунікативними проблемами і досить обмеженим набором особистісних кореляцій.

Список бібліографічних посилань

1. Гасанова П.Г., Омарова М.К. Психология одиночества. Киев : Общество с ограниченной ответственностью «Финансовая Рада Украины» (Киев), 2017. 76 с.

2. Реан А.А. Психология адаптации личности: Анализ. Теория. Практика. СПб., 2006. 479 с.
3. Шевандрин Н.И. Социальная психология в образовании. Разд.4. М.,1995. 549 с.
4. Ялом И. Экзистенциальная психотерапия / пер. с англ. Т.С. Драбкиной. М. : Класс, 1999. 576 с.
5. The psychological impact of quarantine and how to reduce it: rapid review of the evidence. The Lancet Psychiatry (2019 Journal Citation Reports®, Clarivate Analytics 2020). URL:[https://www.thelancet.com/article/S0140-6736\(20\)30460-8/fulltext](https://www.thelancet.com/article/S0140-6736(20)30460-8/fulltext)_(дата звернення 2.12.20).

Науковий керівник: Жданова Ірина Вячеславівна, доцент кафедри соціології та психології факультету № 6 Харківського національного університету внутрішніх справ, кандидат психологічних наук, доцент.

Галкіна Ольга Володимирівна,
аспірантка 1-го курсу

Харківського національного університету внутрішніх справ

СОЦІАЛЬНЕ СИРІТСТВО ЯК СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНА І ПРАВОВА ПРОБЛЕМА В УКРАЇНІ

Однією з найгостріших соціальних проблем українського суспільства є проблема сирітства. Нестабільна економічна, політична і соціальна ситуація в країні призвели до зниження матеріального рівня населення, погіршенню моральних норм і психологічного клімату в сім'ї, зростанню народжуваності дітей з вадами розвитку – усі ці причини, безпосередньо, впливають на поглиблення і загострення проблеми поширення соціального сирітства.

Проблемою сирітства займаються такі українські та зарубіжні вчені, як: Л. Артющкіна, І. Зверева, Н. Комарова, І. Пєша, Г. Бєвз, І. Дементьєва, В. Оржеховська, О. Коваленко, І. Галатир, І. Лопатченко, Л. Кальченко та інші. У своїх роботах вони розглядають причину виникнення соціального сирітства, особливості психологічного розвитку дітей-сиріт, їх соціалізацію. Питання правового захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, є предметом досліджень Л. Зілковської, О. Кудрявцевої, Є. Яригіної та інших.

Аналіз наукових досліджень дозволяє виокремити декілька наукових підходів у сучасних наукових дослідженнях, які визначають сутність

соціального сирітства: соціально-економічний (Є. Рибинський, В. Бочарова, М. Лазутова); психолого-педагогічний (Н. Іванова, Л. Оліференко), правовий (Л. Пірог, С. Бандура). Соціально-психологічні дослідження проблеми соціального сирітства висвітлено в працях І. Трубавіної, Ю. Якубова, А. Пономарьова.

Під сирітством науковці розуміють соціальне явище, яке характеризує особливий стан дитини, яка тимчасово чи постійно перебуває поза сімейним оточенням внаслідок втрати батьків, а також дитини, яка з певних причин чи власних інтересів не може залишатися в сімейному оточенні та потребує захисту чи допомоги з боку держави. Соціальне сирітство — це соціальне явище, спричинене ухиленням або відстороненням батьків від виконання батьківських обов'язків, по відношенню до неповнолітньої дитини.

Протягом останніх десятиліть соціальне сирітство науковці розглядають з декількох позицій — як соціальне, тимчасове явище, під час ліквідації причин якого зникне і проблема; як психологічний феномен самосприймання, самовідчуття та самоусвідомлення дитиною себе одинокою, що не є об'єктивним фактором для визначення поняття; як педагогічну проблему відсутності умов для виховання, занедбаності дитини в сучасному суспільстві [1, с.67].

Як зазначає Г.А. Шепелева, соціальне сирітство є терміном соціально-психологічним і не має відповідного закріплення в праві, що стало причиною суттєвих розбіжностей в оцінці рівня поширеності цього явища. Неоднозначність розуміння цього поняття пов'язана передусім з тим, що воно узагальнює різноманітні аспекти становища дітей, які не можна ні з чим порівняти, що впливає на поглиблення непорозумінь, пов'язаних із сутнісним змістом поняття «соціальне сирітство» [2, с.84].

Л.П. Ящук трактує поняття «соціальне сирітство» як порушення прав неповнолітньої дитини шляхом ухилення або відсторонення батьків від виконання батьківських обов'язків через втрату або зниження потенціалу

загальнолюдських і духовних цінностей у родині та деформацію соціальних і моральних цінностей у суспільстві.

Л. Вейланде, визначає поняття «соціальне сирітство» як «аномальне явище, результат соціальних потрясінь у житті суспільств, яке характеризується дефіцитом громадських та державних інститутів, які забезпечують дотримання основних прав та свобод дитини; явище, яке свідчить про кризу інституту сім'ї, негативний вплив соціуму на формування особистості в соціальному, моральному, інтелектуальному та фізичному плані» [3, с.132].

Соціальні сироти – це діти, які внаслідок соціальних, економічних та морально-психологічних причин залишились сиротами при живих батьках. Вперше в незалежній Україні термін «суспільні діти» нормативно було застосовано у Національній програмі «Діти України», що затверджена у 1996 році. У 2012 році було затверджено Національну стратегію профілактики соціального сирітства на період до 2020 року, метою якої проголошено «створення належних умов для забезпечення реалізації права кожної дитини на виховання в сім'ї, запобігання поширенню соціального сирітства», а трактування даного визначення та конкретизацію належності до нього так і не було наведено. Мова про даний вид сирітства йшла у Стратегії демографічного розвитку до 2015 року (поняття трактувалося як «покинуті батьками діти») [4, с.193].

Законом України «Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування» зазначено чітке розмежування понять «дитина-сирота» (дитина, в якої померли або загинули батьки) та «діти, позбавлені батьківського піклування» (діти, які залишилися без піклування батьків у зв'язку з позбавленням їх батьківських прав, відібранням у батьків без позбавлення батьківських прав, визнанням батьків безвісти зниклими або недієздатними, оголошенням їх померлими, відбуванням покарання в місцях позбавлення волі та перебуванням їх під вартою на час слідства, розшуком їх органами

внутрішніх справ, пов'язаним з ухиленням від сплати аліментів та відсутністю відомостей про їх місцезнаходження, тривалою хворобою батьків, яка перешкоджає їм виконувати свої батьківські обов'язки, а також діти, розлучені із сім'єю, підкинуті діти, батьки яких невідомі, діти, від яких відмовилися батьки, та безпритульні діти) [5].

В юриспруденції проблема соціального сирітства розглядається в контексті причин виникнення цього явища та його профілактики; у педагогіці – в контексті вибору правильного стилю виховання, який не зводиться до контролю за поведінкою дитини, дозвіллям, а полягає в її підтримці, збереженні внутрішнього духовного зв'язку дорослих із підлітком; у психології – у контексті запобігання деформації міжособистісних відносин дитини-сироти з людьми, які її оточують; у соціальній педагогіці – в контексті соціально-педагогічного аналізу явища сирітства, причин, які суттєво впливають на бездоглядність, та заходів профілактики та подолання цього явища [3, с.131].

Правова база соціального захисту дитинства будується на трьох рівнях: міжнародному, загальнодержавному та регіональному й місцевому рівні. Міжнародний рівень містить документи міжнародних організацій (ООН, ЮНІСЕФ, ВООЗ), а також міждержавні угоди та програми з охорони материнства і дитинства. Діти як об'єкт особливого захисту виділені в Загальній Декларації прав людини, прийнятої ООН в 1948 р. Також слід зазначити Конвенцію ООН «Про права дитини» (1989 р.) [6, с.46].

Загальнодержавний рівень правового захисту дитинства спирається на Конституцію України, Сімейний кодекс. Проблемі захисту прав дітей присвячено Закон України «Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування». Регіональний та місцевий рівні спираються на загальнодержавну правову базу, але конкретизує умови, цілі і завдання виконання законів і указів Президента України. Він містить регіональні програми, документи органів місцевого самоврядування, громадських організацій [6, с.47].

Таким чином, ми бачимо, що проблема сирітства привертає до себе все більшої уваги з боку науковців. Над нею працювало немало педагогів і дослідників різних галузей наук, які своїм баченням і підходами зробили значний внесок щодо розкриття та трактування поняття «соціальне сирітство».

Отже, соціальне сирітство – це явище, зумовлене ухилянням або відстороненням батьків від виконання батьківських обов’язків, внаслідок різних на те причин, по відношенню до неповнолітніх дітей. Ця проблема має не тільки моральні й психологічні наслідки для дитини, а й юридичні, адже через відсутність у дитини батьків порушується право цієї дитини на сімейне виховання та батьківське піклування, а «це є порушенням одного з базових прав дитини, проголошених Конвенцією ООН про права дитини».

Список бібліографічних посилань

1. Павлик Н.П. Особливості соціалізації вихованців закладів державного влаштування дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування. Зб. наук. пр. Кам’янець-Подільського нац. ун-ту ім. І.Огієнка. Серія: соціально-педагогічна. 2009. № 11. С. 67-71.
2. Яшук Л.П. Сучасне розуміння соціального сирітства та значення територіальної громади як фактору соціалізації. *Державне управління: теорія та практика*. 2014. №1. С.81-88.
3. Раєвська Я.М. Соціально-психологічний супровід соціальних сиріт. Актуальні проблеми психології: Збірник наукових праць Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України. 2016. Том. XI: Випуск 14. С. 130-139.
4. Суходольська Г.С. Соціальне сирітство: історичні аспекти та сутність поняття. // *Вісник ЖДТУ*. 2015. №2 (72). С. 190-196.
5. Закон України «Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування» (Відомості Верховної Ради України (ВВР). 2005. № 6. ст. 147).
6. Овчарова Л.М. Сирітство в Україні як соціальна проблема та шляхи її вирішення. *Вісник Приазовського державного технічного університету* Reporter of the Priazovskyi State Technical University: зб. наук. праць. ДВНЗ «ПДТУ». Маріуполь, 2019. Вип. 3. С. 45-49.

Науковий керівник: Греса Наталія Володимирівна, доцент кафедри соціології та психології факультету № 6 Харківського університету внутрішніх справ, кандидат психологічних наук, доцент.

Гаценко Тетяна Михайлівна

здобувач магістратури 2-го курсу факультету № 6

Харківського національного університету внутрішніх справ

ДОМАШНЄ НАСИЛЬСТВО ЯК ПСИХОЛОГІЧНА ПРОБЛЕМА

Домашнє насильство є однією з найактуальніших соціально-психологічних проблем, з якою прямо зустрічається більшість населення, незалежно від класових, культурних та економічних аспектів. Воно є однією з найбільш розповсюджених у світі форм порушення прав людини.

Насильство найчастіше розглядають як комплексне явище. Комплексність характеризується існуванням різних типів насильства в залежності від характеру травм. Деякі дослідники визначають насильство як емоційне або фізичне страждання, та як фізичну і сексуальну образу на тлі дуже сильного психологічного тиску. Психологи центру «АННА» (Асоціація «Ні Насильству») дають домашньому насильству наступне визначення: «...повторюваний зі збільшенням частоти цикл фізичної, сексуальної, словесної, емоційної та економічної образи з метою контролю, залякування, навіювання почуття страху...» [2, с. 105].

Більшість психологів зазначає, домашнє насильство неминуче призводить до появи негативних наслідків. По-перше, змінюється ставлення до себе, по-друге, змінюється ставлення до інших людей, суспільства; по-третє, змінюється ставлення до життя, та втрачається його сенс. Окрім того, завдається значна шкода фізичному здоров'ю, аж до тяжких травм та смерті, виникають тривожні стани, депресії та посттравматичні розлади (ПТСР) [5].

На даний час в Україні дуже погана статистика щодо насильства над жінками. За останніми дослідженнями 70% жінок піддаються різним формам знущань та принижень, та понад 20% жінок потерпають від насильства постійно. Щороку в Україні від домашнього насильства гинуть 600 жінок. Лише 10-15% постраждалих звертаються до поліції. Щорічно 1,1 мільйон

українок стикаються з фізичною та сексуальною агресією в сім'ї, та лише 10% жінок, які піддаються насильству, вирішують говорити про це [1].

Незважаючи на жахливу статистику більшість випадків домашнього насильства, відбувається з мовчазної згоди жертви, залишаючись внутрішньою проблемою сім'ї, тим самим все сильніше розв'язуючи руки кривдників. Адже, у свідомості багатьох жінок домашнє насильство не є чимось протиправним чи неприпустимим, вони знаходять більше сотні причин, що виправдовують агресію їх партнерів. В психології цей стан називається «стокгольмський синдром» [3, с.282]. Жертви схильні виправдовувати своїх мучителів з багатьох підстав: тут і фінансова залежність, і відсутність власного житла, і не розуміння того, як уникнути агресії, а також невіра в те, що хтось може допомогти. Відсутність розуміння заважає правильно оцінити проблему і розробити шляхи її вирішення, і на законодавчому рівні, і на рівні розробки адекватних заходів соціальної та психологічної допомоги жертвам сімейного насильства та корекції насильницької поведінки їх кривдників. Хоча в останні роки в Україні на законодавчому рівні відбулися значні зміни. Зокрема, 11 січня 2019 року вступив в силу Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству», який передбачає кримінальну відповідальність кривдників [4] та запрацював пілотний проект «Поліцейська мережа протидії домашньому насильству» (скорочено – «ПОЛІНА»). Проект підготовлено у співпраці із ОБСЄ, Центром координації проектів канадської поліцейської місії, ПРООН в Україні та ООН Жінки. Мета проекту – збільшити кількість звернень і зареєстрованих випадків домашнього насильства та адекватну реакцію на них, та підвищити обізнаність суспільства щодо проблеми.

Отже, домашнє насильство – це проблема, що стосується не тільки конкретної людини, пари, чи сім'ї. Його причини пов'язані з економічною ситуацією, суспільними нормами та ставленням до насильства. У нашій спільноті домашнє насильство, насамперед, слід аналізувати як гендерну проблему, що базується на ірраціональних, патріархальних та недопустимих установках пострадянського соціуму. Саме тому, проблема не зникає, відтворюється та часто замовчується.

Таким чином, особливої уваги потребує питання гендерної освіти молоді. На даний час соціальна ситуація в Україні така, що не кожен має досвід позитивних моделей взаємовідносин в родині. Перспективою подальших досліджень є пошук оптимальних шляхів вирішення даної проблеми через введення спеціальних навчальних курсів для підвищення якості гендерного виховання та налагодження позитивної комунікації в сім'ї, вміння долати агресію та управляти конфліктами, а також в розробці та підборі відповідних засобів профілактики та корекції віктимної поведінки у жінок.

Список бібліографічних посилань

1. Добробут і безпека жінок, звіт ОБСЄ. Organization for Security and Cooperation in Europe, 2019. URL:https://www.osce.org/files/f/documents/0/8/440318_0.pdf (дата звернення: 15.11.2020).
2. Забелина Т.А. Женщина и насилие. Москва : ЭКСМО-Пресс, 2001. 105 с.
3. Запобігання насильству в сім'ї у діяльності фахівців соціальної сфери: навчально-методичний посібник / За заг. ред. Бондаровська В. М., Журавель Т.В., Пилипас Ю. В. Київ: ТОВ «Видавничий дім «КАЛИТА», 2014. 282 с.
4. Про запобігання та протидію домашньому насильству : Закон України від 07.12.2017 № 2229-VIII. *Голос України*. 2018.06 січ.(№4) . С.7-13.
5. Савчук О.М. Наслідки подружнього насильства: індивідуально- психологічна перспектива. *Наукові записки*. Т. 20: Спеціальний випуск, 2002. С.385-387.

Науковий керівник: Жданова Ірина Вячеславівна, доцент кафедри соціології та психології факультету № 6 Харківського національного університету внутрішніх справ, кандидат психологічних наук, доцент.

Голуб Ельвіра Сергіївна,
студентка 2-го курсу факультету № 6
Харківського національного університету внутрішніх справ

ПОГЛЯДИ ПСИХОАНАЛІТИКІВ ХХ СТ. НА СТРУКТУРНУ МОДЕЛЬ ПСИХІКИ

У тезах аналізуються погляди психоаналітиків на структурну концепцію психіки, запропоновану З. Фрейдом, яка складається з трьох інстанцій – Его, Воно, Супер-Его. Структурування психіки на свідоме та несвідоме є головною підвалиною психоаналізу З. Фрейда і надає можливості не тільки зрозуміти

процеси нормального психічного життя людини, але й торкнутися сфери певних відхилень від норми.

У 20-ті роки З. Фрейдом були закладені основи его-психології – однієї з гілок психоаналізу, що розвивалася далі послідовниками З. Фрейда – його донькою А. Фрейд, Х. Хартманном та іншими. Важливим внеском в розвиток его-психології стала поява в 1936 році роботи А. Фрейд «Его і механізми захисту», а в 1939 – книги Х. Хартманна «Его-психологія і проблеми адаптації». З точки зору А. Фрейда, захисні механізми визначають тип особистості індивіда, його характер і способи захисту від тривоги, що виникає внаслідок психічних конфліктів. Хартманн зазначив, що біологічне оснащення людини не залежить від потягів і служить адаптації.

У 30-і роки ХХ століття на зміну домінування старої теорії лібідо і потягів, а також нової Его-психології приходить розуміння важливості об'єктних відносин, яке було пов'язане з кардинальним переглядом природи людини. Важливим кроком на шляху до створення розвиненої теорії об'єктних відносин стала теорія М. Кляйн. Робота М. Кляйн знаменувала перехід від класичного до сучасного психодинамічного дослідження особистості [1, с.105-106].

Помітний внесок у подальшу розробку теорії об'єктних відносин внесли британські теоретики об'єктних відносин: М. Балінт, Д.В. Віннікотт, Р. Фейрберн та ін. Теорія об'єктних відносин отримала подальший розвиток в працях Р. Фейрберн і Д.В. Винникотта. Важливим просуванням в розвитку теорії об'єктних відносин стало проведене англійським психоаналітиком Д. Боулбі дослідження поведінки прихильності у немовляти. У ньому Д.Боулбі піддав критиці фрейдівську теорію вторинного потягу немовляти до матері на основі харчового підкріплення.

В кінцевому рахунку сталася інтеграція двох провідних шкіл сучасного психоаналізу – Его-психології та теорії об'єктних відносин, але також і інших напрямів сучасного і класичного психоаналізу. Типовим прикладом цього

служить створення провідним фінським теоретиком психоаналізу В.Техке власної теорії, в якій інтегруються основні теоретичні основи сучасного і класичного психоаналізу: аналіз Ід Фрейда; Его-психологія; теорія об'єктних відносин; теорія розвитку; вчення М. Кляйн; психологія власного Я [2, с.232].

У 50-і роки ХХ століття виникає психосоматична медицина – напрямок сучасної медицини, який ґрунтується на визнанні особливої ролі психічних чинників у зародженні, перебігу та наслідках соматичних захворювань.

У 60-і роки ХХ століття французький філософ Поль Рікер став розглядати психоаналіз як герменевтичну дисципліну. На думку Рікера, психоаналіз не є наукою, що вивчає поведінку, так як в психоаналізі немає «фактів» в тому сенсі, як їх трактують експериментальні науки, а є лише інтерпретація «історії». З цього випливає, що метод психоаналізу набагато ближче до методу історичних наук, ніж наук про природу. Слідом за Рікер багато психоаналітиків прийшли до думки про те, що психоаналітичний метод є однією з форм герменевтики [1, с.198].

Згідно Кохуту, угорсько-американському психоаналітику, президенту Американської психоаналітичної асоціації, засновнику Я-психології в сучасному психоаналізі, автору книг: «Аналіз Я» (1971), «Відновлення Я» (1977) і ін., психічне виживання індивіда вимагає наявності сприйнятливих, емпатичних Я-об'єктів. Згідно Я-психології Кохута, «Я» складається з двох основних складових – ядерних амбіцій і напрямних ідеалів, – що впливають з трансформацій і інтерналізації в процесі розвитку, і між цими двома полюсами здійснюється постійний струм психологічної активності («дуга напруги») – джерело мотивації основних життєвих прагнень особистості.

Творці інтерсуб'єктивного підходу – Роберт Д. Столорю, Б. Брандшафт, Дж. Атвуд – намагаються знайти нову мову для психоаналізу, піддаючи критичного переосмислення основні психоаналітичні концепції. Психоаналіз, вважають вони, це наука про інтерсуб'єктивності, фокусом якої є взаємодія спостерігача і об'єкта спостереження, а єдиною реальністю, релевантною та

доступної для психоаналітичного дослідження (тобто емпатії і інтроспекції), є суб'єктивна реальність пацієнта, суб'єктивна реальність аналітика, а також психологічне поле, створюване в результаті їх взаємодії [3, с.100].

Говорячи про сучасний психоаналіз, цілком виправдано вести мову про конвергенції між різними його школами. Це відбувалося, зокрема, тому, що сучасний психоаналітичний клінічний досвід багато в чому фокусується на екзистенціальних проблемах. В цілому можна сказати, що в сучасному психоаналізі спостерігається стійка тенденція до об'єднання психоаналітичних концепцій з різними ідеями феноменології, екзистенціалізму, герменевтики.

Список бібліографічних посилань

1. Блюм Г. Психоаналитические теории личности. М.: КСП, 1996. 243с.
2. Джонс Э. Жизнь и творения Зигмунда Фрейда. Москва: «Гуманитарий», 1997. 446 с.
3. Старовойтов В.В. современный психоанализ: интеграция субъект-объектного и субъект-субъектного подходов. Москва: РАН, 2004. 118 с.

Науковий керівник: Маннапова Катерина Робертівна, доцент кафедри соціології та психології факультету № 6 Харківського національного університету внутрішніх справ, кандидат психологічних наук.

Гончарова Яна Ігорівна,

аспірантка 1-го курсу

Харківського національного університету внутрішніх справ

СПЕЦИФІКА ПОДОЛАННЯ СТРЕСУ У ПОЛІЦЕЙСЬКИХ

Особливістю в роботі поліцейських є професійний стрес – емоційний стан людини, який викликається несподіваною та напруженою ситуацією у трудовому колективі, конфліктними взаємовідносинами, інтелектуальним і емоційним перенавантаженням [1].

Відомо, що стрес – це психічна напруга індивіда у гострій, небезпечній ситуації, що викликає шоківий стан, а потім стан резистентності – максимальної мобілізації зусиль для виходу з цієї ситуації. Дослідники

розрізняють фізіологічний (фізичний вплив на організм) і психологічний (вплив чинників, що мають сигнальне значення) стреси, мобілізуючий (еустрес) і демобілізуючий (дістрес) [2]. Викликається стрес стресорами, що є продуктами зовнішніх і внутрішніх надсильних небажаних впливів, здібних зруйнувати цілісність органічної системи. Отже, для індивідуума найчастіше стрес виступає дезінтегруючим чинником, що ускладнює його життєві прояви. Проте, відносно останніх наукових студій щодо вивчення та дослідження стресу, його продукування на особистісному рівні взагалі та у правоохоронців, зокрема, слід звернути увагу на таке поняття як психологічна резилентність (з англ. *resilience* – пружність, еластичність), що означає динамічну властивість індивідуума, що виступає підґрунтям його здібності долати стреси конструктивним шляхом [3].

Стадії стресу:

1. Стадія тривожності. Ця стадія виникає з появою подразника, що викликає стрес. Змінюються психічні функції: підсилюється порушення, вся увага концентрується на подразнику, виявляється підвищений особистісний контроль ситуації.

Усе разом покликано мобілізувати захисні можливості організму і механізми саморегуляції на захист від стресу. Якщо цієї дії досить, то тривога і хвилювання вщухають, стрес закінчується.

2. Стадія резистентності. На цій стадії зазвичай підвищується стійкість та протидія організму до надзвичайних подразників. У людини на цій стадії активізується розумова та м'язова діяльність, мобілізується воля та бажання подолати незвичні обставини або надзвичайну ситуацію. Якщо дія стресору на цій стадії припиняється або слабшає, зміни, які він викликав, поступово нормалізуються.

3. Стадія виснаження. Однак, якщо вплив патогенного фактору не припиняється, він продовжує бути надто сильним і тривалим, розвивається стійке виснаження, знову з'являються реакції тривожності. Ці процеси є необоротними і закінчуються загибеллю організму (смертю) [4].

У роботі правоохоронців динаміка екстремальних ситуацій та їх наслідки значною мірою ускладнюються такими чинниками як: несподіваність виникнення небезпеки, невизначеність ситуації та можливих наслідків, відсутність дійової підтримки (допомоги) з боку оточуючих громадян та гарантій соціального (у тому числі правового) захисту та ін. Особливо несприятливими в цьому плані є так звані “нештатні” екстремальні ситуації. Існує ряд чинників, що впливають на виникнення та перебіг того чи іншого стану психіки людини в екстремальній ситуації та в неспецифічних умовах:

- інтенсивність і сила критичного впливу самої ситуації;
- психологічна стійкість та надійність;
- професійно-психологічна підготовленість;
- функціональний стан організму [5 с. 6-10].

Травматичною стресовою подією як і професійний стрес вважають подію, що виходить за рамки звичайного людського досвіду. Оцінюючи особливості бойового стресу в умовах війни останніх років, можна виділити наступні їхні характеристики: тривалість відриву від батьківщини, незвична географічна, кліматична й культурна обстановка, особливості взаємин із місцевим населенням, відсутність чіткого поділу фронту і тилу та мирного часу [6 с. 7-8]. Одним із напрямків психологічного супроводу професійної діяльності працівників поліції є формування та розвиток у них ефективних стратегій копінг-поведінки. Питання опанування особистістю стресонасиченої ситуації вирішується у двох напрямках:

- профілактика, нейтралізація та опанування стресу;
- визначення та характеристика способів опанування стресу (стратегій копінг-поведінки).

Цікавою є класифікація копінга, яку запропонували американський дослідник Кавер і його співробітники в подоланні стресу [7]. На їхню думку, найбільш адаптивними копінг-стратегіями є ті, які спрямовані безпосередньо на

вирішення проблемної ситуації. До таких копінг-стратегій автори віднесли наступні:

1. “активний копінг” – активні дії з усунення джерела стресу;
2. “планування” – планування своїх дій щодо проблемної ситуації;
3. “пошук активної громадської підтримки” – пошук допомоги, поради у свого соціального оточення;
4. “позитивне тлумачення і зростання” – оцінка ситуації з точки зору її позитивних сторін і ставлення до неї, як до одного з епізодів свого життєвого досвіду;
5. “прийняття” – визнання реальності ситуації [7].

Копінг-стратегії, на думку вчених, також можуть сприяти адаптації на службі поліцейських в стресовій ситуації, однак цей копінг не є активним. До таких стратегій оволодіння відносяться:

1. “пошук емоційної громадської підтримки” – пошук співчуття і розуміння з боку оточуючих;
2. “придушення конкуруючої діяльності” – зниження активності щодо інших справ і проблем і повне зосередження на джерелі стресу;
3. “стримування” – очікування більш сприятливих умов для вирішення ситуації.

Однак. в деяких випадках, поліцейським допомагають в стресовій ситуації адаптуватися і впоратися такі прийоми подолання як:

1. “фокус на емоціях і їх вираження” – емоційне реагування в проблемній ситуації;
2. “заперечення” – заперечення стресової події;
3. “ментальне відсторонення” – психологічне відволікання від джерела стресу через розваги, мрії, сон, заняття спортом та ін.;
4. “поведінкове відсторонення” – відмова від вирішення ситуації [7].

Окремо Кавер виділяє такі копінг-стратегії як “звернення до релігії”, “використання алкоголю і наркотиків”, а також “гумор та займання спортом” [7].

В тій чи іншій стресовій ситуації поліцейським вдається застосувати цілий комплекс копінг-стратегій в залежності від своїх особистісних особливостей і характеру ситуації. Дане питання потребує подальшого вивчення та дослідження.

Список бібліографічних посилань

1. Професійний стрес: причини і симптоми емоційного вигорання на роботі URL: <https://meduk.net.ua/archives/18868> (дата звернення 20.11.2020).
2. Еникеев М.И. Психологический энциклопедический словарь. М.: ТК Велби, Изд-во Проспект, 2008. С. 437.
3. Masten A.S. Ordinary Magic. Resilience Processes in Development. *American Psychologist*. 2011. Vol. 56, № 3. P. 227-238.
4. Мацко Л. А., Прищак М. Д. Основи психології та педагогіки: Навчальний посібник. Вінниця: ВНТУ, 2009 URL: <https://studfiles.net/preview/3907231/page:17/> (дата звернення 22.11.2020).
5. Александров Д.О., Левенец О.А. Психологічне забезпечення оперативно-службової діяльності працівників міліції. Частина 9. Психологічна допомога працівникам ОВС, які виконують службові обов'язки в екстремальних умовах діяльності. Навч.-метод. посібн. К.: НАВС, 2015. 120 с.
6. Кісарчук З. Г. Психологічна допомога постраждалим внаслідок кризових травматичних подій : метод. посіб. Київ: НАПНУ, 2015. 206 с.
7. Carver, C.S., Scheier M.F., Weintraub J.K. Assessing coping strategies: a theoretically based approach. *Journal of Personality and Social Psychology* 1989

Науковий керівник: Шиліна Алла Андріївна, доцент кафедри соціології та психології факультету № 6 Харківського національного університету внутрішніх справ, кандидат психологічних наук, доцент.

Горяінов Андрій Володимирович,
аспірант 2-го курсу

Харківського національного університету внутрішніх справ

ПІДХОДИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ КОНФЛІКТУ І КОНФЛІКТНОЇ ПОВЕДІНКИ У СУЧАСНИХ НАУКОВИХ СТУДІЯХ

З давніх давен і до сьогодення людство намагається вивчити природу конфліктної поведінки людини для подальшого її корегування з метою вироблення ефективних методів конструктивного вирішення конфліктів у

різних сферах життя. Внаслідок цих досліджень з'явилося багато підходів до розуміння поняття «конфлікт», які інколи заперечують один одного.

Наукове дослідження конфліктів є достатньо нагальним та актуальним, оскільки конфлікти супроводжують людство протягом усього часу його існування.

Наукове вивчення конфлікту є надважливим, оскільки він виступає одним з яскравих показників існування світу та рушійною силою його розвитку. В той же час конфлікт поєднує в собі одночасно наявність суперечливості як ознаку статичності та здатність породжувати будь-які зміни і перетворення як ознаку динамічності.

Точне визначення психологічних чинників виникнення конфліктної поведінки людини є істотно важливим для правильного розуміння її психологічних особливостей та засобів поведінкової регуляції, оскільки в разі неправильного розуміння іншої сторони конфлікт може призвести до найгірших наслідків.

За увесь час відомих науці досліджень конфлікту завдяки різним методам, доступним дослідникам різних часів, зібрано багато цінних знань, які уможливають різнобічне, а отже й більш об'єктивне бачення феномена конфлікту.

За результатами огляду літератури виявлене існування різних підходів до визначення природи конфлікту і конфліктної поведінки, в основу формування яких покладено ідеї класиків західної філософії, соціології та психології [1-5].

З огляду на неможливість охоплення усіх накопичених наукових знань у даному форматі, зазначимо найцікавіші, на нашу думку.

Основними напрямками дослідження конфліктів у західній психологічній науці є наступні:

- психоаналітичний;
- соціотропний (У. Мак-Дугалл, С. Сигеле і ін.);
- етологічний (К. Лоренц, Н. Тінберген);

- теорія групової динаміки (К. Левін, Д. Креч, Л. Ліндсей);
- фрустраційно-агресивний (Д. Доллард, Л. Берковитц, Н. Міллер);
- поведінковий (А. Басс, А. Бандура, Р. Сірс);
- соціометричний (Д. Морено, Е. Дженігс, С. Додд, Г. Гурвич);
- інтеракціоністський (Д. Мід, Т. Шибутані, Д. Шпігель).

Можна також виокремити такі сучасні підходи, як:

- теоретико-ігровий (М. Дойч);
- теорія організаційних систем (Р. Блейк, Дж. Мутон);
- теорія і практика переговорного процесу (Д. Прюїтт, Д. Рубін, Р. Фішер,

У. Юрі) [6].

Вищезазначені теорії умовно можна розділити на три групи: перша група теорій – розглядає конфлікт і конфліктну поведінку як інтрапсихічний феномен, що ґрунтується на уявленні про протиріччя між різними особистісними сферами; у другій групі теорій акцентуються зовнішні детермінанти виникнення конфлікту і походження конфліктної поведінки; представники третьої групи теорій визначають конфлікт як суб'єктивний феномен.

Вищезгадані наукові знання є базовими для подальшого вивчення конфлікту в конкретних сферах життя людини, зокрема, у професійних. На нашу думку, науковий інтерес представляють психологічні чинники конфліктності чоловіків та жінок поліцейських в Україні, оскільки за родом своєї діяльності вони нерідко стикаються з вирішенням конфліктних питань, а будь-яка професія завжди накладає психологічний відбиток на її представника, і поліцейські не є винятком із цього правила.

Результати емпіричних досліджень у цьому напрямку будуть оприлюднені у подальшому.

Список бібліографічних посилань

1. Bar-Tal D. Causes and Consequences of Delegitimization: Models of Conflict and Ethnocentrism. Journal of Social Issues, 1990, 46, 1, 65-81.
2. Baxter J.W., Dindta K. Marital Partners' Perceptions of Marital Maintenance Strategies. Journal of Social and Personnel Relation, 1990, 7, 187-208.

3. Ben-Yoav O., Pruitt D.G., Resistance to yielding and expectation of cooperative future interaction in negotiation. Journal of Experimental Social Psychology, 1984, 20, 323-353.
4. Burton J.W., Dukes F. Conflict: Practices in Management, Settlement and Resolution. London, Basingstoke: Macmillan, 1990.
5. Conflict: Human Needs Theory. Ed. by J. Burton. London, Basingstoke: Macmillan, 1990.
6. Pruitt G.D., Rubin J.Z. Social Conflict. Escalation, Stalemate and Settlement. N.Y.: Random House, 1986.

Науковий керівник: Євдокімова Олена Олександрівна, завідувач кафедри соціології та психології факультету № 6 Харківського національного університету внутрішніх справ, доктор психологічних наук, професор.

Двойникова Аліна Костянтинівна,
студентка 2-го курсу, факультету № 6
Харківського національного університету внутрішніх справ

СПЕЦИФІКА РЕСУРСНОСТІ МЕДИЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ З РІЗНИМ СТАЖЕМ РОБОТИ

Ресурси – це необхідні для життя людини джерела, запаси, засоби і передумови. У повсякденному житті, це енергія, гроші, емоції й інше. Говорячи про ресурсність з точки зору психології, використовуються різні, але пов'язані між собою поняття психологічних ресурсів людини:

1. психічні можливості осіб, в основному зрілого віку, активно включених в різні сфери життєдіяльності, щодо виконання цілеспрямованої активності, поєднаної з високими психофізіологічними витратами.

2. психічні можливості людини щодо подолання стресових ситуацій, в тому числі щоденного характеру.

3. психічні можливості з підтримки здоров'я і благополуччя на особистісному, соціальному і середовищному рівні [1, с. 6].

Поняття «ресурс» найчастіше характеризується в психології як якийсь запас життєвих можливостей, який може бути використаний суб'єктом як засобів розвитку особистості, здійснення самовизначення, реалізації діяльності,

вибору життєвих стратегій, варіанти життя та інше. Інтенсивне вивчення психічного ресурсу в ряді останніх десятиліть прямо пов'язане з успіхами в області дослідження особистості, масштабна розробка якої ведеться у вітчизняній і зарубіжній психології [1, с.7].

Психофізичні ресурси медичних працівників залежать від їх психічного розвитку. Професійна діяльність не може не впливати на психологічне функціонування людини, бо воно вважається одним з найважливішим у сфері самореалізації. При виснаженні функціональних резервів може сформуватися синдром «емоційного вигорання». Вигорання – це феномен, який можна визначити, як вичерпання людиною фізичні, фізіологічні, психічні ресурсів. Тому, щоб не протистояти виникненню труднощів, потрібно вміти долати негативні емоційні стани для того, щоб не виник синдром «емоційного вигорання» [1, с.9].

У якості досліджуваних виступили медичні працівники, які працюють в місті Харків на 2й підстанції «Центра екстреної медичної допомоги та медицини катастроф». Усі досліджувані були нами розділені на 2 групи залежно від стажу роботи. Першу групу склали медичні працівники зі стажем роботи від 1 до 10 років, тоді як другу групу склали медичні працівники зі стажем роботи від 15 до 25 років.

У найзагальнішому вигляді термін «Екзистенція» означає «специфічно людський спосіб буття», основною характеристикою якого є свобода вибору. Ми дослідили показники екзистенційних мотивів у медичних працівників з різним стажем роботи за допомогою оригінального опитувальника екзистенційних мотивів, результати якого представлені в таблиці 1.

В першій групі за показником «Можливість буття у світі» у медичних працівників із стажем роботи від 1 до 10 років представлені показники $29,1 \pm 4,5$, у другій групі зі стажем від 15 до 25 років представлені показники $29,7 \pm 5,1$.

Відповідно до першої ФМ (можливість буття у світі) для того, щоб проживати «вільне буття », людина прагне мати особисті можливості для вибору.

Отже, людині необхідно не тільки фізичний простір для життя, але і психологічне простір в сім'ї, на роботі, в суспільстві, а також певна дистанція до самого себе, що створює простір свободи по відношенню до своїх почуттів, бажань, думкам.

Таблиця 1 – Показники екзистенційних мотивів у медичних працівників з різним стажем роботи ($M \pm m$)

Показники	Група зі стажем 1-10 років	Група зі стажем 15-25 років	t	p
Можливість буття у світі	29,1 \pm 4,5	29,7 \pm 5,1	0,3	-
Цінність життя	29,5 \pm 3,5	28,7 \pm 3,6	0,5	-
Самоцінність	29,9 \pm 3,9	29,3 \pm 3,2	0,3	-
Сенс життя	29,9 \pm 3	29,1 \pm 4,3	0,5	-

Показник «Цінність життя» в першій групі дорівнює 29,5 \pm 3,5, в другій групі показник за цією шкалою дорівнює 28,7 \pm 3,6. Цей показник притаманний людям, які прагнуть до того, щоб їм подобалося жити, щоб вони могли радіти життю; передумовами для цього є співвіднесеність, часу і близькості.

«Самоцінність». Показник в якому людина в своєму житті прагне відчувати самоцінність і приймати автентичні рішення. Для цього необхідні три передумови: справедливе ставлення, зацікавлена увага і визнання цінності. Кожній людині важливо, щоб до нього ставилися справедливо, а також щоб і він сам відчував, надходить він справедливо або немає. Цей показник притаманний обом групам медичних працівників зі стажем роботи від 1 до 10 років (29,9 \pm 3,9) та зі стажем роботи від 15 до 25 років (29,3 \pm 3,2).

Показник «Сенс життя» у першій групі медичних працівників дорівнює 29,9 \pm 3, у другій групі медичних працівників 29,1 \pm 4,3.

Результати також не сильно відмінні один проти одного, тому, кожній групі властиве прагнення розуміти своє буття в більш широких контекстах і бачити в ньому сенс. Завдяки системам взаємозв'язків життя набуває значущості, цінність і

ясний порядок, ці системи відкривають людині поле для діяльності, ставлять перед нею завдання, дозволяючи безперервно розкриватися, прямуючи до майбутнього і до цінностей, які належить в ньому втілити.

Виходячи з результатів дослідження екзистенційних мотивів у медичних працівників з різним стажем роботи можна відмітити, що усі екзистенційні мотиви практично в однаковій мірі притаманні обом групам досліджуваних. То ж випробувані характерні такі ознаки, як прагнення мати особисті можливості для вибору створює простір свободи по відношенню до своїх почуттів бажань та думок, прагнення відчувати самоцінність і приймати автентичні рішення; прагнення розуміти своє буття в більш широких контекстах і бачити в ньому сенс.

Список бібліографічних посилань

1. Головей Л.А., Петраш М.Д. К проблеме развития субъекта деятельности Психологические проблемы самореализации личности / под ред. Л.А. Коростылевой. СПб.: Изд-во СПбГУ, 2007. С. 76–84.
2. Корякина Ю. М. Адаптация опросника экзистенциальных мотиваций «ГЭМ» (Тест экзистенциальных мотиваций) А. Лэнгле, П. Экхард. Экзистенциальный анализ, 2010. С. 139–148.

Науковий керівник: Шиліна Алла Андріївна, доцент кафедри соціології та психології факультету № 6 Харківського національного університету внутрішніх справ, кандидат психологічних наук, доцент.

Денчик Аліна Юріївна,
студентка 2-го курсу, факультету № 6
Харківського національного університету внутрішніх справ

Азімзаде Лейла Аббас кизи (Азербайджан, м.Баку),
студентка 4-го курсу, факультету № 6
Харківського національного університету внутрішніх справ

СПЕЦИФІКА ЧАСОВОЇ ПЕРСПЕКТИВИ У ОСІБ З РІЗНИМ РІВНЕМ ПРОКРАСТИНАЦІЇ

Людина в сучасному світі постійно відчуває брак часу на виконання всього бажаного. Вважається, що до подібних умов вона може пристосуватися,

грамотно плануючи і витрачаючи власні сили, час, ресурси, але нерідко виходить так, що люди відкладають виконання деяких своїх справ «на потім». При цьому вони можуть займатися малими, незначними справами, але не виконувати щось дійсно важливе. Як правило, в такому разі виконання значущих справ постійно відкладається, і виконуються вони або в останній момент, або не виконуються зовсім. Це явище відкладання справ «на потім» позначається терміном «прокрастинація».

Прокрастинація (лат. Pro – замість і crastinus – завтрашній), або феномен відкладання, все частіше стає предметом наукових досліджень [1, с. 58]. У вітчизняній і західній психології останніх років прокрастинація розглядалася як в якості поведінкового патерну, так і когнітивного явища; піднімалися питання про взаємозв'язок прокрастинації і різних особистісних особливостей. Велику увагу було приділено вивченню факторів прокрастинації, а також «розмежування» її видів, типів, стратегій.

Проблема прокрастинації існувала завжди, але активно обговорюватися почала лише тоді, коли її актуальність зросла до небувалих розмірів. Якщо вірити даним дослідження канадського психолога Пірса Стіла, з 1978 по 2010 рік відсоток людей, страждаючих прокрастинацією, збільшився з 15 до 60%.

Пірс Стіл визначив чотири основних чинники, які можуть призвести до прокрастинації: низький рівень упевненості в успішності виконання завдання, непринадність завдання, схильність відволікатись та імпульсивність, а також дуже віддалені в часі цілі та стимули [2].

На нашу думку на таке явище як прокрастинація може впливати відчуття часу або особливості його переживання. Так деякі дослідники прокрастинації розглядають її в контексті «пожирача часу життя», коли людина не здатна спланувати час початку або закінчення роботи. При цьому важливі соціальні, професійні чи рекреаційні види діяльності забуваються або значно скорочуються за часом.

В нашому дослідженні прийняли участь студенти у кількості 57 чоловік, з них 43 дівчини та 14 юнаків у віці від 17 до 23 років. За допомогою шкали прокрастинації, усі досліджувані були поділені на три групи, в залежності від рівня прокрастинації: з високим, середнім та низьким рівнем прокрастинації.

Розвиток у людини необхідної здатності до раціональної організації діяльності в часі неможливо без знання психологічних особливостей часу, специфіки усвідомлення і переживання часу, його ролі в організації життєдіяльності, людського буття в цілому.

Результати дослідження особливостей часової перспективи за опитувальником «Часової перспективи» (Ф. Зімбардо) в групах осіб з різним рівнем прокрастинації наведено в таблиці 1.

Таблиця 1 – Показники часової перспективи в осіб з різним рівнем прокрастинації ($M \pm m$)

Фактори	I	II	III	t 1,2	t 2,3	t 1,3
Негативне минуле	3,3 \pm 0,6	2,9 \pm 0,9	2,8 \pm 0,8	1,3	0,6	2,4*
Гедоністське теперішнє	3,7 \pm 0,5	3,7 \pm 0,4	3,4 \pm 0,6	0,2	2,0*	2,2*
Орієнтація в майбутнє	3,4 \pm 0,5	3,4 \pm 0,4	3,3 \pm 0,5	0,1	0,6	0,7
Позитивне минуле	3,6 \pm 0,7	3,7 \pm 0,5	4,0 \pm 0,6	0,4	1,6	1,9*
Фаталістичне теперішнє	3,1 \pm 0,6	3,0 \pm 0,6	2,9 \pm 0,6	0,7	0,2	1,0

Примітка: * - $p \leq 0,05$ – міра достовірності відмінностей за t – критерієм Стьюдента.

З результаті, що наведені в таблиці 1 були виявлені вірогідні розбіжності за фактором негативне минуле між першою (3,3 \pm 0,6) та третьою (2,8 \pm 0,8) групами, при $t(1-3) = 2,4$, $p \leq 0,05$. Це значить, що досліджувані першої групи, з високим рівнем прокрастинації, більш негативно сприймають своє минуле, ніж особи третьої групи. Згадка про їх минуле викликає у них огиду, біль і

розчарування. Особи, з низьким рівнем прокрастинації своє минуле згадують добре, вони повністю задоволені всім, тим, що трапилося в їхньому житті раніше та вбачають в цьому велику перспективу на майбутнє. Щодо випробуваних третьої групи, то вони відповідальні за свої дії, мають лише мотивацію на вдачу, а тому ці характеристики особистості ніяк не впливають на ставлення особистості до свого минулого досвіду.

Також було виявлено вірогідні розбіжності за фактором гедоністське теперішнє між другою та третьою групами ($3,7 \pm 0,4$; $3,4 \pm 0,6$; при $t(2-3) = 1,9$, $p \leq 0,10$ та між першою та третьою групами ($3,7 \pm 0,5$; $3,4 \pm 0,6$; при $t(1-3) = 2,2$, $p \leq 0,05$). Тобто особи третьої групи вірогідно більш бачать своє теперішнє поєднаним з минулим та майбутнім, ніж особи першої та другої груп досліджуваних. Щодо осіб першої та другої групи, то вони своє теперішнє бачать відірваним від минулого і майбутнього, а єдиною метою на даний час в них є насолода. Коли не залишається сил боротися з чимось, єдина можливість для боягуза – втекти від проблеми. Відвернутися від реальності. В придуманих світах людина втрачає фундаментальні інстинкти: усвідомлення простору і часу, життя і смерті. Як результат прокрастинації може бути неврастення і непоправні зміни в роботі мозку. Тому випробувані першої та другої груп не зв'язують все свої життя в єдине ціле. А відокремлюють саме теперішній час від інших, бо він характерний для них саме в період відкладання справ на потім.

Виявлено вірогідно більші показники за фактором позитивне минуле у третій групі ($4,0 \pm 0,6$), ніж у першій ($3,6 \pm 0,7$), при $t = 1,9$, $p \leq 0,10$. Тобто досліджувані третьої групи більш приймають власне минуле, при якому будь-який досвід є досвідом, що сприяє розвитку і призводить до сьогоденного стану, на відміну від осіб першої групи, що багато часу присвячують Інтернету. Це допомагає випробуваним третьої групи не тільки позитивно оцінювати своє минуле, як зазначалося вище, а й прив'язувати події минулого до того, що

відбувається з ними зараз. Тому позитивний досвід минулого допомагає їм справлятися з теперішніми проблемами.

Таким чином, можна зробити висновок, за даними дослідження часової перспективи, що особи третьої групи, з низьким рівнем прокрастинації мають позитивну оцінку свого минулого, приймають його та отриманий досвід в минулому частіш за все позитивно, використовують в ситуаціях сьогодення свій минулий досвід, також вони не відокремлюють своє теперішнє життя від минулого та вбачають перспективу, яка залежить від них зараз у майбутньому. Досліджувані першої та другої груп своє теперішнє не прив'язують до попередніх подій, а особи першої групи ще й сприймають своє минуле негативно.

Список бібліографічних посилань

1. Калинина Т.В., Кудачкин Д.А. Феномен прокрастинации: современные исследования *Приволжский научный вестник* № 11 (63) 2016. С. 58-61
2. Венгринович Олеся Як перестати прокрастинувати з книгою «Прокрастинація»: коментар психолога, короткий конспект і рецензія URL: <https://blog.yakaboo.ua/ru/prokrastynuyete-podvijna-recenziya/> (дата звернення 21.11.2020)

Науковий керівник: Шиліна Алла Андріївна, доцент кафедри соціології та психології факультету № 6 Харківський національний університет внутрішніх справ, кандидат психологічних наук, доцент.

Дроздова Людмила Володимирівна,
аспірантка Харківського національного університету внутрішніх справ

ЗМІСТ ПОНЯТТЯ ТА ОСНОВНІ ТЕОРЕТИЧНІ ПІДХОДИ ВИВЧЕННЯ БРЕХЛИВОСТІ

На основі аналізу соціально-психологічних аспектів брехливості особистості, висвітлених у працях вітчизняних та зарубіжних учених, встановлено, що, зважаючи на багатоаспектність та багатовимірність даного поняття, воно потребує ґрунтовного й детального вивчення. Провідною теорією

формування і розвитку брехливості вважається прагматична теорія комунікації П. Грайса.

В науці класифіковано види і форми брехливості, як-то: спотворення реальної інформації, її замовчування чи приховування; правдиве інформування як обман; особлива брехливість (йдеться про випадки, коли людина вдається до брехні підсвідомо, не розуміючи навіщо і чому).

А.К. Акіменко встановлено, що брехливість має емоційно-сміслову навантаженість та значення для людини, може бути атрибутом її соціальної адаптації та життєдіяльності і цілому. Втім, як явище, брехня не завжди однозначно сприймається в соціально-психологічному просторі [1].

Так, більшість осіб виправдовує свою брехливість тим, що, мовляв, краще приховати неприємну, негативну, небажану інформацію, аби вберегти іншу людину від переживань, страждань, розчарувань тощо. Брехня у громадській думці, й у свідомості більшості осіб сприймається як негативне соціально-психологічне явище.

Брехливість давно відоме і широко поширене явище. П.В. Алексєєв і О.В. Панін відзначають, що брехня закорінена в повсякденному і соціальному житті, є всюди, де взаємодіють люди [2].

У «Тлумачному словнику» С.І. Ожегова поняття «брехливий» має два значення: по-перше, їм позначаються схильність до брехні і обману, що є характеристикою людини, його характеру; по-друге, цей вислів брехні, обману, нещирості [3].

Таким чином, брехливість – це особливість особистості, яка виражається в схильності до брехні або обману. У сучасній літературі немає єдиного уявлення про сутність категорії «брехня».

Аналіз причин появи і прояву брехні у дорослих в теоріях різних авторів дозволив І.О. Церковній виділити три напрямки вивчення цього питання:

- брехливість як моральна категорія;
- брехливість як результат соціальних відносин;

– брехливість в зв'язку з іншими особистісними якостями [4].

У першому напрямку **«брехливість як моральна категорія»**, можна відзначити наступні основні причини брехні:

- з ввічливості для підтримки відносин в суспільстві (Д. Дубровський, Н. Любимова, М. Льюїс, К. Мелітан);
- з метою одержання вигоди для самого себе (Д. Дубровський, Н. Любимова, Д. Шимановський);
- брехня для уникнення покарання (К. Мелітан, М. Льюїс, Н. Любимова).

У другому напрямку **«брехливість як результат соціальних відносин»** розглядаються наступні причини брехливості:

- брехня як засіб уникнення покарання, отримання вигоди (А. Давидов, Е. Давидова, Ю. Щербатих, О. Фрай);
- присутність егоїстичної мотивації брехні (Р. Соломон, О. Фрай);
- бажання маніпулювати іншими, отримати перевагу (Ю. Щербатих).

У третьому напрямку **«брехливість у взаємозв'язку з іншими особистісними якостями»** виділяються наступні причини брехні:

- мотивація оцінок: нагороди і покарання (С. Саймон, К. Снайдер);
- спотворення інформації, для того, щоб не опинитися в незручному становищі (С. Симоненко, Ж. Дюпре, О. Ліпманн, Р. Баумейстер);
- приховування почуттів, їх перебільшення, або применшення (П. Екман).

Так, П. Екман зазначає, що брехня природна і може бути віднесена до всіх сфер людської діяльності.

Незважаючи на різні погляди на брехливість, причини її появи у більшості концепцій схожі, перш за все, взаємозв'язком ситуації брехні з поведінкою особистості.

У сучасному суспільстві брехливість все частіше сприймається людьми як цілком нормальне і природне явище [В.В. Знаков, 1999].

Отже, брехливість – це тенденція особистості до порушення принципів конструктивного спілкування, за допомогою маніпуляції інформацією. Основні

ознаки брехливості суб'єкта – внутрішня готовність свідомо маніпулювати в процесі спілкування і конкретні способи інформаційної маніпуляції.

Список бібліографічних посилань

1. Акименко А.К. Взаимосвязь представлений о лжи и стратегий поведения в системе социально-психологической адаптации личности: дис. ...канд. психол. наук: 19.00.05. Саратов, 2008. 217 с.
2. Алексеев П.В., Панин А.В. Философия: учебник. М.: ТК Велби, Изд-во Проспект, 2003. 608 с
3. Ожегов С.И., Шведова Н.Ю. Толковый словарь русского языка. М.: Азъ, 1999. 244 с.
4. Церковная И.А. Многомернофункциональное исследование лживости как индивидуально-психологической особенности личности: дис. ... канд. психол. наук: 19.00.01. Екатеринбург, 2006. 186 с.

Науковий керівник: Євдокімова Олена Олександрівна, завідувач кафедри соціології та психології факультету № 6 Харківського національного університету внутрішніх справ, доктор психологічних наук, професор.

Дудка Анна Олександрівна,
студентка 2-го курсу магістратури факультету міжнародних освітніх програм Української інженерно-педагогічної академії

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ТА КРЕАТИВНОЇ ОБДАРОВАНOSTІ УЧНІВ 7-8 КЛАСІВ

Актуальність теми дослідження визначається значним зростанням зацікавленості в реалізації інтелектуального та творчого потенціалу молоді як одного з головних ресурсів розвитку сучасного суспільства. У відповідь на цей соціальний запит зростає обсяг наукових досліджень і практичних напрацювань, присвячених проблемі обдарованості та її розвитку у неповнолітніх. Особливо важливим є психологічні дослідження обдарованості, здібностей та творчості у навчальних закладах середньої освіти між середніми класами. Зумовлене тим що, для нашого суспільства потрібні високопрофесійні та творчі особистості. Саме в середніх класах віковий період найбільш сенситивний період для розвитку загальних та творчих здібностей. Оскільки у цьому періоді онтогенезу змінюються процеси мислення та формується творче ставлення особистості до самої себе.

Термін «обдарованість» залежить від того, яке значення більше приділяється тим чи іншим видам діяльності. Частіше всього обдарованість розглядають, як якісно особливе поєднання здібностей, від яких залежить можливість успіху у виконанні будь-якого виду діяльності [4].

Метою дослідження є визначення особливостей інтелектуальної та креативної обдарованості учнів різних класів. Дослідження було проведене на базі Харківської загальноосвітньої школи I-III ступенів № 10 Харківської міської ради Харківської області. Загальна вибірка склала 89 осіб – 60 хлопців та 29 дівчат віком від 12 до 14 років. З них 7-х класів – 42 учня, та 8-х класів – 47 учнів.

Діагностику обдарованості учнів було здійснено за допомогою п'яти відповідних діагностичних методик: «Анкета вивчення мотивів навчальної діяльності» (Б.К. Пашнєв) [1], опитувальник «Вивчення рівня пізнавальної активності учнів» (Б.К. Пашнєва) [1], тест «Діагностика творчого потенціалу та креативності» [3], «Шкала прогресивних матриць» (Дж. Равена) [2], «Тест креативності» (П. Торренса) [5].

У ході роботи були використані наступні методи математичної статистики: t-критерій Стюдента, критерій (φ) Фішера, коефіцієнт кореляції (r) Пірсона. Математична обробка даних здійснювалася за допомогою пакета математико-статистичної програми Statistica 7.0.

В результаті дослідження було виявлено, що немає статистично значимої відмінності за показниками пізнавальної активності та мотивів навчальної діяльності учнів 7-х та 8-х класів. У школярів обох класів переважає середній рівень пізнавальної активності. Так, учні сьомих та восьмих класів отримують задоволення від пізнавального інтересу, що забезпечує швидкість психічних процесів та наполегливість у засвоєнні нового матеріалу та низку інших показників. З мотивів навчальної діяльності було виявлено, що мотив матеріального благополуччя переважає більшість інших мотивів навчальної діяльності, так як діти в цьому віці прагнуть стати більше незалежними. Також проявляються

наступні мотиви: соціально орієнтований обов'язку й відповідальності, матеріального благополуччя, досягнення успіху та орієнтації на соціально залежну поведінку. Учня цікаво відкривати в собі нові можливості, та проявляти свій креатив і творчість.

З методики «Шкали прогресивних матриць» ми виявили на статистично значимому рівні, що семикласники мають показники інтелекту більші, ніж учні восьмого класу. Креативність переважає більше у школярів восьмих класів, ніж у сьомих. В учнів добре розвинені оригінальність, креативність та гнучкість мислення, а також здібності та творчість. Взаємозв'язок між показниками обдарованості в учнів сьомих класів відсутній. Підтверджено наявність взаємозв'язку між креативністю та пізнавальною активністю учнів восьмих класів.

Отже, в результаті дослідження було виявлено більш високий рівень креативності у восьмих класах, ніж у сьомих. Проявляється більш вищий рівень інтелектуальної обдарованості у сьомих класах, ніж в учнів восьмих класів. В учнів 7-8 класів переважає середній рівень пізнавальної активності та мотив матеріального благополуччя переважає більшість інших мотивів навчальної діяльності. На базі отриманих результатів розроблено рекомендації щодо психолого-педагогічного супроводу обдарованих підлітків в закладі середньої освіти.

Список бібліографічних посилань

1. Пашінев Б.К. Психодіагностика обдарованості. Харків: «Основа», 2007.128с.
2. Равен Дж. Прогресивные матрицы Равена: изменение и стабильность в зависимости от места и времени / Иностранная психология. №10. 1998. С. 58.
3. Рогов Е.И. Настольная книга практического психолога: Учеб. пособие: В 2 кн. 2-е изд., перераб. и доп М.: Гума-нит. изд. центр ВЛАДОС,1999. Кн. 1: Система работы психолога с детьми разного возраста.384с.
4. Теплов Б.М. Способности и одаренность / Избранные труды в двух томах. Том 1. М., 1985. С.15-41.
5. Туник Е.Е. Диагностика креативности. Тест Торренса. Методическое руководство. СПб.: Иматон, 1998. 171с.

Науковий керівник: Колчигіна Анна Валеріївна, доцент кафедри практичної психології Української інженерно-педагогічної академії, кандидат психологічних наук, доцент.

Єрмоленко Ганна Петрівна,
студентка 2-го курсу, факультету № 6
Харківського національного університету внутрішніх справ

СПЕЦИФІКА ЕКЗИСТЕНЦІЙНОЇ СПОВНЕНOSTІ У ЧОЛОВІКІВ ТА ЖІНОК

Сучасний світ стрімко розвивається та змінюється. Але, як і багато століть тому у наш час для людини залишається актуальним питання особистісного щастя. Суб'єктивне відчуття щастя та загальна вдовolenість життям в психології виступають, як тотожні поняттю «психологічне благополуччя». На сьогодні у психології один із ключових підходів до розуміння природи психологічного благополуччя є евдемоністичний підхід. Усвідомлення себе суб'єктом свого життя, осмисленість життя одна з ключових ідей евдемоністичного підходу. У сучасній психології все частіше звучить тема «вищих змістів» людського існування, що є наслідком освоєння психологією нових просторів психологічної феноменології та зміни контекстів людського існування. Напрямок, найбільш співзвучним даної тематики, є екзистенціальна психологія [1]. Екзистенційна сповненість – поняття, що з'явилося в психології В. Франкла для опису якості життя людини на протилежність більш звичному (зокрема, прийнятому в психоаналізі) поняттю щастя [2, с. 1], яке пояснює особливу якість життя, пов'язане з повнотою реалізації людиною свого потенціалу та буття. Поняття «сповненості» – «щастя через гідність», невід'ємне від персональних переконань та настанов особистості [2, с. 2]. Проблема психологічного благополуччя в останні десятиліття набуває особливу увагу не тільки у зв'язку з економічними та політичними змінами, які відбуваються у світі, але й внаслідок гендерних змін. Актуальність даної проблеми і обумовила вибір теми нашого дослідження.

В нашому дослідженні прийняли участь жінки та чоловіки у віці від 30 до 40 років. Які були нами розділені на дві групи: 1 група – 18 жінок ; 2 група – 18 чоловіків.

За допомогою опитувальника «шкала екзистенції» [2] розглянемо результати дослідження екзистенційної сповненості у жінок та чоловіків, які представлені у таблиці 1.

Таблиця 1 – Показники екзистенційної сповненості у жінок та чоловіків (M±m)

Шкали	Жінки	Чоловіки	t	p
Самодистанціювання (SD)	30,7±5,8	33,4±8,1	1,1	-
Самотранстенденція (ST)	68,9±8,2	68,6±11,6	0,4	-
Воля (F)	42,3±7,12	47,3±7,6	2	0,05
Відповідальність (V)	47,3±8,2	52,3±11,1	1,5	-
Персональність (P)	98,9±12,7	102±17,3	0,6	-
Екзистенційність (E)	89,6±13,8	100,2±18,1	2,1	0,05
Загальний показник (G)	188,5±24,0	202,2±32,9	1,4	-

Дослідивши екзистенційну сповненість у жінок та чоловіків, можна відмітити деякі особливості у двох груп опитуваних. Дані за шкалою «Воля» відрізняються між групами досліджуваних. Ми бачимо, що у чоловіків показник **F** вірогідно більш виражений ніж у жінок. Тобто, чоловіки мають більшу здатність знаходити реальні можливості дії, створювати з них ієрархію відповідно до їх цінності і таким чином приходити до персонально обґрунтованого рішення. Нормативний бал за шкалою **F** говорить про те, що і у чоловіків і у жінок збільшується ясність і міцність у формуванні судження і знаходженні рішення. Вірогідне підвищення цього показника у чоловіків,

свідчить про те, що вони легше знаходять можливості для дії і приймають рішення, тобто більше схильні відчувати себе «вільними».

Шкала «Екзистенційність» описує таку істотну характеристику людської екзистенції, як здатність орієнтуватися в цьому світі, приходити до рішень і відповідально втілювати їх у життя, змінюючи її таким чином в кращу сторону. Показник «Е» свідчить про здатність конструктивно поводитися з зовнішнім світом, рішуче і відповідально з ним справлятися. За шкалою Е можна побачити значну різницю в групах досліджуваних осіб. Бали, що були отримані досліджуваними чоловіками за шкалою Е і комбінація $F < V$ вказує на їх готовність йти в світ, відображає середній рівень екзистенційності у жінок і чоловіків, але різниця між показниками говорить нам про те, що жінки при цьому можуть більше відчувати проблеми з відмежуванням, і мають більш виражене відчуття несвободи, ніж чоловіки, вони як би змушені та відчують більше почуття обов'язку.

Аналізуючи результати дослідження екзистенційної сповненості у жінок та чоловіків можна відмітити деякі особливості. Чоловіки мають більшу здатність знаходити реальні можливості дії, створювати з них ієрархію відповідно до своїх цінностей і таким чином приходять до персонально обґрунтованого рішення. Жінки можуть більше відчувати проблему з відмежуванням, і мають більш виражене почуття несвободи та обов'язку. Чоловіки в даній групі дещо сильніші в поводженні з самими собою і в емоційній стійкості, а жінки в групі опитуваних мають більше відчуття обмеженості в здійсненні свого життя.

Список бібліографічних посилань

1. Гришина Н.В. Психологическое благополучие в экзистенциальном понимании: эмпирические особенности. Психологические исследования. Санкт-Петербург, 2016. URL: <http://psystudy.ru> (дата звернення 10.11.2020)
2. Кривцова С.В., Лэнгле А., Орглер К. Шкала экзистенции А. Лэнгле и К. Орглер Экзистенциальный анализ. №1. Бюллетень. Москва, 2009. С. 1-20

Науковий керівник: Шиліна Алла Андріївна, доцент кафедри соціології та психології факультету № 6 Харківського національного університету внутрішніх справ, кандидат психологічних наук, доцент.

Жосу Кристина Висилівна,
студентка 4-го курсу факультету № 6
Харківського національного університету внутрішніх справ

ОСОБЛИВОСТІ ГЕНДЕРНОГО РОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ ДИТИНИ

На думку багатьох вчених гендерна особливість дітей є дуже важливим етапом розвитку дитини. Тому що соціальна стать дитини визначає її поведінку в суспільстві і те, як ця поведінка сприймається. Це ті гендерні особливості поведінки, які визначають ставлення з іншими людьми: друзями, за місцем навчання, батьками, випадковими людьми які зустрічаються на життєвому шляху. У сучасній Україні питання гендерного розвитку особистості набувають особливої актуальності і в умовах розбудови громадського суспільства, бо саме в культурі виробляється не лише гендерна поведінка, а й концепція чоловічої та жіночої психології.

Здебільшого гендерне виховання визначають як вплив на психічний і фізичний розвиток хлопчика і дівчинки з метою їх діяльності, пов'язаної зі стосунками представників різної статі, із формуванням статево-рольової позиції. Під впливом дорослих, педагогів і батьків, дошкільник має засвоїти статеvu роль або модель поведінки, якої дотримується індивід, щоб його визначали як жінку або чоловіка.

Медики та фізіологи вважають дошкільний період асексуальним, у якому статеві гормони не впливають на розвиток дитини. Але саме в цьому віці формуються основи моральних установок майбутніх чоловіка і жінки. Отже, змістом статевого виховання є те, що дитину оточує, а саме: взаємини між людьми різної статі, формування певної моделі поведінки норми взаємин, оволодіння культурою у сфері між статевих взаємин, особисте життя людей у сім'ї, усвідомлення ролі чоловіка і ролі жінки у сімейних стосунках, сфери

діяльності чоловіків і жінок, правильне розуміння ролей чоловіка і жінки в суспільстві.

На процес соціалізації великий вплив мають гендерні стереотипи, які направляють його. Е. Іглі припустила, що гендерні стереотипи керуються соціальними нормами, сповідуючи які людина «знаходить» гендерну роль. Завдяки ретрансляційній функції гендерні стереотипи відтворюються з покоління до покоління. Засвоюються вони з дитинства, і провідниками гендерних стереотипів є інститути соціалізації і агенти впливу (сім'я, однолітки, школа, ЗМІ та інші) [1, с. 245]. Аби освітній процес був ефективним для дівчат і хлопців, його слід вибудовувати відповідно до психофізіологічних особливостей дітей обох статей. Зокрема, хлопчики і дівчатка по-різному реагують на ті самі стимули, потребують різного часу на входження в завдання, мають значні відмінності в розвитку емоційної сфери, тому по-різному реагують на оцінку дорослих.

У сучасній соціальній психології відсутня єдина теорія гендерної соціалізації, існують кілька теорій, кожна з яких має як сильні, так і слабкі сторони. Прихильники психоаналітичної теорії ідентифікації, яка сходить до поглядів З. Фрейда, думають, що дитина несвідомо ідентифікується з образом дорослої людини своєї статі, найчастіше батька або матері, і потім копіює його поведінку [2, с. 132-156].

А на думку психолога Юнга, жіночність і мужність розглядається як сукупність якостей, притаманним як чоловікам, так і жінкам, причому і ті, і інші мають як чоловічі, так і жіночі риси. Чоловічі риси в жінці Юнг назвав Анімусом, а жіночі риси в чоловікові, відповідно – Анімою. Основою ідеєю аналітичної психології є ідея індивідуації, тобто розширення свідомої частини особистості і збільшення здатності до рефлексії своєї самості. Процес індивідуації обов'язково передбачає примирення людини зі своїми тіньовими сторонами, а також інтеграцію чоловіком зі своїм фемінним елементом, а жінки відповідно з маскулінієм [3, с. 2]. Судячи зі слів Юнга можна зазначити, що у

хлопчиків та дівчаток є однакові риси, але в когось виражений більш Анімус або Аніма. Але це процес індивідуальний до кожної дитини та не являється поза нормами статевого розвитку.

Дослідження статевого розвитку особистості показують, що у маскулінних юнаків є наявність 100% гіпертимної акцентуації, яка характеризується ініціативністю, енергійністю та оптимістичністю, а також демонстративна 80%, яка виявляються через надмірну схильність до самопрезентації та підвищене бажання привертати на себе увагу, що є виявленням особистісного егоцентризму та тенденції до домінування. Високі маскулінні показники також супроводжуються мінливістю настрою, який виявляється у циклотомічній акцентуації, яка становить 80%.

Проявом психологічної фемінності юнаків є підвищена емоційність та чутливість – емотивна акцентуація, а орієнтація на фемінні ідеали супроводжується надмірною мінливістю настрою, зокрема, чергуванням афективних та депресивних станів та психічною невірноваженістю – застрягаюча акцентуація. Серед дівчат наявність маскулінних якостей визначає їх схильність до домінування – гіпертивної акцентуації 100%, що є типовим виявленням внутрішньої мужності, а також демонстративні прояви – демонстративна акцентуація 100%, що відображають бажання привертати до себе увагу та обумовлені більшою впевненістю в собі жінок з вираженими маскулінними характеристиками [4, с. 87-96].

Проте жодна стать не є поганою і «не робить» поганою чи невихованою дитину. І якщо в особистості жіночої статі домінантою виступає маскулінні якості, то це не є погано і навпаки. Тому і хлопчики, і дівчатка однаково заслуговують на поважне ставлення та сприйняття їх такими якими вони є. Але потрібно з початкових класів рівноправно проводити процес навчання, бо багато часу діти знаходяться у школі, та значний внесок у їх розвиток вкладає саме вчитель. Тому вчителі повинні дотримуватися однакових педагогічних

вимог, тон і зміст звертання до хлопчиків і дівчаток, дотримуватися правил поведінки, уникати нав'язування стереотипів та інше.

Отже, потрібно дуже пильно слідкувати за розвитком гендерної особливості кожної дитини, виховувати дівчаток та хлопчиків по-різному, з огляду на статеві особливості розвитку їхньої психіки, показувати позитивні приклади майбутніх ролей у сім'ї, поведінки в суспільстві та інше. Однак при цьому слід відходити від гендерних стереотипів і забезпечувати рівноправність обох статей.

Список бібліографічних посилань

1. Игли Е. Межполовые различия в социальном поведении. Москва. 1996. 245 с.
2. Горностай П.П. Основы теории гендеру: Навчальний посібник. Київ : К.І.С., 2004. С. 132-155.
3. Гендерний розвиток та гендерна ідентичність особистості. URL: <https://ru.osvita.ua/vnz/reports/psychology/9815/> (дата звернення 28.11.20).
4. Завгородня О.С. До проблеми психологічного змісту фемінності та маскулінності. *Освіта і управління*. 2002. №4. С.87-96.

Науковий керівник: Філоненко Володимир Миколайович, доцент кафедри соціології та психології факультету №6 Харківського національного університету внутрішніх справ, кандидат психологічних наук.

Князев Юрій Вікторович,
аспірант кафедри юридичної психології
Національної академії внутрішніх справ

ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ОРГАНІЗАЦІЇ КОМУНІКАТИВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СЛІДЧОГО У МЕЖАХ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ ЗА ФАКТОМ ВЧИНЕННЯ ХУЛІГАНСЬКИХ ДІЙ

У найбільш загальному розумінні хуліганство передбачає грубе порушення громадського порядку з мотивів явної неповаги до суспільства, що супроводжується особливою зухвалістю чи винятковим цинізмом. У диспозиції статті 296 Кримінального кодексу України (далі – КК України) звертає на себе увагу, зокрема, суто оціночний характер опису злочину (– грубе порушення”, – явна неповага до суспільства”, – особлива зухвалість”, – винятковий

цинізм”) [1]. Частина 2 цієї ж статті вказує ще й на можливе неправомірне застосування сили (– пов’язані з опором”), що натякає на можливі протиправні дії осіб, пов’язані з активною протидією.

За даними судової статистики у 2019 році в судах України на розгляді перебувало 3227 кримінальних проваджень за ст. 296 КК України (хуліганство), тоді як у 2018 році – 2982 відповідно. Поряд із цим, у 2019 році за ч. 2 ст. 296 КК України розглянуто провадження щодо 885 осіб (засуджено 747 осіб), у той час, як у 2018 році кількість підсудних за цією ж статтею становила 358 (засуджено 291 особу відповідно) [2].

З огляду на начебто невелику кількість фактів хуліганства порівняно із загальною цифрою злочинів загально кримінальної спрямованості (2018 р. – 0,77%, 2019 р. – 0,94%), все ж таки спостерігається тенденція до їх поширення, навіть попри анонсовану позицію Національної поліції України щодо зниження рівня злочинності по Україні на 11% за окреслений період.

Сучасна юридична практика засвідчує, що хулігани загалом мають певну спільність, власне соціальне середовище, в якому панують особливі соціальні норми. На підтвердження цьому окремі наукові огляди демонструють ситуації, за яких має місце підшукування знарядь злочину (65%), свідома підготовка до вчинення хуліганських дій (42%), добирання співучасників (16%) тощо [3, с. 493]. Проте зустрічаються й випадки, за яких особи вчиняють хуліганство вперше, злочинний спосіб життя загалом їм не притаманний, але під впливом різних факторів та інших осіб їхня поведінка змінюється кардинально, аж до делінквентної.

Отже, можна стверджувати, що кожний різновид злочинів має свої юридико-психологічні особливості, що напряду впливає на процес їх розслідування та окремі етапи проведення слідчих (розшукових) дій, особливо тих, що напряду визначають перебіг комунікацій з учасниками кримінального провадження: допиту, відібрання пояснень тощо. Більше того, психологічні особливості учасників провадження можуть суттєво шкодити перебігу проведення комунікативних слідчих (розшукових) дій, що також накладає

певний відбиток на особливості розслідування хуліганства. Можна стверджувати, що наявність психологічного зв'язку між жертвою та злочинцем, їх соціальний стан та становище в суспільстві, а також психологічні особливості свідків – все це є важливими факторами в процесі розслідування злочину. При цьому важливо зазначити, що психологічний чинник є визначальним щодо особистості слідчого, оскільки надмірний психологічний вплив з боку зовнішніх факторів, осіб, чинників матеріального світу на слідчого може стати причиною для упередженості його дій і, як наслідок, для уникнення особою покарання.

Слід зауважити, що психологічні особливості проведення комунікативної взаємодії під час розслідування хуліганства залежать від етапу її реалізації. Так, зокрема, під час підготовчого етапу актуальності набувають особливості аналітичної діяльності слідчого, спрямованої на встановлення факту хуліганства; психологічний аспект, пов'язаний із місцем, часом та умовами вчинення хуліганства; спосіб учинення хуліганства, у тому числі факторів психологічного впливу хулігана на особистість жертви й очевидців; психологічні особливості обставин, що сприяли вчиненню хуліганства, тощо.

Наведені показники психологічної характеристики підготовчого етапу комунікативних слідчих (розшукових) дій свідчать про те, що в процесі їх проведення у слідчого повинно сформуватися стійке уявлення того, що саме мало місце.

Важливим елементом комунікативної діяльності слідчого є допит [4, 5], у тому числі за фактом вчинення хуліганських дій. Психологічна характеристика даної слідчої (розшукової) дії тісно пов'язана зі складністю проведення через специфічність людської природи, її психологічну культуру, психоемоційний стан, процес формування психологічного портрету тощо. З точки зору предмета комунікації важливо встановити особливості індивідуально-психологічного потенціалу джерела інформаційних даних, а також робити акцент на психологічний фон проведення допиту, умови, в яких він відбувається, особливі інструменти та методи, що дасть змогу уникнути деформації відтворювального процесу, на який, власне, і спрямований допит. Зважаючи на

наведене, можна зробити висновок про те, що психологічна особливість допиту свідків за фактами розслідування хуліганства полягає, насамперед, у спроможності слідчого сформувавши необхідний психоемоційний фон для проведення сприятливої комунікації.

Список бібліографічних посилань

1. Кримінальний кодекс України. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25-26. Ст.131. URL:: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text2> (дата звернення 23.11.20)
2. Статистика кримінальних правопорушень за 2018-2019 р. *Судова влада України*. URL:: https://court.gov.ua/inshe/sudova_statystyka/ (дата звернення 24.11.20)
3. Кононенко Н. О. Особа злочинця як елемент криміналістичної характеристики хуліганства, вчиненого під час проведення спортивно-масового заходу. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2015. №1. С 491-497
4. Баранчук В. В. Поняття та ознаки психологічного контакту в процесі допиту. Збірник наук. праць за ред. В.І. Борисова. 2009. Випуск 17. С. 326–332.
5. Ряшко О.В. (2011). Психологічні особливості допиту підозрюваного під час досудового слідства. URL: <http://radnuk.info/statti/556-protses/15092-2011-01-21-05-53-45.htm> (24.11.20)

Науковий керівник: Охріменко Іван Миколайович, професор кафедри юридичної психології Національної академії внутрішніх справ, доктор юридичних наук, професор.

Коваленко Євген Сергійович,
аспірант 1-го курсу

Харківського національного університету внутрішніх справ

ПРАВОВА ІНТОЛЕРАНТНІСТЬ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ

Безумовною детермінантою успішності діяльності в будь-якому напрямку є дотримання професійної (трудової, службової, військової) дисципліни. У професіях, пов'язаних з проходженням служби (військової служби, служби в правоохоронних органах та ін.), ця теза набуває особливого значення. Так, в сучасному суспільстві обґрунтовано і давно вкоренилася думка про те, що армія не може існувати без дотримання особовим складом військової дисципліни. В першу чергу це пов'язано з особливостями проходження військової служби, субординацією, чіткою регламентацією діяльності та поведінки

військовослужбовців, необхідністю суворого і точного дотримання вимог військових статутів, наказів, вказівок, інструкцій і настанов. Хоча і у представників інших видів професій (наприклад, педагогів, лікарів, диспетчерів, менеджерів та ін.) йдеться про безумовне дотримання трудової дисципліни, але в силових відомствах вимоги до її дотримання є набагато суворішими. Можна вважати, що військова дисципліна є своєрідною основою боєздатності Збройних Сил. Саме тому питання дотримання і підтримки дисципліни військовослужбовцями часто стають предметом різних наукових пошуків.

Як юридична, так і військова психологія активно займаються вивченням феноменів «девіантна поведінка» і «військова дисципліна» протягом уже майже двох століть. Розглядаються різні підходи до нормативної та девіантної поведінки, дисциплінованості, відповідальності, самоконтролю правоохоронців та військовослужбовців. Так тією чи іншою мірою вищевказані питання порушувалися в працях О.М. Бандурки, В.І. Барка, О.О. Євдокімової, О.В. Землянської, І.В. Клименка, О.С. Колесніченка, О.І. Федоренко, Д.В. Швеця і ін., морально-виховний аспект дисциплінування центровано в роботах О. Кислова, А. Навроцького, В. Халтуріна та ін. Вченими широко аналізуються різні проблеми забезпечення надійності професійної діяльності, діагностики та профілактики девіантної поведінки військовослужбовців.

Найбільшим потрясінням українського сьогодення є ведення на території країни бойових дій, які за своєю повномасштабністю та людськими втратами прирівнюються до війни. Незавжди достатній рівень психологічної готовності особового складу сил безпеки та оборони України іноді не дозволяв військовослужбовцям встигати адаптуватися фізично та психологічно до бойових дій, до смерті та насилля (О. Колесніченко). Ці та інші чинники, як і сама ситуація війни, що характеризується надекстремальним впливом на психіку людини, викликаючи у неї психологічну травму, призвели до того, що більшість військовослужбовців та правоохоронців, які повернулися із зони проведення антитерористичної операції (операції об'єднаних сил), мають

ознаки посттравматичного стресового розладу, які впливають на подальше життя і правову поведінку людей.

Провідна роль у вирішенні питань щодо поведінкових девіацій логічно відводиться психологічній діагностиці особистісних особливостей. Однак, тут важлива не тільки оцінка ступеня дисциплінованості у конкретних індивідів, а й динаміка розвитку схильності до дотримання (порушення) дисципліни у військовослужбовців. Так в численних сучасних публікаціях, присвячених проблемі дисциплінування особового складу, вказується на актуальність превентивної психодіагностики схильності військовослужбовців до різних девіацій поведінки.

Проведений нами аналіз спеціальної літератури і діючої практики показав, що форм прояву і причин порушення як службової (військової), так і соціальної поведінки існує безліч. Однак в діагностиці професійної надійності, прагнення до точного і усвідомленого слідування встановленим правилам особистісним предикатам девіантної поведінки має відводитися першорядна роль.

Вивченням деформацій правової свідомості займалися О.Р. Ратинов, В.М. Сапогів, О.Е. Схопчик і ін. Однак у наявних роботах лише частково розглянуті проблеми педагогічної корекції деформацій правової свідомості, тобто правової інтолерантності. НА нашу думку є актуальним дослідження, яке полягатиме в розробці наукових і прикладних положень виникнення та корекції проявів правової інтолерантності військовослужбовців.

Перспективою такої роботи має стати розробка психологічної програми з профілактики та попередження неправової поведінки військовослужбовців.

Список бібліографічних посилань

1. Євдокімова О.О., Заворотний В.І. Посттравматичні стресові розлади, гострі та віддалені, як наслідок участі у воєнних діях. *Право і безпека*. Харків : ХНУВС, 2014. № 3(54). С.207-212.
2. Колесніченко О. С. Засади бойової психологічної травматизації військовослужбовців Національної гвардії України : монографія. Х. : НА НГУ, 2018. 488с.

Науковий керівник: *Євдокімова Олена Олександрівна, завідувач кафедри соціології та психології факультету № 6 Харківського національного університету внутрішніх справ, доктор психологічних наук, професор.*

Ковальчук Світлана Анатоліївна,
студентка 2-го курсу факультету № 6
Харківського національного університету внутрішніх справ

СПЕЦИФІКА КОПІНГ-ПОВЕДІНКИ У ПІДЛІТКІВ С ВЕГЕТО-СУДИННОЮ ДИСТОНІЄЮ

Підлітковий період – найважливіший етап життя, багато в чому визначає подальшу долю людини. Підліток намагається осмислити себе, своє оточення, суспільні цінності. Пошук свого місця в суспільстві, поступово опановує нормами і правилами соціального життя. Емоційна сфера зазнає значних змін в ході дорослішання людини [1, с. 123]. Підлітковий вік вважається особливо «емоційно насиченим», тому емоційні порушення, що виникають в цей період, і як наслідок – порушення психіки, а також копінг-стратегії, що є важливим фактором психологічного благополуччя, все це викликає у психологів непідробний інтерес до вивчення емоційного розвитку даного віку [2, с. 55].

Характеризуючи емоційну сферу сучасних підлітків, дослідники (М.Гаранян, І.Дубровіна, О.Захаров, Т.Кириленко, Г.Крайг, С.Колот, С.Максименко, В.Моргун, А.Прихожан, Ф.Райс, С.Ракітянська, О.Саннікова, А.Старовойтов, О.Тхостов, А.Холмогорова, В.Юстіцкіс), перш за все, відмічають їх особливу уразливість, схильність до виникнення підвищеної тривожності, до депресивних станів, нейротизму, агресії тощо [3, с. 226].

Емоційно-функціональний стан людини відіграє важливу роль при оцінці стану його здоров'я. Особливо актуальним в даний час є проблема вивчення тих чинників, які можуть сприяти збереженню здоров'я сучасного молодого покоління. На нашу думку, саме емоційно-функціональна сфера розглядається як один з факторів, який визначає здоров'я людини та виступає основною складовою психопрофілактики захворювань.

Сьогодні актуальності набуває питання формування стресостійкості підростаючого покоління, а особливо підлітків, тому необхідно спрямувати зусилля фахівців на формування стресостійкості та конструктивних копінг-стратегій підлітків, як прояву їх загальної адаптації до соціуму.

У літературі копінг-поведінка розглядається як певна відповідь особистості на виклик стресовій ситуації, що блокує її актуальні життєві потреби та порушує стан психологічного комфорту. Основною функцією копінгу є адаптація людини до стресової ситуації та відновлення комфортного психологічного стану. Отже, аналіз підходів різних авторів поняття копінгу дозволяє стверджувати, що копінг-поведінка -це індивідуальний стиль діяльності особистості в скрутній життєвій ситуації, що реалізується за допомогою використання різних копінг-стратегій на основі особистісних ресурсів та ресурсів середовища [3, с.121].

Мета дослідження – вивчити специфіку копінг-поведінки у підлітків з вегето-судинною дистонією.

У дослідженні брали участь підлітки у віці від 13 -17 років, які проходять лікування у неврологічному стаціонарі (з діагнозом вегето-судинна дистонія). За допомогою опитувальника проактивної копінг-поведінки, в адаптації О.С.Старченкової, були дослідженні особливості копінг-поведінки у підлітків з вегето-судинною дистонією, результати представлені у таблиці 1.

Порівняльний аналіз даних наведених у таблиці 1 свідчать про те, що дівчатам достовірно властиві такі копінг стратегії як проактивне подолання ($40,75 \pm 2,19$ та $36,54 \pm 1,85$, при $p \leq 0,05$) та рефлексивне подолання ($30,50 \pm 1,53$ та $27,54 \pm 1,20$, при $p \leq 0,05$), ніж хлопцям. Тобто у дівчат більш розвинений процес визначення мети, постановка важливих для особистісних цілей, а також процес саморегуляції по досягненню цілей, що включає когнітивну і поведінкову складові. Суть проактивного подолання полягає в зусиллях по формуванню загальних ресурсів, які сприяють досягненню важливих цілей і сприяють зростанню особистості. Також їм притаманні уявлення і роздуми про

можливі поведінкові альтернати шляхом порівняння їх можливої ефективності, що включає в себе оцінку можливих стресів, аналіз проблем і наявних ресурсів, генерування передбачуваного плану дій, прогноз ймовірного.

Таблиця 1 – Показники проактивної копінг-поведінки у дівчат та юнаків з вегето-судинною дистонією ($M \pm m$)

Шкали	Групи		t	p
	Дівчата	Хлопці		
Проактивне подолання	40,75±2,19	36,54±1,85	2,07	0,05
Рефлексивне подолання	30,50±1,53	27,54±1,20	2,01	0,05
Стратегічне планування	9,92±0,62	10,92±0,48	1,28	-
Превентивне подолання	24,67±0,82	27,92±0,92	2,01	0,05
Пошук інструментальної підтримки	19,08±0,71	19,54±0,51	0,53	-
Пошук емоційної підтримки	13,92±0,74	12,85±0,41	1,26	-

В свою чергу у юнакам достовірно більш властива така копінг- стратегія як превентивне подолання ($27,92 \pm 0,92$ та $24,67 \pm 0,82$, при $p \leq 0,05$), ніж дівчатам. Таким чином юнакам властиво передбачення потенційних стресорів і підготовку дій по нейтралізації негативних наслідків до того, як настане можлива стресова подія. Така невизначеність стимулює людину використовувати широкий спектр копінг-поведінки (накопичення грошових коштів, страхування, підтримку здорового способу життя та ін.).

Таким чином, важливим напрямком психічного та соціального розвитку в підлітковому віці є формування стратегій, способів подолання стресових факторів, тобто формування широкого арсеналу опанування власної поведінки. Подальші дослідження можуть спрямовуватись пошук копінг- ресурсів, а також розробки просвітницько-розвивальних програм з метою формування конструктивного копіngu у підлітків з вегето-судинною дистонією.

Список бібліографічних посилань

1. Батаршев А.В. Психология индивидуальных различий : От темперамента – к характеру и типологии личности : Владос, 2001. -254 с.
2. Грецов, А. Г. Практическая психология для подростков и родителей. СанктПетербург : Питер, 2008. 214 с.
3. Бандура Г. Теоретичні аспекти вивчення емоційних проявів у підлітків . *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2013. Вип. 4. С. 226-231.
4. Марціновська, І. П. Особливості формування копінг-поведінки підлітків з порушеннями психофізичного розвитку. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова*. Серія 19 : Корекційна педагогіка та спеціальна психологія : зб. наук. праць. Київ : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2019. Вип. 38. С. 120-126.

Науковий керівник: Гресь Наталія Володимирівна, доцент кафедри соціології та психології факультету № 6 Харківського національного університету внутрішніх справ, кандидат психологічних наук, доцент.

Коршикова Владислава Вадимівна,
студентка 2-го курсу психолого-педагогічного факультету
Харківської гуманітарно-педагогічної академії

РОЗВИТОК ЕМОЦІЙНОГО ІНТЕЛЕКТУ В ПРОЦЕСІ ПРОФЕСІЙНОГО СТАНОВЛЕННЯ СТУДЕНТА-ПСИХОЛОГА

Актуальність. Емоційний інтелект (ЕІ) на сьогоднішній день вважається одним із найважливіших компонентів під час професійного формування студента-психолога, оскільки дозволяє краще усвідомлювати свою поведінку та поведінку інших, правильно визначати різноманітні емоційні прояви оточуючих людей, дає змогу контролювати власні емоції та адекватно реагувати на нестандартні життєві ситуації [5, с. 2-3]. З огляду на те, що професія психолога вимагає постійного контакту з людьми, то студентові необхідно розвивати свій ЕІ, щоб у майбутньому вміти успішно встановлювати контакт та взаєморозуміння з клієнтом для якісного проведення діагностичної та корекційної, психотерапевтичної роботи [2, с. 83].

Компетентність психолога повинна включати не тільки наявність професійних знань, а й присутність у особистості таких якостей, як: можливість до встановлення комунікації та готовність постійно взаємодіяти з оточуючим світом, емпатії, вміння контролювати почуття та знаходити вихід з нешаблонних ситуацій, здатність до самоаналізу. Тому в даний момент актуальним та необхідним є більше зосередження на проблемі розвитку емоційного інтелекту майбутніх фахівців, що дозволить студентам дійсно стати конкурентоспроможними на ринку праці [4, с. 583].

Мета. Дослідити теоретичний матеріал та проаналізувати інформацію, що пов'язана з проблемою дослідження розвитку емоційного інтелекту під час професійного становлення студента-психолога.

Такі науковці, як С. Томпсон, А. Куа, Р. Фунг, Е. Нг, В. Зарицька, І. Мещерякова, Т. Щербак, А. Щерба активно досліджували та наголошували на важливості формування емоційного інтелекту саме у роки студентства, під час якого здійснюється засвоєння усіх необхідних професійних навичок. В. Фурман розглядає залежність розвитку ЕІ не тільки відповідно до психологічної особливості, а також підкреслює важливість у цьому процесі й біологічних основ особистості.

Поняття «емоційного інтелекту» в психологічній науці з'явилося не так давно, лише наприкінці ХХ століття. Воно було введено такими психологами та вченими, як Д. Карузо, П. Селовей і Дж. Майер, які надавали наступне тлумачення терміну: сполучення певних здібностей, що допомагають розуміти як свої, так і емоції оточуючих людей [3, с.157].

В. Зарицька наголошує на тому, що розвивати емоційний інтелект майбутньому психологу необхідно для уникнення емоційного вигорання та підвищення професійної активності за рахунок захопленості справою. Також під час дослідження нею було зроблено висновок, що студенти, у яких добре розвинутий ЕІ мають більш точне уявлення про себе та оточуючий світ, і тому

вони чітко розуміють, чого хочуть досягнути у своїй професійній діяльності [1, с.117].

В. Фурман вказує у своїй праці на те, що під час формування емоційного інтелекту має місце не тільки психологічні, а й біологічні особливості індивіда:

- рівень розвитку емоційного інтелекту батьків безпосередньо пов'язаний з показниками ЕІ дітей;
- переважання розвитку правої півкулі мозку дозволяє краще розпізнавати емоційні реакції оточуючих, особливо за допомогою інтонації мовлення;
- властивість темпераменту екстравертів, що більш охоче встановлюють комунікативні зв'язки з людьми та здатні адекватно реагувати на різні емоційні прояви [3, с.157].

І. Мещерякова пропонує поділити процес формування емоційного інтелекту у майбутніх психологів на декілька етапів:

1. Самопізнання, за допомогою якого студент починає усвідомлювати власні емоції, почуття, переживання та краще розуміти поведінку та вчинки оточуючих людей.
2. Свідоме контролювання емоцій та почуттів, що дозволить усвідомлювано направляти емоції у потрібне русло та досягати поставлених цілей.
3. Формування у студентів навички визначати емоції та переживання інших людей, що у майбутньому дасть можливість підвищити професійну продуктивність.
4. Розвиток певної системи управління емоційним станом іншого, але при цьому не шкодячи людині та не примушуючи її [4, с.585-586].

Проаналізувавши різноманітну наукову літературу можна зробити висновок, що емоційний інтелект є важливим та обов'язковим у професії психолога через те, що дозволяє встановлювати міжособистісні взаємини з людьми, аналізувати власні емоції та почуття оточуючих, спрямовувати емоційні прояви у потрібну справу, вирішувати внутрішні суперечності, що

припускає об'єктивне оцінювання себе та інших з професійної точки зору. Рівень професіоналізму визначається і здобутими знаннями, і рівнем розвитку ЕІ, що дає можливість студенту-психологу стати конкурентоспроможним.

Список бібліографічних посилань

1. Зарицька В.В. Емоційний інтелект як чинник ефективності професійної діяльності. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах: зб. наук. пр.* 2016. Вип. 50. С. 117-125.
2. Лелюх-Степанчук О. О. Емоційний інтелект як проблема психологічної науки. *Актуальні проблеми психології: зб. наук. пр. Інституту психології імені Г.С. Костюка.* 2018. Том. X. Вип. 31. С. 83-92.
3. Фурман В.В. Розвиток емоційного інтелекту в професійному становленні студента. *Науковий вісник ХДУ. Серія Психологічні науки.* 2018. 29 жов. (№ 4). С. 155-160.
4. Щербак Т.І., Щерба А.П. Розвиток емоційного інтелекту у період фахової підготовки психологів. *Актуальні проблеми психології: зб. наук. пр. Інституту психології імені Г.С. Костюка.* 2016. Том. IX. Вип. 9. С. 582-589.
5. Thompson, C. L., Kuah, A. T., Foong, R., & Ng, E. S. The development of emotional intelligence, self-efficacy, and locus of control in Master of Business Administration students. *Human Resource Development Quarterly*, 2019. Vol. 1. P. 113-131.

Науковий керівник: Джаббарова Лілія Володимирівна, викладач кафедри педагогіки, психології, початкової освіти та освітнього менеджменту Харківської гуманітарно-педагогічної академії, кандидат психологічних наук.

Креслова Ольга Володимирівна,
студентка 2-го курсу, факультету № 6
Харківського національного університету внутрішніх справ

ВЗАМОЗВ'ЯЗКИ ТРИВОЖНОСТІ ТА ЗАДОВОЛЕНOSTІ ЖИТТЯМ У ОСІБ З РІЗНИМ РІВНЕМ ТРИВОГИ

За період життя на планеті люди зуміли адаптуватись до нових явищ. Ще з давніх часів на людину впливали безліч факторів, які змінювали, зміцнювали людську психіку. Сьогодні людина, будуючи своє життя, зіткається з безліччю перешкод, які змушують хвилюватися, захищати та вирішувати проблеми. Опинившись у ситуаціях, які рахуються загрозливими, або ж які не вписуються у рамки «нормального», людина відчуває ряд почуттів, з якими їй не комфортно.

Це такі як: страх, невизначеність, незахищеність, безсилля, самотність, неможливість прийняття рішень, апатія, сум. З цими відчуттями неминуче зіткнулась кожна людина хоча б раз у житті. Та все ж таки, зіткнувшись з проблемами або ситуаціями, які не входили у плани людини, найбільш поширене відчуття, яке виникає у них – це тривожність.

Тривожність – психічний стан емоційної напруги, настороженості, хвилювання, душевного дискомфорту, підвищеної вразливості при ускладненнях, загостреного почуття провини і недооцінювання себе у ситуаціях очікування, невизначеності або передчуття неясної загрози значущій рівновазі особистості [1].

Відповідно, стан «тривожності» знижує рівень задоволеності життям в цілому та заважає нормальному функціонуванню. Задоволеність – позитивно забарвлена емоція, що супроводжує вдоволення однієї або декількох потреб. Потреба в найзагальнішому вигляді є усвідомленою індивідом необхідністю в певних духовних, матеріальних благах та послугах. Важливим при дослідженні задоволеності життям та благополуччя особистості є відповідність актуальних потреб можливостям їх задоволення [2]. Співвідношення між тим, наскільки людина задовольняє свої потреби і тим, наскільки вона витрачає свої життєві ресурси для задоволення цих потреб, резюмується в тому, як вона відчуває та оцінює рівень її задоволеності своїм життям [3].

Проблема тривожності та задоволеністю життям особливо актуальна у період пандемії «COVID -19», що і обумовило вибір теми нашого дослідження.

В нашому дослідженні прийняли участь жінки та чоловіки у віці від 18 до 54 років. Усі вони були розділені на дві групи, відповідно до рівня тривоги. Першу групу склали особи з високою, а другу – з низькою тривогою.

В таблиці 1 представлені результати дослідження взаємозв'язків ситуативної та особистісної тривожності з задоволеністю життям в групі досліджуваних з високим рівнем тривоги.

Таблиця 1 – Взаємозв'язки видів тривожності та задоволеності життям у осіб з високим рівнем тривоги (г)

Показники	Ситуативна тривожність	Особистісна тривожність
Цікавість до життя	-0,239	-0,327
Послідовність в досягненні цілей	-0,347	-0,427*
Узгодженість між поставленими і досягнутими цілями	-0,778***	-0,779***
Позитивна оцінка себе і власних вчинків	-0,435*	-0,426*
Загальний фон настрою	-0,361	-0,204
Загальна оцінка задоволеністю життям	-0,739**	-0,765***

Примітка: * – $p \leq 0,10$; ** – $p \leq 0,01$; *** – $p \leq 0,001$ – міра достовірності відмінностей за г- критерієм Спірмена

Виходячи з результатів взаємозв'язків видів тривожності з показниками задоволеності життям у осіб з високим її рівнем були виявлені наступні результати: Ситуативна тривожність негативно корелює з такими показниками задоволеністю життям як: узгодженість між поставленими і досягнутими цілями (-0,778 при $p \leq 0,001$), з шкалою позитивна оцінка себе і власних вчинків (-0,435 при $p \leq 0,10$) та шкалою загальна оцінка задоволеністю життям (-0,739 при $p \leq 0,001$). За даними результатів можна відмітити, що при підвищенні ситуативної тривожності відбувається зниження переконливості людини в тому, що вона досягла або здатна досягти тих цілей, які вважає для себе важливими. Також у людини відбувається зниження самооцінки та загальне зниження задоволеністю життям.

Особистісна тривожність негативно корелює з такими показниками задоволеністю життям як: узгодженість між поставленими і досягнутими цілями (-0,779 при $p \leq 0,001$), з шкалою загальна оцінка задоволеністю життям (-0,765 при $p \leq 0,001$), з шкалою послідовність в досягненні цілей (-0,427 при

$p \leq 0,10$) та шкалою позитивна оцінка себе та власних вчинків ($-0,426$ при $p \leq 0,10$). За даними результатів можна відмітити, що при підвищенні особистісної тривожності також відбувається зниження самооцінки та загальне зниження задоволеністю життям.

Таким чином, проаналізував взаємозв'язки задоволеністю життям та ситуативну та особистісну тривожність у осіб з високим її рівнем можна зробити висновок, що збільшення цих видів тривожності призводить до загального зниження задоволеністю життям досліджуваних.

В таблиці 2 представлені результати дослідження взаємозв'язків ситуативної та особистісної тривожності з показниками задоволеності життям в групі досліджуваних з низьким рівнем тривожності.

Таблиця 2 – Взаємозв'язки видів тривожності та задоволеності життям у осіб з низьким рівнем тривоги (r)

Показник	Ситуативна тривожність	Особистісна тривожність
Цікавість до життя	$-0,353^*$	$-0,216$
Послідовність в досягненні цілей	$0,257$	$0,256$
Узгодженість між поставленими і досягнутими цілями	$-0,164$	$0,036$
Позитивна оцінка себе та власних вчинків	$-0,348^*$	$0,248$
Загальний фон настою	$-0,01$	$0,276$
Загальна оцінка задоволеністю життям	$-0,348^*$	$-0,03$

Примітка: * – $p \leq 0,10$ – міра достовірності відмінностей за r - критерієм Спірмена.

Виходячи з результатів взаємозв'язків видів тривожності з індексом задоволеністю життям у осіб з низьким рівнем тривоги були виявлені значущі

негативні взаємозв'язки лише з ситуативною тривожністю, а саме з такими шкалами як: цікавість до життя (-0,353 при $p \leq 0,10$), позитивна оцінка себе та власних вчинків (-0,348 при $p \leq 0,10$) та загальна оцінка задоволеністю життям (-0,348 при $p \leq 0,10$), причому на самому низькому рівні значущості.

При зниженні загальної оцінки задоволеністю життям, позитивної оцінки себе та власних вчинків, цікавості до життя відбувається збільшення ситуативної тривожності у осіб з низьким рівнем тривожності.

Таким чином можна зробити висновок, що у осіб з низьким рівнем тривожності при зниженні рівня задоволеності життям відбувається збільшення лише ситуативної тривожності тоді як особистісна тривожність не залежить від загальної оцінки свого життя.

Аналізуючи наведені результати, можна зробити висновок, що люди з високою тривожністю більш схильні сприймати життя в темних фарбах, навіть маленькі проблеми викликають у них тривоги. Усі сфери життя сприймаються не так яскраво як у людей з низьким рівнем тривожності. Чоловіки та жінки з високим рівнем тривожності переймаються дрібницями, акцентують увагу на проблемах та їх вирішенні. Чим вища їх тривожність тим менший інтерес до життя, менша задоволеність життям.

Список бібліографічних посилань

1. Психологія особистості: словник-довідник / За ред. П.П.Горностая, Т.М. Титаренко. Київ, 2001. 329 с.
2. George L. K. Subjective Well-Being: Conceptual and Methodological Issues. *Annual Review of Gerontology and Geriatrics*. 1981. № 2. P. 345–382
3. Фесенко П.П. Осмысленность жизни и психологическое благополучие личности: дис. ... канд. психол. наук: 19.00.01. Москва, 2005. 205 с.

Науковий керівник: Шиліна Алла Андріївна, доцент кафедри соціології та психології факультету № 6 Харківського національного університету внутрішніх справ, кандидат психологічних наук, доцент.

Криштофор Олександр Олегович,
курсант 422 навчальної групи, факультету забезпечення оперативно-службової діяльності Національної академії Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького

МЕТОДИКИ ДІАГНОСТИКИ РІВНЯ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ГОТОВНОСТІ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ

Психологічна готовність військовослужбовців до реалізації професійної діяльності є принципово важливою складовою їх підготовки. Це пов'язано, в першу чергу із реалізацією службових завдань, які передбачають швидкі і часто суттєві зміни соціальної, військової та інших, суміжних із службовою необхідністю ситуацій. Психологічна готовність військовослужбовців є показником рівня сформованості їх свідомості, успішно розвивається лише в умовах спеціального навчання та психологічної підготовки і є результатом цілеспрямованої, систематичної роботи психологів, командирів підрозділів і інших військових спеціалістів. [1, с.137-138]. Серед психодіагностичних методик, що дозволяють проаналізувати стан психологічної готовності військовослужбовців до виконання завдань за призначенням, можемо виокремити наступні:

– Опитувальник ССП-98 (стиль саморегуляції поведінки) – він складається із шести шкал, які відображають різні види діяльності військовослужбовців: планування, моделювання, програмування, оцінку результатів, гнучкість, самостійність і дозволяє діагностувати індивідуальні особливості саморегуляції, [2, с.58].

– Вивчення мотиваційного профілю особистості – дає можливість кількісно оцінити відносну значущість потреб для конкретної людини і графічно представити її мотиваційний профіль.

– Методика Локус контролю дозволяє з'ясувати внутрішню спрямованість особистості військовослужбовця, здатність усвідомлювати та брати на себе відповідальність за прийняття рішень й виконані дії [2, с.64].

– Багаторівневий особистісний опитувальник – його доцільно використовувати на етапі дослідження здатності військовослужбовців залучати зовнішні ресурси для виконання поставлених завдань й здійснення опору стресу, де основою є розвинені комунікативні навички і довіра.

– Методика КОТ, що є адаптацією тесту Вандерліка – використовується із метою вивчення здатності виділяти у військовій діяльності професійно важливі маркери і на їх основі, враховуючи наявні ресурси, здійснювати оперативне планування.

Водночас, з метою виявлення когнітивного, операційно-процесуального та емоційно-вольового рівнів сформованості психологічної готовності доцільним є систематичне проведення соціально-психологічних тренінгів. Останні є системою цілеспрямованих тренувань та вправ, які дозволяють ефективно розвивати професійно-значимі якості. Метою соціально-психологічного тренінгу є оптимізація процесу розвитку компонентів психологічної готовності військовослужбовців, реалізація цього можлива через виконання ряду завдань, таких як: формування мотивації до виконання професійних; розвиток навичок ефективної комунікації, адекватної самооцінки, оцінки інших людей та їх взаємовідносин; формування здатності до рефлексії; актуалізація наявних професійних властивостей та умінь особистості.

Дослідник С. Макшанов визначив наступні принципи ефективного проведення тренінгу: принципи організаційності, створення середовища, принципи поведінки учасників, етичні принципи [3, с. 103]. Враховуючи специфіку професійної підготовки військовослужбовців, при проведенні серед них соціально-психологічних тренінгів варто враховувати наступні аспекти:

створення мінімальної різниці між службово-бойовою діяльністю та тренінговою ситуацією; ілюстрування прикладів із службово-бойової практики, вправ, групових дискусій та інших тренінгових процедур; формування умінь та навичок, які не дисонують із вимогами, щодо професійної діяльності військовослужбовців.

Основна стратегія програми соціально-психологічного тренінгу орієнтована на створення можливостей для розвитку здатності до службової діяльності, готовності до подальшого власного особистісного та професійного зростання та самовдосконалення. При цьому, обов'язковими процедурами є індивідуальна та групова рефлексія, які використовуються на кожній тренінговій зустрічі. Найважливішим етапом підготовки до занять є конструювання тренінгових вправ, їх підбір здійснюється диференційовано, залежно від компонента, який потрібно розвивати. Окремі вправи, якими розпочинається й завершується кожне заняття, релаксаційні вправи містять психологічне навантаження та сприяють розвитку групового процесу в тренінговій групі, забезпечують групову динаміку і формують групову згуртованість. Важливе значення варто надавати психогімнастичним вправам, спрямованим на створення працездатності. Підкреслимо, що весь курс тренінгу і кожне окреме його заняття можна розглядати як ситуацію впливу, що орієнтована на втручання в розвиток групи або особистості з ціллю сформувати зміни у їх світогляді та поведінці [4, с. 83].

Використання психодіагностичних методик та проведення соціально-психологічних тренінгів дають можливість отримати інформацію щодо змісту, рівня сформованості та динаміки психологічної готовності військовослужбовців. Однак, як вірно зазначають вітчизняні психологи С. Максименко та Б. Олексієнко, самі по собі показники не несуть оцінного висновку про реальний рівень психологічної готовності [5, с.44]. У зв'язку з чим, важливим є диференційний

підхід до психологічного супроводу військовослужбовців. Він передбачає формування у них готовності до змін службових ситуацій, їх можливих негативних наслідків, шляхом засвоєння принципів ефективної поведінки в умовах виконання завдань, створення позитивного образу «Я», вивчення способів управління та формування навиків саморегуляції.

Список використаної літератури

1. Шинкарук О. М. Психологія професійної діяльності військовослужбовців-прикордонників: монографія. Хмельницький: Видваництво НАДПСУ, 2019. 334 с.
2. Романчук С., Романчук В., Боярчук О., Бобко Ю., Гульоватий В. Долання перешкод як напрям формування бойової та психологічної готовності військовослужбовців. *Молода спортивна наука України*. 2016. Т. 2. С. 304-309.
3. Макшанов, С. И. Психология тренинга. Теория. Методология. Практика: монография. СПб.: Образование, 1997. 480 с.
4. Петровская, Л. А. Теоретические и методические проблемы социально-психологического тренинга. М.: Педагогика, 1982. 320 с.
5. Максименко С. Д. Олексієнко Б. М. Морально-психологічне забезпечення службової діяльності Прикордонних військ України: Підручник. Хмельницький: Видавництво НАПВУ, 2001. 448 с.

Науковий керівник: Білецька Тетяна Вікторівна, доцент кафедри психології, педагогіки та соціально-економічних дисциплін Національної академії Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького, кандидат соціологічних наук, доцент.

Кудь Катерина Сергіївна,
студентка 4-го курсу факультету № 6
Харківського національного університету внутрішніх справ

СПЕЦИФІКА ЕМОЦІЙНОГО ІНТЕЛЕКТУ У ПРАЦІВНИКІВ ПОЛІЦІЇ (ГЕНДЕРНИЙ АСПЕКТ)

Професійна діяльність поліцейського вимагає від нього не тільки високого рівня спеціальних знань і навичок, але й певних особистісних характеристик, таких як психологічна стійкість, мобільність, відповідальність, готовність до фізичних і психологічних перевантажень, стресових ситуацій, уміння працювати в умовах, що стрімко змінюються, здатність тримати під контролем і управляти

власними емоціями й емоціями інших людей, а до професійних знань мають входити і знання про емоційну сферу людини, про вплив емоцій на поведінку людини у конфліктних і особливо – в екстремальних ситуаціях.

Різні проблеми щодо формування компетентності розглядали М.Васильєва, Т.Лебединець, А.Маркова, Л.Петровська, Л.Пляка, Л.Пуховська, І.Свєточева, С.Сисоєва, А.Хуторської та інші. Деякі питання професійної компетентності працівників поліції розглядали О.Бандурка, Н.Кулик, В.Тюріна, П.Червоний та інші. Концепції емоційного інтелекту розробляли як зарубіжні (Д.Гоулмен, Р.Купер, Є.Ільїн, М.Фетиський), так й українські (Г.Березюк, Є.Носенко, О.Філатова та інші) дослідники [1, с.45].

Так у роботах Д.В.Люсіна запропоновано трактувати емоційний інтелект як «здібності до розуміння своїх та чужих емоцій та управління ними». Автор відокремлює три групи факторів емоційного інтелекту : когнітивні здібності, уявлення про емоції, особливості емоційності [2, с.127].

У працях вітчизняних дослідників, а саме Е.Л. Носенко, емоційний інтелект розглядається у контексті єдності зовнішнього і внутрішнього щодо детермінації психічного. На думку автора, емоційний інтелект як аспект виявлення внутрішнього світу особистості відображає міру розумності ставлення людини до світу, до інших та до себе як суб'єкта життєдіяльності. Йому притаманні внутрішні та зовнішні компоненти, що зумовлюють стресозахисну та адаптивну функції цієї інтегральної особистісної властивості [3, с.95].

Емоційний інтелект в найширшому розумінні об'єднує в собі здатності особистості до ефективного спілкування за рахунок розуміння емоцій оточуючих і вміння підлаштовуватися під їхній емоційний стан. Таке вміння володіти собою і грамотно організовувати взаємодія виявляється незамінним, якщо мова йде про сферу діяльності, що має на увазі безпосереднє спілкування з оточуючими, що є основним у роботі поліцейського.

Мета дослідження – виявити специфіку емоційного інтелекту у жінок та чоловіків поліцейських.

Для досягнення мети нами була використана методика емоційного інтелекту (Люсіна). У дослідженні приймали участь працівники поліції м. Куп'янська, чоловіки та жінки віком-30-40 років, результати наведені в таблиці 1.

Таблиця 1- Показники емоційного інтелекту у чоловіків та жінок поліцейських ($M \pm m$)

Шкали	Жінки	Чоловіки	t	p
Міжособистісний емоційний інтелект	42,80± 0,81	44,00 ±1,30	0,78	-
Внутрішньоособистісний емоційний інтелект	52,40±1,07	45,40±1,29	4,18	0,001
Розуміння емоцій	48,20±1,45	43,40±1,66	2,18	0,05
Управління емоціями	46,40±1,81	44,40±0,57	1,05	-
Загальний показник емоційного інтелекту	95,00±1,04	88,20±2,04	2,97	0,01

Отримані результати дослідження свідчать, що за шкалою – «Внутрішньоособистісний емоційний інтелект» спостерігається достовірні відмінності ($52,40 \pm 1,07$ та $45,40 \pm 1,29$, при $p \leq 0,001$). Це означає, що жінки поліцейські здатні до розуміння власних емоцій і управління ними. Їх розпізнавання й ідентифікації, розуміння причин, здатність до вербального опису. Потреба управляти своїми емоціями, викликати і підтримувати бажані емоції і держати під контролем небажані.

Також у жінок поліцейських достовірно реєструються вищі показники за наступними шкалами «Розуміння емоцій» ($48,20 \pm 1,45$ та $43,40 \pm 1,66$, при $p \leq 0,05$), а також «Загальний емоційний інтелект» ($95,00 \pm 1,04$ та $88,20 \pm 2,04$, при $p \leq 0,001$ при $p \leq 0,01$). Тобто, поліцейські жінки можуть контролювати інтенсивність емоцій, перш за все приглушити надмірно сильні емоції, контролювати зовнішнє вираження емоцій, а також при необхідності довільно викликати ту чи іншу емоцію, здатність розуміти і керуватися своїми та чужими емоціями має хороші

передумови успішності та ефективності в діяльності поліцейського. Отже, поліцейські жінки мають здатність застосовувати конструктивні, продуктивні, позитивні моделі поведінки в ситуації стресу, а також розпізнати, встановити сам факт наявності емоційного переживання своїх та чужих емоцій.

Очевидними є практична значущість та доцільність подальшого вивчення складових емоційного інтелекту для розробки та застосування рекомендацій щодо підвищення рівня емоційного інтелекту для підвищення кваліфікації поліції, їх успішної професійної самореалізації та ефективної взаємодії з оточуючими на тлі виконання своїх професійних обов'язків.

Список бібліографічних посилань

1. Тюріна В.А. Емоційний інтелект як детермінант професійної компетентності курсантів як майбутніх офіцерів поліції. Здобутки та досягнення прикладних та фундаментальних наук ХХІ століття. Том 2. Черкаси, Україна. МЦНД. (7 серпня 2020 рік) С.45-46.
2. Бикова С. В. Особливості емоційного інтелекту жінок та чоловіків. *Наука і освіта*. 2015. № 10. С. 126-130
3. Носенко Е. Л., Коврига Н.В. Емоційний інтелект: концептуалізація феномену, основні функції. К. : Вища шк., 2003. 126 с.

Науковий керівник: Гресь Наталія Володимирівна, доцент кафедри соціології та психології факультету № 6 Харківського національного університету внутрішніх справ, кандидат психологічних наук, доцент.

Кулик Ганна Миколаївна,
студентка 2-го курсу факультету № 6
Харківського національного університету внутрішніх справ

Ольга Відегрєн,
доктор філософії (Ph.D. in Philosophy),
Гімназія королеви Бланки (м. Стокгольм, Швеція)

ДО ПРОБЛЕМИ ВИВЧЕННЯ ГОТОВНОСТІ ДО ЗМІН У ПРОФЕСІЇ

Проблема психологічної готовності до різних видів професійної діяльності у вітчизняній психологічній науці розглядалася з середини минулого століття. В літературі містяться різні трактування і визначення поняття

психологічна готовність, що часто пов'язано зі специфікою діяльності в кожному конкретному випадку. Дослідження психологічної готовності людини до праці були представлені в роботах М. Дьяченко, Л. Кандилович, В. Пономаренко, К. Платонова; психологічної готовності та особистісного розвитку (О. Бондарчук, С.Максименко, Л. Карамушка) [3, с. 264]; поведінка людини в умовах змін, подолання опору змінам досліджено у працях (Ю. Шарова, І. Петрової).

Так, К. Платонов визначав готовність до змін як стійкий або тимчасовий стан, як результат психічної підготовки або психологічної мобілізації в даний період, який визначається наявністю потреби у праці (Платонов, 1984). У роботі С. Рубінштейна психологічна готовність визначається як єдність спонукального (мотиваційного) і виконавчого (процесуального) компонентів, як стан, що починається з постановки мети на основі потреб і мотивів (Рубінштейн, 1999).

Зміст психологічної готовності складають інтегральні характеристики особистості, що включають в себе інтелектуальні, емоційні і вольові властивості, професійно-моральні переконання, потреби, звички, знання, вміння і навички, управлінські здібності [1, с. 5-7].

Мотивом трудової діяльності В. Шадриков позначає внутрішнє спонукання людини до даної діяльності. Автор вважає, що такими побудниками можуть бути потреби людини, його світогляд, переконання, інтереси, ідеали, соціальні ролі і установки [5].

На думку А. Деркача, основою стану готовності можна вважати прояв особистісних особливостей людини, що представляють собою систему, яка включає мотиваційний, вольовий, інтелектуальний, емоційний і психомоторний компоненти. При цьому акцент на цілісність особистості виступає як одне з головних методологічних вимог при науковій розробці проблем готовності [2].

Якщо говорити про професійну діяльність, то в цьому випадку ми маємо сутність майстерності. Майстер – професіонал, який не просто правильно виконує трудові операції, а у продуктах праці втілює власну особистість.

Так, в роботі N. Ellemers описано, що висока ступінь організаційної ідентифікації стимулює працівників сфокусуватися на позитивних сторонах змін, проявляти велику терпимість і прийняття короткострокових втрат, знижує негативні почуття до майбутніх змін. При цьому майбутні організаційні зміни розцінюються як загроза саме працівниками з високим ступенем організаційної ідентифікації, що призводить потім до опору змінам [7, с.191-204].

Взаємозв'язок організаційної ідентифікації та готовності до змін опосередкований оцінкою власних ресурсів, за даними F. Drzensky та N. Egold, чим вище рівень організаційної ідентифікації, тим вище рівень готовності до змін, особливо у тих співробітників, які вважають, що володіють необхідними ресурсами, щоб впоратися зі змінами в компаніях з розвиненою культурою змін [6, с. 95].

Важливою складовою особистісної готовності до змін є толерантність до невизначеності – витривалість щодо непередбачуваних, непрогнозованих ситуацій, здатність приймати рішення тоді, коли невідомі всі факти та можливі наслідки, відчувати позитивні емоції у нових, неструктурованих, багатозначних ситуаціях [4].

Розгляд проблеми психологічної готовності до змін в зарубіжній та вітчизняній психології досить таки поширений, але ще потребує емпіричного вивчення. Резюмуючи, ми бачимо, що в цілому готовність до змін є результатом складної взаємодії зовнішніх і внутрішніх чинників, дія яких, в свою чергу, відбивається через систему відносин особистості.

Список бібліографічних посилань

4. Валиуллина Е.В. Эмоциональность и адаптивность личности. Наука и инновации в современных условиях: сборник статей по материалам международной научно – практической конференции. 2017. С. 5 – 8.
5. Деркач А.А. Акмеологические основы развития профессионала. М.: Издательство Московского психолого-социального института. 2004. 752 с.
6. Синдром «професійного вигорання» та професійна кар'єра працівників освітніх організацій: гендерні аспекти: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. та слухачів ін-тів післядиплом. освіти / [Максименко С.Д., Карамушка Л.М., Т.В.Зайчикова та ін.]; під ред. С.Д. Максименка. К.: Міленіум, 2004. 264 с.
7. Солдатова Г.У. Психодиагностика толерантности личности. М.: Смысл, 2008. 172 с.
8. Шадриков В.Д. Проблема системогенеза профессиональной деятельности. М.: Наука. 1982. 184 с.

9. Drzensky F., Egold N., van Dick R. Ready for a Change? A Longitudinal Study of Antecedents, Consequences and Contingencies of Readiness for Change. *Journal of Change Management*. 2012. Vol. 12. № 1. P. 95–111.

10. Ellemers N. Identity, culture, and change in organizations: a social identity analysis and three illustrative cases. *Social Identity at Work: Developing Theory for Organizational Practice*. Philadelphia: Psychology Press, 2003. P. 191–204

Лемак Юлія Юріївна,
студентка 2-го курсу факультету № 6
Харківського національного університету внутрішніх справ

МОТИВАЦІЙНІ МОДЕЛІ, ЇХ СУТЬ І ЗМІСТ

Сьогодні як ніколи від рівня професійності та компетентності співробітників суду, їх професійної мотивації, готовності та здатності відстоювати виконання законності у судочинстві набагато в чому залежить забезпечення верховенства права в Україні. Загальнопсихологічні витoki можливого вирішення проблеми професійної мотивації у теоретико-методологічному плані ми знаходимо практично в кожній великій теорії мотиваційної детермінації особистості. Цими проблемами займалися вчені К. Левін, К. Роджерс, А. Маслоу, А. Адлер, С.Л. Рубінштейн, О.М. Леонтьєв, Б.Г. Ананьєв і інші.

У вивченні структури особистості мотивація займає особливе місце і є основним поняттям. Концепції та теорії мотивації, що відносяться тільки до людини, почали з'являтися в психологічній науці починаючи з 20-х рр.. ХХ ст. Першою була теорія мотивації К. Левіна (1926).Слідом за нею були опубліковані роботи представників гуманістичної психології – А. Маслоу, К. Роджерса.

В даний час мотивація як психічне явище трактується по-різному. В одному випадку – як сукупність факторів, що підтримують і направляють, тобто визначають поведінку та діяльність (К. Мадсен; Ж. Годфруа), в іншому

випадку – як сукупність мотивів (К.К. Платонов), у третьому – як спонукання, що викликає активність організму і визначає її спрямованість.

Мотивація як рушійна сила людської поведінки, безумовно, займає провідне місце в структурі особистості, пронизуючи її основні структурні утворення: спрямованість особистості, характер, емоції, здібності, діяльність і психічні процеси. Мотивація – це внутрішня детермінація поведінки і діяльності, яка, звичайно ж, може бути обумовлена і зовнішніми подразниками, що оточує людину середовищем.

Мотивація – спонукання, яке визиває активність організму та визначає її напруженість [1, с. 219].

Модель мотивації є в цілісному вигляді набором принципів і чинників, тісно взаємозв'язаних між собою, утворюючих передумови для спонуки працівників підприємства (фірми) до високопродуктивної трудової діяльності окремого працівника і підприємства в цілому. В процесі ефективної трудової діяльності, при правильно розробленій мотиваційній моделі, працівник не лише реалізує свої внутрішні спонуки, але і задовольняє повністю або частково свої потреби (первинні, вторинні, ближній, далекій мотивації). Вивчення моделей мотивації не дозволяє з психологічної точки зору чітко визначити, що ж спонукає людину до праці. Результати вивчення людини і його поведінки в процесі праці дають деякі загальні пояснення мотивації, але навіть вони дозволяють розробляти прагматичні моделі мотивації працівника на конкретному робочому місці. Зі всієї гамми розроблених ученими – управлінцями мотиваційних моделей можна виділити, найбільш життєві і такі, що виправдали себе на практиці. Еволюція їх зародження і функціонування вельми і вельми багатобразна.

Теорії мотивації до роботи можна поділити на дві групи:

- теорії змісту;
- теорії процесу.

Перші роблять упор на дослідженні і поясненні того, що мотивує і які мотиви певної поведінки. Другі роз'яснюють той процес, який дає просування процесу мотивації, що відбувається усередині людини. Аби дійсно можна було зрозуміти мотивацію як явище, потрібні обоє поняття, а також персональний підхід до розгляду [2].

Для прикладу розглянемо одну із теорій мотивації. Модель потреб Маслоу. У світовій практиці добре відома мотиваційна модель ієрархії потреб Маслоу, зміст якої приводить нижче.

Потреба в самовираженні;

Потреба в повазі і зізнанні;

Потреба в приналежності до соціальної групи, причетності, підтримці;

Потреба в безпеці і захищеності;

Фізіологічні потреби;

Соціальні потреби можна розділити на декілька складових:

1. Надання роботи, яка сприяла б спілкуванню з іншими працівниками.
2. Створення клімату колективізму в досягненні поставленої мети.
3. Регулярна участь в ухваленні рішень.
4. Спокійне сприйняття наявності неформальних груп, якщо їх діяльність не спрямована на руйнування формальної організації.
5. Створення умов для підвищення соціально-економічної і творчої активності.

Потреби в повазі особистості:

1. Створення умов працівникові для регулярного і системного підвищення кваліфікації.
2. Залучення працівників до розробки цілей розвитку підприємств і вироблення рішень.
3. Делегування підлеглим додаткових повноважень.

4. Забезпечення умов для посадового просування по службових сходах.

5. Об'єктивна оцінка результатів праці і відповідне матеріальне і моральне заохочення.

Потреби в самовираженні:

1. Створення умов для розвитку творчого потенціалу і його використання.

2. Формування видів робіт, що вимагають від працівника максимальної віддачі

Список бібліографічних посилань

1. Психологический словарь / под общ. ред. А.В. Петровского, М.Г. Ярошевского. 2-е изд., испр. и доп. Москва : Политиздат, 1990. 494 с.

2. Музико О.О. Вікові та соціально-психологічні аспекти мотивації творчої активності технічно обдарованих підлітків. *Вісник ХНУ ім. Каразіна*. 2003. № 599. С. 241-250.

Науковий керівник: Александров Юрій Васильович, доцент кафедри соціології та психології факультету № 6 Харківського національного університету внутрішніх справ, кандидат психологічних наук, доцент.

Ліфанова Юлія Андріївна,

студентка 4-го курсу факультету № 6

Харківського національного університету внутрішніх справ

ОСОБЛИВОСТІ ЕМОЦІЙНОЇ СФЕРИ В ПЕРІОД РАННЬОЇ ДОРОСЛОСТІ

Сучасне суспільство стрімко розвивається. Особливо, це стосується емоційної сфери людини, яка виявляється найбільш чуттєві до дестабілізації (виникнення різких стрибків) процесів розвитку. Емоції особистості, забезпечують психічне відображення у формі безпосереднього упередженого хвилювання життєвого сенсу, явищ та ситуацій, визначаючи значимість зовнішніх впливів, внутрішніх станів.

Емоції (від лат. Emovere – хвилювати, збуджувати) – особливий клас психічних процесів і станів (людини і тварин), пов'язаних з інстинктами,

потребами, мотивами і відбивають у вигляді безпосереднього переживання (задоволення, радості, страху і т. д.) Значимість діючих на індивіда явищ і ситуацій для здійснення його життєдіяльності [1, с.817].

Емоції характеризуються силою, тривалістю і усвідомленістю. Грунтуючись на фізіологічних даних, спочатку виділяють чотири основні емоції: задоволення – радість, гнів і страх, печаль. Емоції є класом суб'єктивних психологічних станів людини, без якої неможлива її життєдіяльність [2, с.166].

Вивченням емоцій в психології займалися : В.Вундт, В.Джеймс, Н.Н.Ланге, Алан Піз, Б.М.Теплов, В.Д.Небиліцин, А.Е.Ольманнікова, Е.П.Ільїн, П.В.Симонов, П.К.Анохін, Т.Браун, І.Додонов, А.Веллек, Р.Вудворд, М.А.Ільїн, Л.І.Куліков, Ф.Крюгер, Д.Ліндсей, П.Фресс, П.М.Якобс, Дж. Уотсон, Е.Фромм, Н.М.Трунова, Д.Стюарт та інші.

Слід зазначити, що чоловіки та жінки багато в чому різні. Наприклад, у чоловіків частіше зустрічається переважання холеричних рис темпераменту.

Для хлопців характерна енергійність, напористість, нетерплячість, виразний прояв вольових реакцій. Хлопці характеризуються зовнішньою агресивністю, більшою наполегливістю, здатністю протистояти грубому натиску [3, с.105].

Дівчатам по природі більше відповідає сангвінічний і меланхолічний типи темпераменту. Характерна рухливість, бурхливий прояв почуттів, швидка зміна настрою. Вони бувають агресивні, якщо вона нещасливі. Дівчата зазвичай набагато емоційніше юнаків. У чоловіків прийнято стримувати свої емоції, чоловіки навпаки гостріше реагують на різні ситуації, болюче на конфлікти та неприємності. Дівчата сміються, коли можуть, а плачуть – коли хочуть. Емоційна збудливість (у конфліктній ситуації) виражена більше ніж у юнаків [4, с.112].

Причиною відмінностей емоційної сфери, в першу чергу, є те, що існують статеві відмінності в домінуванні (переважання) базових емоцій, тобто тих емоцій, які притаманні всім здоровим людям і які однаково проявляються у

представників найрізноманітніших культур, що проживають на різних континентах [4, с.410].

Мета дослідження: вивчити особливості емоційної сфери в період ранньої дорослості.

У дослідженні прийняли участь чоловіки та жінки віком 22-25 років, м.Харків. Для досягнення мети було використано методику «Діагностика емоційності В. М. Русалова, результати дослідження представлені у таблиці 1.

Таблиця 1 – Показники емоційності у юнаків та дівчат ($M \pm m$)

Шкали	Жінки	Чоловіки	t	P
Адекватність	16,24±0,41	15,28±0,37	1,74	-
Психомоторна емоційність	26,36±0,40	25,24±0,39	2,00	0,05
Інтелектуальна емоційність	30,2±0,44	25,68±0,42	7,43	0,001
Комунікативна емоційність	30,64±0,43	26,36±0,41	7,20	0,001
Загальний показник емоційності	87,2±0,49	78,36±0,47	13,02	0,001

Дані представлені в таблиці 1 свідчать про те, що у групі жінок реєструються більш високі показники, ніж у групі чоловіків, за наступними шкалами:

«Психомоторна емоційність» (26,36±0,40 та 25,24±0,39, $p \leq 0,05$). Тобто жінки більш емоційні, ніж чоловіки, більш розкуто, невимушено висловлюють свої емоції. Вони вразливі та імпульсивні. Емоції у них проявляються яскраво, різноманітно, супроводжуючись психомоторним збудженням, що виявляються в різких рухах мовленої активності. Висока чутливість до невдач та переживань. Чоловіки навпаки, більш стримані, латентні, спокійні. Вони не поринають з головою в свої емоції, контролюють їх;

«Інтелектуальна емоційність» (30,2±0,44 та 25,68±0,42, $p \leq 0,001$). Це говорить про те, що жінки більш схильні міркувати, пізнавати, відкривати щось нове, їм притаманне весь час засвоювати нову інформацію та осмислювати її. Вони більш здібні розпізнавати свої емоції, та емоції інших. Здатні розуміти наміри, бажання, мотивацію, свою та інших людей. Вміють керувати емоціями з метою вирішення практичних задач.

«Комунікативна емоційність» ($30,64 \pm 0,43$ та $26,36 \pm 0,41$, $p \leq 0,001$). Це говорить нам про те, що у жінок висока потреба до спілкування, ніж у чоловіків. Дуже виражена схильність до встановлення нових знайомств, висока ступінь товарищескості, прагнення до нових соціальних контактів. Швидка мовнева активність і вербалізація. Вони схильні до емоційних переживань в разі невдач у спілкуванні, висока чутливість до міжособистісних відносин. Яскраво виражена радість і впевненість в собі в процесі соціальної взаємодії. Що стосується чоловіків, то вони схильні мати мінімальне коло друзів, у них середньо – виражене прагнення до встановлення нових знайомств, середній ступінь товарищескості. Звичайна швидкість активності мовлення і вербалізації. Відсутність переживань в разі невдач у спілкуванні з іншими людьми.

Також порівняльний аналіз свідчить, що «Загальний показник емоційності» ($87,2 \pm 0,49$ та $78,36 \pm 0,47$, $p \leq 0,001$) достовірно більше виражений у жінок, ніж у чоловіків. Продіагностувавши особливості емоційної сфери чоловіків та жінок у ранній дорослості можна зробити такий висновок, що у жінок домінують психомоторна емоційність, інтелектуальна емоційність, комунікативна емоційність. Це може бути пов'язано з тим, що особливості виховання чоловіків та жінок відрізняються. У чоловіків в процесі їх виховання емоції придушуються, у жінок – навпаки, домінують. Також, це пов'язано із особливостями жіночої гормональної системи, яка впливає на центральну нервову систему, визначаючи вираженість емоцій.

Список бібліографічних посилань

1. Мещеряков Б.Г., Зинченко В.П. Большой психологический словарь. М.: АСТ, СПб.: Прайм-Еврознак, 2008. — 868 с.
2. Гримаков Л.П. Общение с собой. Начала психологии активности. М.: Либроком, 2009. — 233 с.
3. Ильин Е. П., Пинигин В.Г. Структура эмоциональности как свойства личности. Психологические проблемы самореализации личности. СПб.: Изд-во СПбГУ, 2001. Вып. 5. С. 102-110.
4. Изард К. Э. Психология эмоций. СПб.: Питер, 2011. 461 с.

Науковий керівник: Гресь Наталія Володимирівна, доцент кафедри соціології та психології факультету № 6 Харківського національного університету внутрішніх справ, кандидат психологічних наук, доцент.

Мінакова Світлана Борисівна,
здобувач магістратури факультету № 6
Харківського національного університету внутрішніх справ

ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ СИНДРОМУ ЕМОЦІЙНОГО ВИГОРАННЯ ВИКЛАДАЧА ЗАКЛАДУ ВИЩОЇ ОСВІТИ

У наш технологічний час шалених швидкостей та глобального перенавантаженого інформаційного суспільства синдром емоційного вигорання постає особливо гостро. Швидкий ритм життя, стреси та емоційне виснаження, труднощі на роботі, навчанні, соціально – політичні та соціально – економічні зміни в країні – це емоційне напруження є психологічними аспектами у формуванні даного синдрому.

Вперше звернув увагу на цей феномен у 1974 р. американський психіатр Х. Дж. Фрейденберг. Він запропонував поняття – вигорання” (– burnout”) для характеристики психологічного стану здорових людей, які, при наданні професійної допомоги перебувають в інтенсивному й тісному спілкуванні з клієнтами в емоційно навантаженій атмосфері [1, с. 26].

У викладача закладу вищої освіти багатофункціональна професійна діяльність; великий обсяг роботи; комунікативна взаємодія у сфері – людина – людина”; неоднорідність студентської аудиторії за інтелектуальними та соціально-культурними особливостями, рівнем відповідальності, загальною освіченістю, спрямованістю навчальної та професійної мотивації – все це призводить до професійної дезадаптації людини, зниження якості роботи, втрата інтересу. Емоційне напруження стає причиною порушень фізичного і психічного здоров’я.

Соціальний психолог Х. Маслач у 1976 році визначає це поняття як «синдром фізичного та емоційного виснаження, включаючи розвиток негативної самооцінки, негуманного, цинічного ставлення та зниження

ефективності в роботі» [2, с.29]. Цей синдром включає три основних складових: емоційне виснаження, деперсоналізацію (цинізм) і редукцію професійних досягнень [2, с.30]. Автор не випадково використовує поняття синдром, підкреслюючи тим самим відносну незалежність елементів, що входять в нього, які самі по собі можуть існувати в якості окремих елементів і в інших станах. Але, тільки об'єднуючись разом, вони створюють своєрідний синдром «психічного вигорання».

Що стосується вітчизняної психології, на думку Н. Є. Водоп'янова, синдром професійного вигорання це: «...професійна деструкція особистості, яка виявляється у вигляді стійких психічних переживань, а також у змінах якості, структури і змісту професійної діяльності...» [3, с. 29]. Подібна деструкція виникає в професійно-важких ситуаціях, які суб'єктивно сприймаються працівниками як стресові та носять дезадаптивний характер.

Н. Коновчук зазначає, що явище емоційного вигорання (виснаження) є ширшим і вміщує поняття – професійного вигорання – , основною причиною якого він визначає організаційний фактор (умови праці, робоча атмосфера, особливості навчальних стандартів, педагогічні методи роботи зі студентами, динаміка розвитку та психологічний клімат навчальної групи, відносини з начальством і колегами, тощо) [4, с. 91]. Викликати емоційне вигорання можуть будь-які чинники в житті людини, не тільки професійні.

За даними Л.М. Мітіної та О.В. Кузьменкової для вчителів з педагогічним стажем 15 – 20 років характерні педагогічні «кризи», «виснаження», а у 30% вчителів показник ступеня соціальної адаптації рівний або нижче, ніж у хворих на неврози.

Таким чином, результати дослідження показали, що на розвиток даного синдрому впливають багато факторів: неправильно організована освітня діяльність зі студентами, організаційні та професійні стреси, умови праці. Емоційне вигорання впливає на працездатність фахівця, зниження якості роботи і втрати інтересу до неї. Тому важливим завданням збереження

працездатності фахівця є попередження впливу негативних чинників, пов'язаних із професійною діяльністю. Відтак одним із завдань підготовки у закладах вищої освіти є формування психофізичної стійкості та самоорганізаційної компетентності майбутнього фахівця, завдяки чому він здатен обирати відповідний стиль поведінки та організації діяльності, для запобігання негативного впливу професії.

Список бібліографічних посилань

1. Freudenberger H.J. Staff burnout. *Journal of Social Issues*, 1974. P. 150 –165.
2. Maslach, C. Burnout: A multidimensional perspective. Professional burnout: Recent developments in the theory and research/ Ed. W.B. Shaufeli, C. Maslach and T. Marek. Washington D.C: Taylor & Francis, 1993. P. 19–32.
3. Водоп'янова Н.Е., Старченкова Е.С. Синдром вигорання: діагностика і профілактика. СПб.: Пітер, 2005. 358 с.
4. Коновчук Н.С. Основні причини та профілактика професійного вигорання у менеджерів. *Правничий вісник університету – КРОК*”, 2012. С. 91 –95.

Науковий керівник: Жданова Ірина Вячеславівна, доцент кафедри соціології та психології факультету № 6 Харківського національного університету внутрішніх справ, кандидат психологічних наук, доцент.

Мотчана Владислава Сергіївна,
студентка 4-го курсу факультету № 6

Харківського національного університету внутрішніх справ

ПОНЯТТЯ БРЕХНІ

Брехні як психологічній категорії приділяли увагу ще античні мислителі Арістотель, Платон та інші. Вони намагалися з'ясувати сутність цього явища, розібратися з його морально-психологічними аспектами. Вже в ті стародавні часи виникали питання як розпізнати брехню, що потрібно робити щоб запобігти поширенню брехні. Були також спроби виробити якісь рекомендації з цього приводу.

Сьогодні ми можемо стверджувати, що брехня настільки природна, що її відверто можна віднести майже до всіх сфер людської діяльності. Погодимося з цим, незважаючи на закиди зі сторони моралістів.

Загалом, зараз феномен брехні, її причини та форми прояву вивчають спеціалісти різних спеціальностей – юристи та філософи, педагоги та психологи, військові та правоохоронці і багато інших.

Неможливо уявити собі світ, в якому б усі люди різали правду-матку, один одному незважаючи на особистість і взагалі були б гранично відвертими одне з одним. Навряд чи такий світ міг би взагалі існувати. З дитинства ми обплутані безліччю умовностей, які супроводжують наше спілкування з іншими людьми. Кожна людина розуміє це, і навряд чи хто з нас вважає для себе зобов'язаним говорити завжди «правду, одну тільки правду і нічого крім правди». Є правда, яка заподіює біль, і є брехня для порятунку.

Сьогодні можемо сказати, що розроблено ряд теорій щодо формування і розвитку поняття брехні, брехливості, з яких провідними вважаються концептуальні ідеї окремих дослідників цієї проблеми. Це насамперед науковці Ф. Савельєв, Л. Філонов, В. Знаков, відомий автор багатьох праць П. Екман, А. Піз та інші. Брехня – феномен спілкування, сутність якого в навмисному викривленні дійсного положення речей [1, с. 195].

В Оксфордському словарі англійської мови говориться: «В сучасному вживанні слова «брехня», звичайно мається відтінок морального засудження, і тому у ввічливій бесіді його стараються уникати, часто замінюючи його синонімами, як «омана» та «неправда», які мають більш нейтральне значення.

Брехня може не мати виправдання, але в деяких випадках може і мати його. Брехун може і не брехати, але він завжди бреше навмисно.

Пол Екман писав, що існує дві основні форми брехні: замовчування та викривлення. При замовченні брехун скриває істинну інформацію, але не надає брехливої. При викривленні брехун проводить деякі дії і не тільки приховує правду, а і надає брехливу інформацію [2, с.8].

До брехні ми звертаємося доволі часто і причин для цього досить багато в самих різних ситуаціях в житті. А давайте подумаємо, а скільки різних негараздів, проблем та інших негативних моментів в житті можна було б оминати якби ми завжди знали істинну ситуацію в житті, як би нам казали тільки правду, як би нас не вводили в оману.

Обман – це завжди умисна дія, і якщо людина бреше ненавмисно, хоча і говорить неправду, то його не можна назвати брехуном.

Щодо прояву брехні у студентів, то науковці звертають увагу на відмінності в поведінці студентів гуманітарних та технічних спеціальностей, що впливає і на вияв брехливості серед них. Так, студентам технічних спеціальностей властиві такі здібності, як уміння трансформувати в уяві негативні тенденції в позитивні образи, ретельність у роботі, вміння передавати емоції та переживання різними засобами. Натомість для студентів-гуманітаріїв характерне прагнення до діяльності, яка обов'язково передбачає роботу в колективі, відчуття суперництва, завзятість у досягненні мети. Вони частіше, ніж студенти технічних спеціальностей, активізують свою діяльність в присутності інших, прагнуть працювати з великим обсягом інформації, упорядковують і систематизують її [3, с. 25].

Список бібліографічних посилань

1. Психологический словарь / под общ. ред. А.В. Петровского, М.Г. Ярошевского. 2-е изд., испр. и доп. Москва : Политиздат, 1990. 494 с.
2. Пол Пол Экман. Психология лжи. URL: <http://book-online.com.ua/read.php?book=1403> (дата звернення 18.11.20)
3. Майорчак Н.М. Брехливість особистості в соціально-психологічному контексті : монографія. Львів: Львівський держ. ун-т внутр. справ, 2018. 193 с.

Науковий керівник: Александров Юрій Васильович, доцент кафедри соціології та психології факультету № 6 Харківського національного університету внутрішніх справ, кандидат психологічних наук, доцент.

Онофрійчук Євгенія Олександрівна,
студентка 4-го курсу, факультету № 6
Харківського національного університету внутрішніх справ

SELF-COMPASSION: НАВІЩО СОБІ СПІВЧУВАТИ І ЯК ЦЕ РОБИТИ

Термін «співчуття» або його аналоги існують в багатьох релігійних культурах минулого. Суворі умови життя змушували людей збиратися в соціальні групи, оскільки це збільшувало шанси на виживання. Щоб підтримувати гарні відносини і бути життєздатною соціальною спільністю, люди повинні бути співчутливими і чуйними, і навпаки, нездатність висловити співчуття веде до соціальної ізоляції та відчуження. Співчуття вимагає не просто розуміння інших людей, але співчутливого (любовного) розуміння. Цей принцип ніби ще раз нагадує, що спільність людей тримається не на практичних інтересах, не на моральному обов'язку, але на любові. В основі моральної свідомості людини любов до тих, серед кого вона живе. Навіть ширше; любов до свого середовища існування, яке дає відчуття цінності буття. Ця любов розповсюджується на минуле, сучасне і майбутнє.

Співчуття до себе – відносно новий конструкт в позитивній психології. Він був узятий з буддистських течій: це дбайливе ставлення до себе в ситуаціях, що сприймаються як невдача, особиста неспроможність або особисте страждання. Він складається з двох протилежних факторів: самокритики (засудження, ізоляції та підвищеної ідентифікації з проблемою) і власне співчуття до себе (дбайливого, доброго і уважного до себе ставлення).

Науковці Брандейського університету (США) встановили: самоспівчуття й задоволення собою продовжують життя. Водночас занадто високі вимоги до себе, заборона помилятися й злість через власні емоції лише провокують вищий рівень стресу [1]. Відтак збільшується ризик виникнення різних захворювань.

Канадські й шотландські вчені заявили, що співчуття до себе полегшує життя студентам-першокурсникам, «оберігаючи» їх від неврозів і депресивних станів, впливає на те, що вони стають умотивованішими, енергійнішими й оптимістичнішими. Як правило, початок навчання в університеті супроводжується суттєвими змінами в способі життя молодих людей, що негативно позначається на їхньому психологічному стані.

Дослідження показують, що багато першокурсників стикаються зі стресом і зниженням рівня емоційного благополуччя, який не відновлюється до початкових показників протягом року. Тому психологи намагаються виявити механізми, які допоможуть «пом'якшити» перший рік навчання для студентів. На думку вчених, співчутливе ставлення до себе («self-compassion») могло б стати ефективним способом зменшення стресу у студентів [2].

Співчуття це буквально «страждати з кимось». Це здатність розпізнати, коли хтось відчуває емоційний біль або переживає важкі часи, – і потім запропонувати йому допомогу [3]. Співчуття до себе включає адресацію такого самого ставлення до самого себе, замість того, щоб засуджувати або критикувати себе суворо.

Self-compassion – це ставитися до себе з великою турботою і добротою, як би ви поставилися до товариша в разі його невдачі. Стратегія self-compassion:

Відчутти різницю між жалістю до себе, потуранням собі і самоспівчуттям.

Коли людина шкодує себе, вона зосереджується на собі і своїх проблемах: необхідно подивитися на ситуацію, як би подивилася на неї стороння людина.

Усвідомте, що ви не унікальні в своїх невдачах

Невдачі на роботі або в особистому житті розвивають ірраціональне, але проникаюче дуже глибоко відчуття ізоляції. Усвідомити, що помилки роблять практично всі.

Бути уважним до емоцій.

Самоспівчуття вимагає акуратного підходу до негативних емоцій: їх не треба перебільшувати, як і не треба «гасити». Ідеальний варіант – неупереджено оцінювати пережитий досвід, не заперечувати образу або злість.

Говорити слова підтримки, ніби звертаєтеся до товариша, а не до себе.

Починати знайомство з практикою самоспівчуття необхідно саме з спілкування з собою в тому ж тоні, як ви б розмовляли з товаришем у разі невдачі: не лаяти себе, а вимовити слова підтримки.

Розвивати співчуття до інших.

Щоб співчувати собі, потрібно вміти співчувати іншим. Співчуття тісно пов'язане з традиційним принципом загальнолюдської моралі: «Не роби іншому те, чого ти не хотів би для себе». Цей принцип примушує бачити в іншому не об'єкт, але особистість зі своїми уявленнями про світ. Він навчає, що будь-яка людина має право на власну думку, яку неможна заперечити, не розібравшись в її підґрунті, яке вона не лише ясно усвідомлює, але й неясно відчуває.

Зрозуміти, що криза мине.

Криза не буває вічною. Вчитися співчувати самим собі.

Список бібліографічних посилань

1. Lazarus Ben Being easier on yourself can improve your health URL: <https://www.telegraph.co.uk/news/health/news/10755115/Lowering-stress-levels-improves-health-researchers-say.html> (дата звернення 16.11.2020)
2. Katie E.Gunnell, Amber D.Mosewich, Carolyn E.McEwen, Robert C.Eklund, Peter R.E.Crocker Don't be so hard on yourself! Changes in self-compassion during the first year of university are associated with changes in well-being. *Personality and Individual Differences* Volume 107,1 March 2017, Pages 43-48 URL: <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S0191886916311321> (дата звернення 16.11.2020)
3. Олійник Оксана Чому співчуття до себе є таким важливим URL: <https://www.empatia.pro/chomu-spivchuttya-do-sebe-ye-takum-vazhlyvum/> (дата звернення 15.11.2020)

Науковий керівник: Шиліна Алла Андріївна, доцент кафедри соціології та психології факультету № 6 Харківського національного університету внутрішніх справ, кандидат психологічних наук, доцент.

Османян Крістіна Аветіківна,
студентка 1-го курсу факультету № 6
Харківського національного університету внутрішніх справ

СТРЕС ПІД ЧАС ПАНДЕМІЇ COVID-19

Стрімке поширення пандемії COVID-19 з початку 2020 року за рекордно короткий термін змінило життя мільйонів людей в усьому світі. Страх бути інфікованим та серйозно захворіти, втратити джерела фінансового доходу, тривога за здоров'я та життя своїх близьких у поєднанні з адаптаційною напругою, яку спричиняє істотна зміна укладу життя внаслідок карантинних обмежень – це серйозні стресогенні фактори сучасної пандемії [1, 2, 3]. Специфікою пандемії є те, що, велика кількість людей опиняється у ситуації «двостороннього тиску» – як від самого вірусу та хвороби, так і від заходів протидії їх поширенню.

Результати наукових досліджень психологічних та психічних наслідків пандемії COVID-19 у всьому світі свідчать про те, що близько 30 % населення випробовують стрес, тривогу та напругу [1, 2, 3]. Постраждалі люди виявляють симптоми післятравматичного стресу: порушення сну, розлади настрою, дратівливість, тривогу, гнів, панічні атаки, симптоми психозу, синдром дефіциту уваги та гіперактивності, тощо. Підвищений рівень тривоги підсилює стрес, призводить до послаблення активності імунної системи організму, що, як наслідок, підвищує ризик зараження вірусом. [4].

Дослідники спостерігають широкий спектр негативних психологічних наслідків пандемії на різних рівнях: індивідуальному, рівні громад, національному та міжнародному. Наприклад, на індивідуальному рівні люди здебільшого випробовують страх захворіти та вмерти, відчують безпорадність, неспроможність, розгубленість, невпевненість, самотність, відсутність відчуття безпеки, страх майбутнього, конфлікти в сім'ї та на роботі, страх безробіття, негативні почуття до себе та інших, непорозуміння з дітьми,

проблеми в організації власного життя і життя родини та втрату сенсу життя [3, 4]. Психологічні наслідки пандемії на інших рівнях ще належить аналізувати.

Відмічають також наявність вікових, статевих та інших відмінностей психологічних реакцій на пандемію COVID-19. Так, результати епідеміологічних досліджень показують, що жінки більш схильні до стресу, мають більший ризик підвищення тривоги, розвитку депресії та післятравматичного стресового розладу, ніж чоловіки [4]. Встановлено також, що рівень тривоги, депресії та стресу позитивно корелює з рівнем освіти. Дослідники вважають, що більш висока розповсюдженість психічних симптомів серед людей з більш високим рівнем освіти може бути пов'язана із відповідальним ставленням в цій групі до свого здоров'я [4].

Хоча ризик зараження COVID-19 та смертності вище в у людей похилого віку, однак результати існуючих досліджень показують, що під час пандемії рівні тривоги, депресії та стресу значно вищі у людей 21–40 років. Дослідники вважають, що основною причиною цього може бути занепокоєність осіб з цієї вікової групи майбутніми наслідками та економічними викликами, спричиненими пандемією, оскільки вони є ключовими активними робочими силами в суспільстві і, отже, в основному страждають від скорочень та закриття бізнесу [4]. Деякі дослідники стверджують, що більша тривожність серед молоді може бути пов'язана також з більшим доступом до інформації через соціальні мережі, що також може спричиняти стрес. Згідно дослідженням, люди, які найбільше стежать за новинами про COVID-19, відчувають більше тривоги. Більшість новин, опублікованих про COVID-19, мають негативний характер, а іноді новини пов'язані з панічними чутками, саме тому рівень тривожності підвищується. Дезінформація та сфабриковані повідомлення про COVID-19 можуть посилити симптоми депресії у загальній популяції. Позитивна та достовірна інформація про кількість людей, які одужали, прогрес у застосуванні ліків та вакцин може зменшити рівень тривожності.

Не зважаючи на те, що стресові чинники під час пандемії діють на всіх, симптоми післятравматичного стресу, як вже було зазначено вище, виявляють тільки близько 30 % населення, тому що реакція на дію стресорів є індивідуальною. Відомо, що під час дії факторів стресу, вимоги середовища розглядаються особистістю виходячи з її ресурсів і ймовірності вирішення проблемної ситуації, що визначає індивідуальні відмінності в реакції на стресову ситуацію [5]. Стресори викликають порушення адаптації тільки в поєднанні з різними внутрішніми та зовнішніми чинниками. До них відносять: особистісні властивості, компетентність у подоланні навантажень, тенденції копінгу і соціальні чинники. Властивості особистості та соціальні фактори можуть сприяти як посиленню, так і ослабленню стресової реакції, впливаючи на її тип, інтенсивність і тривалість. Для певного числа осіб життєва ситуація, що виникла під час пандемії, стала актуалізатором адаптації їхньої особистості до нових умов життя, стимулом особистісної трансформації та зростання. Для інших – вона запустила стресогенні особистісні процеси, а для деяких осіб вона спричинила психотравматизацію, викликала гострі і пролонговані стресові та посттравматичні стани, розлади особистості. Тому пандемія COVID-19, як потужний виклик сучасності, піднімає на новий рівень актуальність дослідження ресурсів життєстійкості та резилієнтності населення, особливо найбільш вразливої до стресу його частини, а також дослідження психологічних факторів, які ампліфікують дію стресу. Так, дослідники відмічають травмівний вплив на особистість таких власних психологічних чинників, як, негативні переконання, неефективність копінгів, невизначеність свого майбутнього, недовіра до влади щодо її готовності і здатності опанування загроз, що виникли, тощо.

Враховуючи все зазначене вище, слід зауважити, що особливого значення в сучасних умовах набуває уважне ставлення кожної особи до свого фізичного та психічного здоров'я, усвідомлення своїх психофізіологічних станів,

опанування ефективних засобів саморегуляції з метою не тільки ефективного опору інтенсивним стресорам, але й повноцінного наповненого життя.

Список бібліографічних посилань

1. Mental health and psychosocial considerations during the COVID-19 outbreak // World Health Organization. 18 March 2020 URL: <https://apps.who.int/iris/bitstream/handle/10665/331490/WHO-2019-nCoV-MentalHealth-2020.1-eng.pdf> (дата звернення 27.11.20)
2. The psychological impact of quarantine and how to reduce it: rapid review of the evidence / K. B. Samantha, K. W. Rebecca, E. S. Louise та ін. The Lancet. 2020. Vol. 395. P. 912-920. DOI:[https://doi.org/10.1016/S0140-6736\(20\)30460-8](https://doi.org/10.1016/S0140-6736(20)30460-8).
3. Досвід переживання пандемії covid-19: дистанційні психологічні дослідження, дистанційна психологічна підтримка: матеріали онлайн-семінарів 23 квітня 2020 року «Досвід карантину: дистанційна психологічна допомога і підтримка» та 15 травня 2020 року «Дистанційні психологічні дослідження в умовах пандемії covid-19 і карантину» / за наук. ред. М.М. Слюсаревського, Л.А. Найдьонової, О.Л. Вознесенської. [електронне видання]. 2020. 121 с.
4. Salari, N., Hosseini-Far, A., Jalali, R. et al. Prevalence of stress, anxiety, depression among the general population during the COVID-19 pandemic: a systematic review and meta-analysis. *Global Health*. 2020. 16, № 57. URL: <https://doi.org/10.1186/s12992-020-00589-w> (дата звернення 28.11.20)
5. Lazarus R.S., Folkman S. Transactional theory and research on emotions and coping. *European Journal of Personality*. 1987. № 3, Vol. 1. P. 141-169.

Науковий керівник: Шахова Олена Григорівна, доцент кафедри соціології та психології факультету № 6 Харківського національного університету внутрішніх справ, кандидат біологічних наук.

Павлик Олена Михайлівна,
кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри педагогіки та психології Харківської державної академії фізичної культури

Макарова Наталія Володимирівна,
практичний психолог (м.Харків)

ОСОБИСТІСНІ ПРОЯВИ АГРЕСИВНОСТІ СПОРТСМЕНІВ

Істотне значення для наукового тлумачення сутності феномена агресивності мають розробки вітчизняних і зарубіжних учених: особливостей агресивної поведінки осіб різних вікових груп; проявів агресивності у зв'язку із конфліктами, емоційними проявами, агресивних дій криміногенного характеру [1, 2, 3, 5, 6].

Дослідження особливостей проявлення агресивності у спортсменів з різних видів спорту проводилось на базі Харківської державної академії фізичної культури. У дослідження приймали участь 25 студентів, які представляли такі види спорту, як : футбол, хокей, жіночий хокей, одноклубства, тхеквандо, легка атлетика, важка атлетика, туризм. Вік спортсменів був від 19 до 21 років серед них 20 юнаків та 5 дівчат, які мають звання КМС – 3 спортсмена, 4 – МС та МСУ, 3-е спортсменів мають 2-ий дорослий розряд та 5 осіб – 1-ий дорослий розряд.

Аналіз агресивності з точки зору особистісних проявів, тобто агресію як особистісний конструкт ми вивчали за допомогою методики «Особистісна агресивність і конфліктність» Є. П. Ільїна, П. А. Ковальова, яка призначена для виявлення міри вираженості агресивності у досліджуваних спортсменів, а саме: запальність, мстивість, нетерпимість до чужої думки, підозрілість, образливість, непоступливість, компромісність, наступальність [4 С.214-218].

Найбільш вираженими рисами агресивності у спортсменів різних видів спорту (Рис.1) виявилися наступні: запальність ($5,04 \pm 2,14$) балів – це емоційна нестриманість, вибухова дратівливість, притаманна темпераментним людям. Наступальність $4,78 \pm 1,64$ балів.

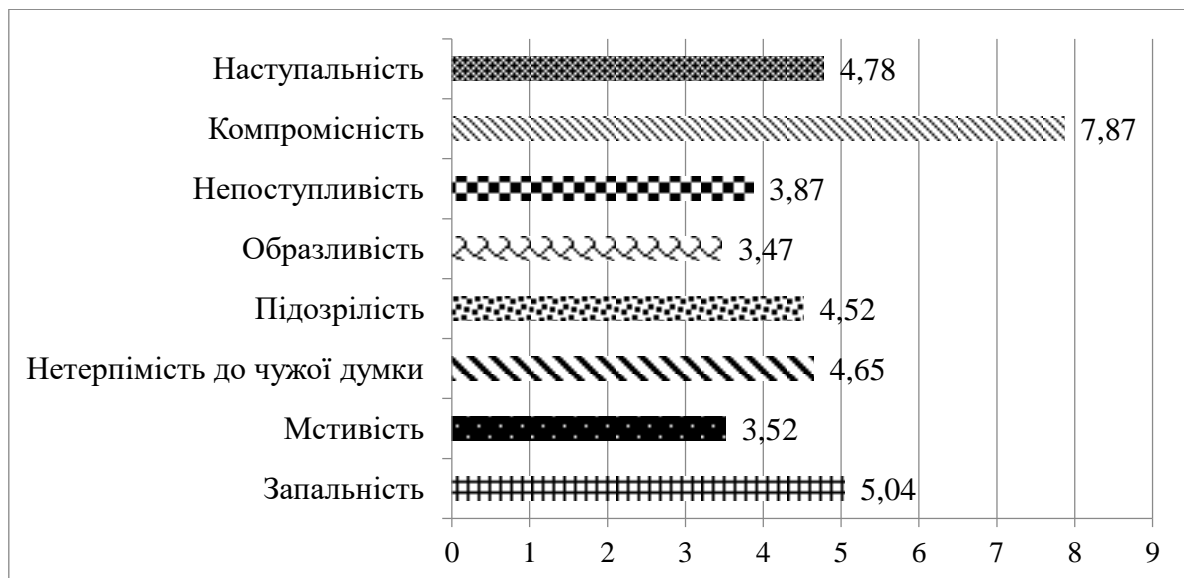

Рис.1. – Особистісні риси агресивності спортсменів різних видів спорту (Хср.)

Нетерпимість до чужої думки ($4,65 \pm 2,2$ балів) це загальнолюдська якість, яка виражається в запереченні і неприйнятті думки іншої людини, яка не співпадає з нашою.

Підозрілість ($4,52 \pm 2,1$ балів) це схильність до недовіри, надмірна критичність.

Однак, найбільш за всі діагностовані риси, набрала компромісність ($7,87 \pm 1,36$). Тобто, досліджувані спортсмени намагаються знайти таке рішення спірного питання, яке б задовольнило усіх. Вони стараються уникати загострення відносин. Вони не вважають, що піти на компроміс – це значить показати свою слабкість.

Найменше балів набрали такі риси як: непоступливість ($3,87 \pm 1,96$), мстивість ($3,52 \pm 2,16$) та образливість ($3,47 \pm 2,4$).

Отримані в ході проведення методики данні свідчать, що досліджувані спортсмени з різних видів спорту у яких виявилась така риса як компромісність, можна характеризувати як неагресивних. Вони намагаються у конфліктних ситуаціях знайти рішення яке задовольнить всіх, тобто знайти «золоту середину». Така поведінка допомагає їм налагоджувати позитивну взаємодію з оточуючими людьми.

При цьому треба відмітити, що такі риси як нетерпимість, запальність та підозрілість, (які набрали теж велику кількість балів) вказує на те, що у досліджуваних спортсменів бувають спалахи гніву, вони зляться якщо їм суперечать.

Список бібліографічних посилань

1. Берковиц Л. Агрессия: причины, последствия, контроль. СПб., 2001. 512с.
2. Бэрн Ричардсон. Агрессия СПб., 2001. 352 с: ил. (Серия «Мастера психологии»)
3. Гайдукевич Г.А. Прояви агресивності у курсантів вищих військових закладів освіти на різних етапах підготовки: Автореф. дис...канд. психол. наук. К., 2000. 16 с.
4. Ильин Е. П. Психология индивидуальных отличий, Ростов-на-Дону, 2002, 256 с. С.214-218
5. Кравчук С.Л. Особливості психологічних детермінант агресивних проявів особистості: Автореферат дис...канд. психол.наук. К., 2002. 21с/
6. Павлик О.М., Василенко І.С. Особливості емоційно-мотиваційної сфери студентів-спортсменів // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Психологічні науки» №1-2/2015. С.52-56

Пасьович Наталія Русланівна,

студентка 2 – го курсу психолого – педагогічного факультету

*Комунального закладу «Харківська гуманітарно – педагогічна академія»
Харківської обласної ради*

ГУМАНІСТИЧНИЙ НАПРЯМ ПСИХОТЕРАПІЇ

Актуальність. Гуманістичний напрям психотерапії один з трьох основних напрямків сучасної психотерапії, поряд з динамічним і поведінковим, яке є найменш однорідним і об'єднує 15 широко відомих у світі шкіл (екзистенційну психотерапію, дазайн-аналіз, логотерапію, клієнт-центровану психотерапію тощо).

Гуманістична психотерапія – напрям психотерапії, який заснований на позитивному розумінні людської природи і розглядає психологічні проблеми, як наслідок важкого соціального впливу. Вона повністю приймає людей з їхніми недоліками; вона оперує їх життєвим досвідом і цінностями; гуманістична психологія підкреслює їх здатність створювати і направляти власні долі. Гуманістична психологія розглядає людей як цілісних, цілеспрямованих індивідуумів, права яких мають значення тільки тому, що вони існують, і які (разом зі своїми побратимами) мають право продовжувати існування, отримувати задоволення і самореалізовуватися [1, с.8].

Цей напрямок психотерапії розглядає людину як вільну істоту, яка здатна обирати способи здійснення свого життя. Терапевтична мета – досягти максимальної обізнаності як невід'ємної якості людської природи та вищого стану свідомості. Патологічні реакції трактуються як стадії психологічного розвитку особистості [1].

Гуманістична психологія базується на філософії європейського екзистенціалізму та феноменологічному підході. Екзистенціалізм приніс до гуманістичної психології інтерес до проявів людського існування та розвитку

людини, феноменологія – описовий підхід до людини, без попередньої теоретичної побудови, інтерес до суб'єктивної (особистої) реальності.

Виділимо три найголовніші умови, при яких гуманістична психотерапія могла б виконати свою головну інтегративну функцію.

Першою умовою є структурування предметного поля психотерапії та всього масиву психотерапевтичного знання. Друга необхідна умова реалізації інтеграційного потенціалу полягає в тому, що гуманістична психотерапія повинна усвідомити себе окремою гуманітарною наукою, яка обґрунтовує самостійну професію. Третя умова: знання неоднорідне не тільки тому, що існує безліч теорій і методів, і що в психотерапії використовуються поняття і теоретичні схеми з багатьох інших наук, а й тому, що воно включає в себе інформацію різних рівнів [3, с. 529].

Представниками гуманістичної психотерапії: Карл Рейсом Роджерс, Абрахам Маслоу, Гордон Оллпорт та інші.

Ключові поняття в гуманістичному напрямі – самоактуалізація, досвід, організм та конгруентність.

Самоактуалізація – це процес, суть якого полягає у найповнішому розвитку, розкритті та реалізації людських здібностей та можливостей.

Досвід розуміється як світ особистих переживань людини, як сукупність внутрішніх і зовнішніх переживань, як те, що переживає людина.

Організм локус всього досвіду.

Конгруентність визначає можливості самореалізації [2].

Методологічні позиції можна узагальнити в наступних основних положеннях:

1. Людина цілісна, має внутрішню єдність, вона гідна довіри, позитивна, реалістична і прагне актуалізації свого психічного потенціалу.

2. Людина унікальна, в психотерапії неможливі узагальнення і абсолютизації, що виражаються у формулюванні домінуючим і універсальних стратегій психотерапевтичної допомоги; цінністю є людська індивідуальність.

3. Первинною психологічною реальністю є переживання людини, узагальнені в життєвому досвіді.

4. Життя людини розгортається від безглуздості і безцільності до значення і сенсу.

5. Негативні переживання, невротичні реакції і психічні обмеження виникають внаслідок пережитого негативного досвіду.

6. Людське життя – єдиний впорядкований процес, спрямований на реалізацію власного внутрішнього психічного і духовного потенціалу.

7. Природа людини необмежена і спонтанна в своїй логіці, що прагне до досягнення повноти самовираження [5].

Отже, гуманістичний напрям психотерапії вивчає людину як цілісну систему, що прагне до її самоактуалізації. Він заснований на сприйманні людина з її недоліками та повазі до унікальності. Метою є відновлення цілісності людської особистості.

Список біографічних посилань

1. Каліна Н.Ф. Психотерапія: підручник студ. вишів. К.: «Академвидав», 2010. 280 с.
2. Основні положення гуманістичної психології: веб – сайт. URL: <https://ua-referat.com>
3. Щербатюк Б.А. Гуманистическая психотерапия в XXI веке: преодоление кризиса и новые перспективы
4. Эллис А. Гуманистическая психотерапия: Рационально-эмоциональный подход.
5. Гуманістична психотерапія, 2010 р.: веб – сайт. URL: https://studbooks.net/31061/psihologiya/gumanisticheskaya_psihoterapiya (дата звернення 2.12.20)

Науковий керівник: *Джаббарова Лілія Володимирівна, викладач кафедри педагогіки, психології, початкової освіти та освітнього менеджменту, кандидат психологічних наук.*

Петренко Олена Ігорівна,
здобувач 2-го курсу магістратури факультету № 6
Харківського національного університету внутрішніх справ

СПЕЦИФІКА ПСИХІЧНОГО –БЛАГОПОЛУЧЧЯ В КОНТЕКСТІ КОПІНГ-ПОВЕДІНКИ У ЖІНОК РАННЬОЇ ДОРОСЛОСТІ

Проблема психологічного благополуччя вже кілька десятиліть є актуальною і значущою для світової спільноти, позаяк психологічне благополуччя є показником здоров'я, соціально-психологічної адаптації людини і ефективності її функціонування [1, с. 40]. Метою життя людини є досягнення благополуччя у різних його проявах. Психологічне благополуччя, як складний багатоплановий феномен, на який впливають різноманітні внутрішні та зовнішні чинники, є найважливішим показником якості життя людини. Означення факторів психологічного благополуччя є важливим для повноцінного розуміння проблеми, розробки диференційованих підходів до аналізу психологічного благополуччя, побудови практичних програм психологічної допомоги особистості тощо [2, с.].

У літературі є різноманітні напрямки дослідження психологічного благополуччя особистості. Це, зокрема, дослідження сутності поняття психологічного благополуччя, загальних факторів психологічного благополуччя (D. Carol., M. Norman, A. Patricio, R. Ryan, C. Ryff); взаємозв'язків здоров'я та психологічного благополуччя (G. Morgan, M. Ryan); крос-культурні дослідження психологічного благополуччя (H. Frost, K. Minyard) тощо.

Важливим фактором зниження дистресу і поліпшення психологічного благополуччя вважається різноманітність копінг-стратегій. За дослідженнями Hardie E., Critchley C., Morris Z., випробовувані з великою різноманітністю копінг-стратегій переживають той же рівень стресу, що випробовувані з

низьким різноманітністю копінгів, але їх психологічне благополуччя вище [3, с.852].

Так наприклад на думку Т.Л.Крюкової, копінг-поведінка детермінується системою факторів, які обумовлюють вибір копінг-стратегій (диспозиційний, динамічний, регулятивний, соціокультурний фактори) та має закономірні тенденції, зокрема, вікові зміни копінгу в різні періоди життя. Дорослішання, розвиток самопізнання та володіння собою змінює копінг-поведінку. У дорослих ці зміни пов'язуються, в першу чергу, з розширенням репертуару та підвищенням гнучкості у використанні якісно більш досконалих способів опанування. Позитивна динаміка копінг-поведінки визначається у збільшенні з віком продуктивних (орієнтованих на розв'язання складної ситуації) та зниженні непродуктивних стратегій (деструктивних форм розрядки) [4, с. 163]. З інших позицій вивчалися вікові відмінності у виборі копінг-стратегій дорослих О.Р.Ісаєвою. Передбачалося, що оскільки копінг-поведінка – це стійкий репертуар способів подолання стресу, які формуються та закріплюються в процесі життя (соціогенезу), то повинні існувати відмінності в копінг-стратегіях на різних вікових етапах. Більше того, в залежності від особливостей особистісного розвитку людини та життєвих цілей, актуальних на різних етапах життєвого шляху, переважають різні стратегії поведінки, що забезпечують досягнення цих цілей [5,].

Тому метою нашого дослідження є вивчення психічного –благополуччя в контексті копінг-поведінки у жінок ранньої дорослості віку.

У дослідженні прийняли участь жінки віком 25-30 років, м.Харків. У дослідженні були використані наступні методики: методика «Шкала психологічного благополуччя» К. Ріффа (адаптація Т. Д. Шевеленкової, Т. П. Фесенко) та методика «Стратегії подолання стресових ситуацій» (SACS) (адаптація Н.Є. Водоп'янова, Е. С. Старченкова).

Отримані результати свідчать про достовірно значиму негативну кореляцію між шкалами «Асертивні дії» та «Самосприйняття» ($r=-0,53$; $p\leq 0,01$).

Це значить, що жінки ранньої дорослості в ситуаціях стресу використовують особистісні ресурси, що знижує позитивність самосприйняття особистості. Тобто асертивні дії передбачають орієнтацію людини при зіткненні зі стресовою ситуацією на особистісні ресурси. В цілому жінки молодого віку незадоволені собою, що характеризується неприйняттям певних якостей своєї особистості, незадоволеності своїм минулим. В результаті цього у молодих жінок може виникнути внутрішньоособистісний конфлікт.

Також виявлено достовірно значиму позитивну кореляцію між шкалами «Вступ до соціального контакту» та «Позитивне відношення» ($r=0,45$; $p\leq 0,05$). Тобто у жінок з підвищенням прагнення взаємодіяти з оточуючими знижується саме ставлення до них. Тобто особи вступаючи у соціальні контакти прагнуть відповідати вимогам суспільства, думають про порядність та відвертість інших, вміють співпереживати. Так у них підвищується здатність бути відкритим для спілкування, а так само наявність навичок, що допомагають встановлювати і підтримувати контакти з іншими людьми.

Також виявлена достовірно значима негативна кореляція між шкалами «Вступ до соціального контакту» та «Особистісний ріст» ($r=-0,40$; $p\leq 0,05$). Таким чином з підвищенням соціальних контактів у жінок знижується можливість самореалізації. Це пояснюється бажанням осіб відповідати вимогам суспільства та отримувати позитивні оцінки їх поведінки. За наявності негативного ставлення у жінок виникає потреба використовувати свій власний психологічний потенціал, що допоможе їм само реалізовуватися. На нашу думку саме відсутність віри в свої здібності та бажання залежати від суспільства понижують рівень психологічного благополуччя жінок раннього віку.

Встановлено достовірно значиму негативну кореляцію між шкалами «Уникання» та «Особистісний ріст» ($r=-0,43$; $p\leq 0,05$). Тобто жінки раннього віку, з підвищенням уникати відповідальності в прийнятті рішень, уникають будь-які ситуації спілкування, де можуть відчути себе ніяково, що може

знижувати саморозвиток особистості. Виявлено достовірно значиму негативну кореляцію між шкалами «Непрямі дії» та «Автономність» ($r=-0,51$; $p\leq 0,01$), між шкалами «Баланс афекту» ($r=-0,39$; $p\leq 0,05$) та «Людина як відкрита система» ($r=-0,44$; $p\leq 0,05$). Тобто у жінок, з підвищенням контролю за всіма сферами свого життя, під лаштуванням під інших та маніпулюванням людьми знижується самотійність в власних діях, вони стають менш задоволені своїм життям. За наявності таких характеристик жінкам молодого віку можуть імітувати дружелюбні стосунки з людьми та прагнути в очах суспільства бути розвинутими особистостями.

Також отримано достовірну позитивну кореляцію між шкалами «Асоціальні дії» та «Позитивні відносини з іншими» ($r=0,47$; $p\leq 0,01$) та негативно значиму кореляцію з «Осмисленням життя» ($r=-0,41$; $p\leq 0,05$). Тобто у жінок молодого віку з підвищенням значимості своїх особистісних інтересів понад усе, навіть якщо це піде на шкоду іншим та корисною демонстрацією своєї влади і переваги для зміцнення власного авторитету зменшується розуміння свого, але підвищується позитивне відношення до інших. Це характеризує жінок як корисливих людей, які дбають лише про себе та свої потреби.

Виявлено достовірно значиму негативну кореляцію між шкалами «Агресивність дії» та «Особистісний ріст» ($r=-0,51$; $p\leq 0,01$). Тобто у жінок з підвищенням агресивного реагування на складні ситуації знижується самоаналіз та забезпечує невдоволеність власними психологічними ресурсами. Це визначає конфліктний характер молодих жінок.

Отже, на основі вище зазначеного, можна зробити висновки, що у жінок молодого віку з підвищенням використання таких способів подолання стресогенних ситуацій, як асертивність, вступ до контактів з іншими, агресивність, намагання уникнення розуміння власних дій знижується осмислення власного життя, прагнення саморозвиватися, прагнення до самотійності та підвищується скритність власної особистості та впевненість в

правильності дій. Слід наголосити, що стресові ситуації впливають на формування психологічного благополуччя особистості. Оцінка власного життя формуються у сфері самосвідомості й існує як його когнітивний компонент.

Список бібліографічних посилань

1. Коваленко В.С. Психологічне благополуччя як складник психологічного здоров'я людини: теоретичні підходи та емпіричні дослідження в закордонній психології. *Вісник Одеського національного університету. Психологія*. 2017. Т. 22. №. 3 (45). С.40–50.
2. Гринів О.М. Детермінанти психологічного благополуччя сучасних чоловіків і жінок періоду ранньої дорослості. Збірник наукових праць К-ПНУ імені Івана Огієнка, Інституту психології імені Г.С.Костюка НАПН України Збірник наукових праць К-ПНУ імені Івана Огієнка, Інституту психології імені Г.С.Костюка НАПН України.с. 184-195
3. Diener E., Diener M., Diener C Factors predicting the subjective well-being of nations. *J. of Personality and Social Psychology*. 1995. V.69. P.851-864.
4. Бушуєва Т.В. Вікові особливості копінг-поведінки дорослих. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова*. Серія 12: Психологічні науки. Випуск 4(49). с. 162-170.
5. Исаева Е.Р. Копинг-поведение: анализ возрастных и гендерных различий на примере российской популяции. *Вестник ТГПУ, Раздел «Психология»*. Вып. № 11 (89) 2009. – Томск: Изд-во ТГПУ, 2009. – С. 144-147.

Науковий керівник: Греса Наталія Володимирівна, доцент кафедри соціології та психології факультету № 6 Харківського національного університету внутрішніх справ, кандидат психологічних наук, доцент.

Педан Софія Євгенівна,
студентка 1-го курсу факультету № 6
Харківського національного університету внутрішніх справ

ПСИХОЛОГІЧНИЙ ПОРТРЕТ ОСОБИСТОСТІ ЗЛОЧИНЦЯ

Під психологічним портретом розуміють цілісний, систематизований, вибіркової, але досить об'єктивний комплекс відомостей про психологію осіб або груп [1]. Повний психологічний портрет (профіль) особистості розкриває інформацію майже про всі аспекти життя людини, він базується на оцінці вербальної й невербальної поведінки та на аналізі особливостей контексту, в якому відбувається профілювання.

В діяльності поліції найчастіше психологічний портрет складають для пошуку, ідентифікації та прогнозування поведінки злочинців, і це є одним з пріоритетних завдань психологічного супроводження оперативно-службових заходів у діяльності поліції [1, 2]. Портрет розшукуваного злочинця – це один з різновидів криміналістичних уявних моделей, що представляє собою систему відомостей про психологічні та інші (правові, соціально-демографічні, тощо) ознаки даної особи, істотні з погляду її виявлення та ідентифікації [3]. Узагальнення та систематизація відомостей про злочинців дозволяють виокремити різні типи особистостей злочинців. Наприклад, за підсумками досліджень [4] було побудовано класифікацію злочинців за ступенем і стійкістю особистісної деформації. Виокремлено *випадкових злочинців* та 3 підтипи *криміногенної особистості*: послідовно – криміногенний, ситуативно-криміногенний та ситуативний підтипи. Випадкові злочинці вчиняють злочини при збігу важких життєвих обставин і не відрізняються за особистими характеристикам від осіб, чия поведінка є правомірною. На відміну від цього, криміногенний тип особистості формується в умовах негативних обставин (протиправна і аморальна поведінка оточуючих), для нього є характерним вчинення в минулому аморальних і протиправних дій, випадання з ціннісно-нормативної системи суспільства, функціонування ригідних механізмів психологічного захисту від негативної оцінки своєї поведінки.

Антигромадські орієнтації осіб послідовно-криміногенного підтипу криміногенної особистості носять стійкий характер, злочини скоюються ними обдуманно і свідомо, вони заздалегідь готують і провокують виникнення криміногенної ситуації. Такі особи, як правило, скоюють злочини неодноразово, є рецидивістами. У осіб ситуативно-криміногенного підтипу ціннісні орієнтації формуються в атмосфері соціального конфлікту, а вчинення злочинів зазвичай є результатом супутніх негативних обставин: перебування в злочинному формуванні, соціальні конфлікти і т. ін. Вчинення злочину такими особами є результатом впливу на них соціального мікросередовища і

особистісних деформацій, обумовлених попереднім способом життя. У той час як у осіб ситуативного підтипу криміногенної особистості відсутні значні морально- психологічні деформації, однак вони не підготовлені до впливу складних життєвих ситуацій і здатні на злочин під впливом такої ситуації, що виникла не з їхньої вини [2].

Стрімкий розвиток комп'ютерних технологій і вдосконалення Інтернету породжує новий вид злочинності – кіберзлочинність. Кіберзлочин визначають як втручання в роботу телекомунікаційних мереж, комп'ютерних програм, що функціонують у їх середовищі, або несанкціоновану модифікацію комп'ютерних даних, зухвалу дезорганізацію роботи критично важливих елементів інфраструктури держави, що створює небезпеку загибелі людей, завдання значної майнової шкоди або настання інших суспільно небезпечних наслідків, здійснюване з метою порушення суспільної безпеки, залякування населення або впливу на ухвалення органами влади вигідних злочинцям рішень, задоволення їхніх майнових чи інших інтересів [4, с.190]. Кіберзлочинця визначають як висококваліфікованого фахівця у галузі інформаційних технологій, котрий здійснює дію з проникнення в інформаційну систему з метою порушення її цілісності або використання інформації у корисливих неправомірних цілях [4, с.190].

Залежно від віку виділяють дві групи кіберзлочинців: від 14 до 20 років та від 21 року і старші [4]. До особливостей вчинення кіберзлочинів першою групою осіб належать: відсутність цілеспрямованої, продуманої підготовки до злочину; оригінальність способу; неприйняття заходів для приховування злочину; факти невмотивованого бешкетництва. Діяння осіб віком понад 21 рік, як правило, мають усвідомлений корисливий характер.

Дослідники виділяють найбільш притаманні для типового кіберзлочинця індивідуально-психологічні риси: виражені порушення емоційно-вольової сфери, відхилення у психосексуальному розвитку, виражені аутичні прояви у поєднанні із соціальним аутсайдерством, користолобство, мстивість,

антигуманна спрямованість, озлобленість, відчуття нерівності чи другорядності, боязкість і лякливість у соціальних та міжособистих стосунках, заглибленість у своїх думках, мріях, фантазіях, філософське сприйняття світу, відсутність буттєвих ціннісних орієнтацій, викривлена (збочена) система життєвих цінностей, тотальна недовірливість та виражений цинізм, прагнення уникнути перешкод у подоланні життєвих труднощів. Зарубіжні вчені виділяють п'ять найпоширеніших мотивів скоєння комп'ютерних злочинів: корисливий мотив – 66%, політичні мотиви (шпигунство, злочини, спрямовані на підрив фінансової, кредитної політики уряду, дезорганізацію валютної системи країни) – 17%, дослідницький інтерес – 7%; хуліганські мотиви – 5%, помста – 3% [4].

Отже, мета психологічного портрету злочинця, як і будь-якого іншого портрету, полягає в тому, щоб вивести особистісні характеристики злочинця на основі його поведінки. Визначення психологічного профілю злочинця може сприяти як розкриттю вже скоєного злочину, так і попередженню подальших схожих за специфікою злочинних дій.

Список бібліографічних посилань

1. Шахова О.Г. Психотехнології опанування професійним стресом у діяльності поліції. В кн.: Психологія у професійній діяльності поліції: навч. посіб. / [О.О. Євдокімова, І.В. Жданова, Д.В. Швець та ін.]; за заг. ред. В.В. Сокурєнка; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2018. С. 326-342.
2. Половинкин М.С. Психологический портрет преступника в момент совершения преступления. В кн.: Актуальные проблемы экономики, управления и права: история и современность: Сборник научных статей. Электронное издание. / ред. кол. –Е.И. Яковлева, М.Н. Павленков, С.А. Судьин, и др.– Дзержинск: ННГУ им. Н.И. Лобачевского, 2018. 272-274 с.
3. Игнатов А.Н. Понятие и общая характеристика личности преступника. *Ученые записки Крымского федерального университета имени В. И. Вернадского. Юридические науки*. 2019. Т. 5 (71). № 1. С. 319-326.
4. Коваль, О. Є. Психологічний портрет кіберзлочинця // Україна в умовах реформування правової системи : сучасні реалії та міжнародний досвід : матеріали II Міжнар. наук.-практ. конф. [м. Тернопіль, 21-22 квіт. 2017р.]. Тернопіль : Економічна думка, 2017. С. 189-192.

Науковий керівник: *Шахова Олена Григорівна, доцент кафедри соціології та психології факультету № 6 Харківського національного університету внутрішніх справ, кандидат біологічних наук.*

Потупало Дмитро Русланович,
здобувач 2-го курсу магістратури факультету № 6
Харківського національного університету внутрішніх справ

СПЕЦИФІКА АДАПТИВНИХ ЗДІБНОСТЕЙ У ПОЛІЦЕЙСЬКИХ З РІЗНИМ СТАЖЕМ РОБОТИ

В умовах реформування правоохоронної системи України, постає проблема ревізії системи кадрової політики загалом та оптимізації системи психологічного супроводження й підтримки процесу проходження служби працівниками поліції. Це потребує дослідження психологічних якостей, які пов'язані з успішністю адаптації особистості до умов правоохоронної діяльності, адже, врахування цих індивідуально-психологічних характеристик дозволяє не тільки оптимізувати процес комплектування, але й прогнозувати успішність входження фахівця у професійну діяльність [1, с.35].

У психології під терміном «адаптація» розуміється перебудова психіки індивіда під впливом об'єктивних чинників навколишнього середовища, а також здатність людини пристосовуватися до різних вимог середовища без відчуття внутрішнього дискомфорту і без конфлікту з середовищем [2].

В умовах праці правоохоронців, на перший план виступає підготовка кадрів, що володіють високим рівнем адаптивності, які вміють критично мислити і генерувати ідеї, оперувати зростаючими обсягами наукової інформації, готових до безперервного саморозвитку та самоосвіти. В процесі підготовки фахівців у сфері правоохоронної діяльності дана проблема представляє особливий інтерес, що пов'язано зі специфікою майбутньої діяльності [3, с.191]. Важливим моментом адаптивності є професійна складова, деякі аспекти її формуються в процесі навчання у вузі. В ході адаптації до навчання у вузі відбувається інтенсивне впровадження їх в правоохоронну сферу, тому особливості поведінки в ході службової діяльності визначають ступінь їх адаптованості до професійної діяльності в цілому.

Адаптаційна готовність є регулятором поведінки особистості та необхідною умовою адаптації. Вона дозволяє особистості зберегти свій настрій на пристосування до значущої ситуації (з точки зору реалізації потреб) при розумінні суб'єктом, що вона вирішиться позитивно. Тобто, налаштування особистості на пристосування і прийняття рішення адаптуватися пов'язане з функціонуванням адаптаційної готовності [4, с.52].

Р. М. Шаміонов виділяє два рівні готовності до адаптації: диспозиційні явища на включення в процес адаптації і явища, що відображають суб'єктивні критерії в адаптації [5]. У своїх дослідженнях М. В. Григор'єва розкриває структуру адаптаційної готовності, під якою вона розуміє схильність суб'єкта взаємодії до прийняття, сприйняття динаміки навколишнього середовища, здійснення конкретних дій по встановленню рівноваги між можливостями середовища і вимогами особистості в новій ситуації, що постійно змінюється [6].

Мета дослідження- дослідити специфіку адаптивних здібностей у поліцейських з різним стажем роботи.

У дослідженні взяли участь поліцейські з різним стажем роботи смт.Мілове, Луганська область. За допомогою особистісного опитувальника (МЛО) «Адаптивність», який розроблений А. Г. Маклаковим і С. В. Чермяніним були досліджені адаптивні здібності особистості поліцейських з різним стажем роботи.

Отримані результати свідчать, що у поліцейським зі стажем роботи до трьох років достовірно властивий такий показник як «Адаптивний особистісний потенціал» ($6,15 \pm 3,29$, $4,95 \pm 1,93$, при $p \leq 0,05$) та «Комунікативні здібності», ніж у поліцейських зі стажем роботи більше 10 років. Тобто поліцейські зі стажем роботи до трьох років більш схильні легко адаптуватися до нових умов діяльності, швидко входять в новий колектив, досить легко і адекватно орієнтуються в ситуації, швидко виробляють стратегію своєї поведінки. Також розвиток комунікативних здібностей, дозволяє поліцейським

зі стажем роботи до трьох років легко встановлювати контакти з колегами, оточуючими людьми.

В свою чергу у поліцейських зі стажем роботи 5-7 років достовірно домінує такий показник як «Нервово-психічна стійкість» ($8,45 \pm 2,24$, $7,03 \pm 1,93$ та $6,53 \pm 1,44$, при $p \leq 0,05$), ніж у поліцейських зі стажем роботи до трьох років та більше 10 років. Тобто досліджуваним притаманний середній рівень нервово-психічної стійкості і поведінкової регуляції, а також адекватна самооцінка і реальне сприйняття дійсності.

Для всіх груп досліджуваних така складова як «Моральна нормативність» вказує на наявність у поліцейських вміння реально оцінювати свою роль в колективі та орієнтуватись на дотримання загальноприйнятих норми поведінки.

Таким чином, у процесі подальшого психологічного супроводження проходження служби слід відстежувати можливі зміни процесі служби, й тим самим завчасно попереджати порушення професійно-психологічної адаптивності поліцейського унаслідок професійного вигорання та деформації. У своїй сукупності такі заходи сприятимуть якісному комплектуванню поліції, збереженню кадрового потенціалу та розвитку професіоналізму особового складу.

Список бібліографічних посилань

1. Александров Д. О., Охріменко І.М., Дрозд О.Ю. Особливості професійно-психологічної адаптації працівників національної поліції України до правоохоронної діяльності. *Наука і освіта*. 2017. №11. С. 35-45.
2. Константинов В.В. К вопросу о понятии “адаптация”. Проблемы социальной психологии личности. PsyJournals.ru URL: http://psyjournals.ru/sгу_socialpsy/issue/30306_full.shtml (дата звернення 4.12.20)
3. Отраднава А.С. Педагогические условия адаптации курсантов образовательных организаций МВД России к учебно-служебной деятельности. *Вестник Санкт-Петербургского университета МВД России*. 2016. №4 (72). с.191-194
4. Твердохлебова Н. Є. Адаптаційна готовність і копінг-поведінка правоохоронців на різних етапах професійної підготовки. *International independent scientific journal*. 2020. № 19, vol. 2. Р. 52-55.
5. Шамионов Р.М. Структура адаптационной готовности личности. *Изв. Сарат. ун-та. Новая сер. Сер. Философия. Психология. Педагогика*. 2016. Т. 16. № 4. С. 454-458.

6. Григорьева М.В. Адаптационная готовность личности в условиях неопределенности. Социальный мир человека. Человек и мир: мирозидание, конфликт и медиация в интеркультурном мире. Сер. Язык социального : сб. материалов VI Межд. научн.-практ. конф., 2016. С. 275–277.

Науковий керівник: Гресь Наталія Володимирівна, доцент кафедри соціології та психології факультету № 6 Харківського національного університету внутрішніх справ, кандидат психологічних наук, доцент.

Резчик Катерина Вікторівна,
студентка 4-го курсу факультету № 6
Харківського національного університету внутрішніх справ

СПЕЦИФІКА САМОТНОСТІ В ЮНАЦЬКОМУ ВІЦІ

Переживання почуття самотності в юнацькому віці залишається важливою темою психологічних досліджень. Як відомо, цей вік є сензитивним для розвитку готовності до особистісного та професійного самовизначення. У юнацькому віці потреба в спілкуванні з оточуючими трансформується в потребу спілкування з близьким по особистісним характеристикам людиною, виникає потреба в об'єкті закоханості. Відкриваючи свій внутрішній світ, старшокласник змушений залишатися наодинці з самим собою – переживати почуття самотності [1, с.91].

Проблемі самотності присвячені роботи зарубіжних вчених, які досліджували загальнотеоретичні аспекти даного феномену (Л.Е. Пепло, Ф. Фромм-Райхман), його види (А.Т. Бек, Р.С.Вайс, Дж.Де Джонг-Гірвельд), підходи до вимірювання глибини переживання самотності (Д. Рассел, Е. ДіТомасо, М. Фергюсон), передумови виникнення (Х. Ченг), психотерапевтичні шляхи її подолання (К. Роджерс, К. Хорні), вплив на здоров'я (Дж. Качіопо, Л. Хоуклі) тощо. Фундаментальні дослідження самотності проведені стосовно молодшого шкільного віку (М. Бартелс, Л.В. Кузнецова, М. Маргаліт), підліткового (О.Б. Долгінова, О.Р. Кирпиков,

О.М. Коротеєва, С.В. Малишева, О.А. Селіванова, О.О. Третьякова, Р.В. Шмельов), юнацького (А.А. Артамонова, Р.М. Білоус, Д. Брейдж, Т. Бреннан, Г.А. Гаврилова, Т.І. Гольман, В.А. Кисельова, І.С. Кон, В.Г. Лашук, Н.Е. Мейон, Є.В. Прохоренкова, З.Н. Сафіна, К.В. Скороходько, Г.Р. Шагівалєєва, Т.В. Шиян), зрілого (Д.І. Бумсма, К.Р. Віктор, С. Зьоренсен, О.Н. Мухіярова, М. Пінкварт) та похилого віку (О.В. Лазарянц, З.В. Летнікова, Т. Пьорл, Л. Хоуклі) [2, с.1].

Високий ступінь переживання самотності констатується вченими стосовно юнацького віку (В.Г. Лашук, Д. Нокс, М. Пінкварт, Г.Р. Шагівалєєва), що зумовлено відділенням від батьківської сім'ї, розширенням контексту соціальних відносин, встановленням інтимноособистісних стосунків, плануванням свого майбутнього та перешкоджає вирішенню вікових завдань, пов'язаних з розвитком особистісної рефлексії й самосвідомості, подальшим професійним становленням, гострою потребою у спілкуванні й глибоких емоційно-насичених міжособистісних стосунках [2, с.1].

Найбільш розповсюдженою причиною виникнення самотності у юнацькому віці є особистісні особливості юнаків, насамперед, сором'язливість, низька самооцінка, незначні навички соціальної взаємодії, нереалістичні очікування й уявлення особистості про відносини з оточуючим світом [3]. Самотність є комплексним почуттям, на формування якого впливає ряд різноманітних факторів, як об'єктивних, так і суб'єктивних. Такі суб'єктивні фактори як: відсутність коханої людини, близьких друзів, відчуженість через нерозуміння з боку оточуючих, усамітненість, є визначальними у формуванні почуття самотності. А отже, в такому випадку, рівень переживання почуття самотності в юнацькому віці визначає специфіку ставлення до оточуючих [4, с.135].

Таким чином, важливість розгляду проблеми самотності в юнацькому віці викликана тим, що в такому віці самотність вперше серйозно усвідомлюється і переживається людиною. Це пов'язане, в першу чергу, з інтенсивним розвитком рефлексії та переходом на новий рівень самосвідомості, з потребою визначити свої

ролі і позиції щодо власного розвитку і в основних сферах міжособистісних відносин. Так само, все це проявляється в необхідності в різкому розширенні соціальних і міжособистісних контактів. Труднощі в реалізації потреби в спілкуванні, часто стають базою для виникнення негативно пережитого самотності [5].

У юнацькому віці в силу емоційної нестабільності особливо сильна схильність до фрустрації, і, як наслідок, їх переживання з різноманітними емоційними реакціями. Так наприклад, Е.В. Неумоева – Колчеданцева в своїх дослідженнях описує негативний вплив самотності на особистість. Це проявляється в дисбалансованих відносинах до оточуючих, до себе, до подій в житті (життя оцінюється як емоційно порожнє і безглузде). Самотність актуалізує внутрішні конфлікти особистості, прояви фрустрованості [6].

Тому перспективою нашого дослідження є вчення зв'язку ступеня переживання самотності з гендерними відмінностями юнаків і дівчат, зокрема дослідження впливу фрустраційних реакцій на суб'єктивне переживання самотності в юнацькому віці.

Список бібліографічних посилань

1. Терюшкова Ю.Ю. Переживание чувства одиночества старшеклассниками в разных социальных ситуациях развития. *Социальная психология и общество*. 2014. Том 5. № 4. С. 91–104.
2. Колісник Л.О. Розвиток емоційного інтелекту як чинника запобігання самотності в юнацькому віці : автореф. дис. на здоб. наук. степеня канд. психол. наук : спец. 19.00.07. Київ, 2016. 20 с.
3. Виноградна О. В., Гриб І.А. Психологічні особливості феномену самотності в юнацькому віці. *Практична психологія та соціальна робота*. 2013. № 11. С. 5–9.
4. Лашук В. Г. Психологічні особливості переживання самотності в юнацькому віці: дис. ... канд. псих. наук : 19.00.07. К., 2010. 184 с.
5. Шагивалеева Г.Р. Психология переживаний в юношеском возрасте. *Вестник Челябинского государственного педагогического университета*, 2016. № 2.
6. Неумоева-Колчеданцева Е.В. Позитивный потенциал одиночества в юношеском возрасте. *Вестник Пермского университета. Философия. Психология. Социология*. Выпуск 2(10). 2012. С.112-121.

Науковий керівник: Гресь Наталія Володимирівна, доцент кафедри соціології та психології факультету № 6 Харківського національного університету внутрішніх справ, кандидат психологічних наук, доцент.

Резнік Катерина Олександрівна,

аспірантка 1-го курсу

Харківського національного університету внутрішніх справ

ОСОБИСТІСНИЙ ІНТЕЛЕКТ ЯК ПСИХОЛОГІЧНЕ ПОНЯТТЯ

У реаліях сьогодення, коли навколо нас усе постійно змінюється, нам необхідно більше розуміти себе та інших людей, а саме емоції, почуття, поведінку. Адже людина кожного дня стикається з безліччю людей, вирішує багато важливих питань, проблем і саме в цей час необхідним є розуміння того, що людина відчуває і робить на даний момент, чому саме такі почуття вона переживає, чи дійсно щось є важливим для неї, та чи готова людина щось змінювати.

Оскільки людське життя є постійно змінним процесом, людині потрібно мати належні знання щодо себе, приймати себе, для того, щоби мати можливість пристосовуватися до різних життєвих подій (приємних і неприємних), не стати жорсткою і виявляти чуйність до інших.

У сучасній психології все більший інтерес викликають дослідження феномену психологічної розумності. Потреба зрозуміти себе, розібратися в своїх думках, почуттях, намірах виникає практично у кожної людини, реалізація цієї потреби впливає на ставлення людини до себе і до інших, впливає на самовідношення і самоповагу.

Психологічна розумність відображає ступінь доступності людині її внутрішнього досвіду, зміст переживань, наскільки людина знаходиться в контакті зі своїм психічним наповненням, наскільки воно є для неї цікавим, чи є людина емоційно включеною у побудову власного образу Я.

Концепція психологічної розумності виникла в психоаналітичній літературі, але її використання було розширено за рамки оцінки придатності або зміни психіки після психотерапії або психоаналізу. Термін «психологічна розумність» з'явився спочатку в клінічній психології та психіатрії (Менінгерська клініка) і

розглядався у якості важливої передумови вдалого проходження пацієнтами психотерапії.

Спочатку психологічну розумність визначали як здатність до самоаналізу, і визначення цього феномена пов'язували з успішністю психотерапії. Вважалося, що люди, які схильні замислюватися про себе, аналізувати власну поведінку і поведінку інших виявлялися більш відкритими для психотерапії. Вони краще розуміли слова психотерапевта і були здатні отримувати більше користі.

Термін «психологічна розумність» не має точного визначення й досі, і іноді вважається синонімом «розуміння», пов'язаного з такими термінами, як самоаналіз або самосвідомість.

Вивченню психологічної розумності приділяють увагу такі дослідники, як М.О. Новікова, Т.В. Корнілова, Н.Р. Conte, S. Appelbaum, J.D. Mayer, D.R. Karasu, R. Ratto, M. McCallum, W.E. Piper, R. Reich, M. Beitel, J.J. Cecero, I. Nyklicek, J. Denollet, K.J. Trudeau, M.A. Shill. Як ми бачимо, психологічна розумність, як предмет дослідження є більш популярним у зарубіжній психології.

На даний момент існує декілька визначень для позначення цього поняття. Одні ґрунтуються на тому, що психологічна розумність – це здатність людини бачити зв'язок між своїми думками, почуттями і діями. Тобто людині важливо те, що вона відчуває, думає. А інші вважають, що психологічна розумність – це схильність до рефлексії мотивації поведінки, думок і почуттів – своїх та інших людей. В цих визначеннях людина орієнтується і на інших людей.

Психологічна розумність, за думкою Т.В. Корнілової, відбиває ступінь розвитку особистісного інтелекту та міра її розвитку пов'язана з можливостями людини щодо досягнення суб'єктивного благополуччя. Тобто психологічна розумність та її психологічні кореляти є насьогодні недостатньо вивченими. Важливим аспектом досліджень психологічної розумності слід також вважати вивчення її корелятивів з точки зору різноманітних характеристик суб'єкта, зокрема гендерної і вікової специфіки.

Найбільш досконалим, на нашу думку, є визначення психологічної розумності Н.Р. Conte та Т.В. Корнілової:

Психологічна розумність – це властивість суб'єкта, що відображає ступінь його доступу до власної сфери почуттів, прагнення зрозуміти себе і оточуючих, віра в користь обговорення своїх проблем, зацікавленість в мотивах поведінки оточуючих і готовність до змін.

Цікавими перспективами вивчення цього феномену можуть стати виявлення взаємозв'язків психологічної розумності з емоційним інтелектом та психологічним благополуччям, заздрісністю, толерантністю до невизначеності, перфекціонізмом та особистісними чинниками прийняття рішень у жінок і чоловіків різного віку.

Список бібліографічних посилань

1. Корнілова Т. В. Риск и принятие решений: психология неопределенности М., 2014. 242 с.
2. Conte H. The Psychological Mindedness Scale: Factor structure and relationship to outcome of psychotherapy / H. Conte, R. Ratto, D. R. Caruso // Journal of Psychotherapy Research and Practice. – 1996. – № 5. – P. 250-259.

Науковий керівник: Євдокімова Олена Олександрівна, завідувач кафедри соціології та психології факультету № 6 Харківського національного університету внутрішніх справ, доктор психологічних наук, професор.

Саппа Ганна-Марія Миколаївна,
*здобувач 1-го курсу магістратури факультету № 6
Харківського національного університету внутрішніх справ*

Саппа Микола Миколайович,
*професор кафедри соціології і психології факультету № 6
Харківського національного університету внутрішніх справ,
доктор соціологічних наук, професор.*

ХАРИЗМА І «ПСЕВДОХАРИЗМА»

Поняття «харизма» веде свій початок з давньогрецької міфології – давньогрецьких богинь краси, грації та вишуканості звали харіти. Харизма (від

грец. *Χάρις* – милість, дар) – це здатність людини притягати до себе увагу, викликати у оточуючих почуття захоплення, поваги, довіри. У християнстві вона означає «дарунок Бога», а у церковнослов'янських перекладах новозавітних і інших текстів зазвичай передається словом «благодать».

У сучасній соціології та психології термін позбувся релігійного забарвлення та придбав інше значення і ототожнюється з особливою обдарованістю людини. Класичним визначенням Макса Вебера є: «Харизмою називається якість особистості, що визнана надзвичайною, завдяки якій людина оцінюється як обдарована надприродними, надлюдськими або, щонайменше, специфічно особливими силами і властивостями, недоступними іншим людям» [1, р. 22]. В концепції Вебера харизма фундаментально соціальна і харизматиком для нього є всякий, хто здатний впливати на маси людей з великою емоційною силою.

З точки зору психології харизма є притаманним людині поєднанням внутрішніх психологічних якостей і зовнішніх поведінкових навичок, що дозволяє їй здійснювати вплив на людей. До них відносять високу впевненість в собі, волю, наполегливість, цілеспрямованість, комунікабельність, красномовство, здатність надихати і мотивувати оточуючих, в тому числі й власним прикладом, вміння ставити перед собою і іншими правильні цілі і досягати їх. Серед відомих харизматичних особистостей є засновники світових релігій – Будда, Мойсей, Христос і Магомет, творці напрямів усередині світових релігій – Лютер і Кальвін. З іншого боку, харизматами були великі державні та військові діячі, такі, як Чингізхан, Наполеон, Ленін і Троцький, Ганді і Мартін Лютер Кінг.

У періоди переходу від традиційної системи панування до політично незалежної сучасної держави носій харизми може виступати каталізатором соціальних процесів і рухів. На нашу думку, більшість керівників і лідерів громадських рухів були і є тією чи іншою мірою харизматичними особами. Такими харизматичними лідерами в різні періоди історії людства були Ісус

Христос, Жанна Д'Арк, Омелян Пугачов, Богдан Хмельницький, Че Гевара, Лех Валенса та ін. [2]. Харизматичним лідерам маси довіряють так, як не довіряють державі, і тут особистість лідера, використовуючи це персональне ставлення (повагу і довіру), виступає як єдиний зримий символ та інструмент інтеграції мас.

Часто харизма з'являється як вроджена якість. Однак деякі харизматичні риси і навички можна розвинути в собі цілеспрямованими зусиллями (до певних меж), оскільки харизма пов'язана як із внутрішніми психологічними якостями, так і з зовнішніми, поведінковими навичками: емоційністю, цілеспрямованістю, упевненістю в собі, красномовством і акторською майстерністю. І, оскільки харизма є необхідною для функціонування політики, то виникає і потреба в її «керованості» та у демонстрації штучної «сфабрикованої харизми». Для позначення цієї підміни у політичній психології використовується поняття *псевдохаризми*, що було запропоновано американськими вченими Й. Бенсманом і М. Гайвантом у 1975 році [7].

Тут мова йдеться про наявну тенденцію «створення» бюрократичними структурами штучного харизматичного лідера, що привласнює політику риси харизматика, якими він насправді не володіє. Іншими словами, можна організувати обрання того чи іншого політичного діяча, якщо зобразити його фігурою з екстраординарними якостями, конструюючи його харизматичний образ за допомогою політтехнологій. Таким чином, «*псевдохаризма*» виступає ширмою для приховування інших ідеологічних чи матеріальних цілей певних зацікавлених груп.

Однак у даному випадку поняття «*псевдохаризма*» є досить близьким до досить уживаному у психологічній та соціологічній практиці поняттю *імідж* (англ. *image*), що походить від латинського *imago, imitari* — «імітувати», і є штучною імітацією або поданням зовнішньої форми будь-якого об'єкту, особливо особи. Імідж представляє собою вид певної соціальної установки, і за своєю суттю близький до соціального стереотипу — стійкої, емоційно

забарвленої і спрощеної моделі об'єктивної реальності, що формується у масовій свідомості стихійно або цілеспрямовано за допомогою ЗМІ та технологій паблік рілейшнз. Дуже часто імідж відображає соціальні очікування певної групи. З погляду психологів імідж це маніпуляційний, привабливий, легко сприйнятий психічний образ, що впливає на емоції людини (іноді і на підсвідомість), а через це – на її поведінку і вибір, що вона здійснює.

Список бібліографічних посилань

1. Weber M. The sociology of religion / Transl. by E. Fis-coff. Introd. By T. Parsons. L. : Methuen, 1965. LXVII, 308 p.
2. Саппа Н.Н. Лидер в общественных движениях и организациях / *Особистість в умовах сучасних політичних відносин*: зб. наукових праць (за мат. XVI Харківських політологічних читань). Х.: Право, 2003. С.159-161.
3. Bensman J., Givant M. Charisma and modernity: the use and abuse of a concept. *Social research*. 1975. Vol. 42. №4.

Свидло Дар'я Віталіївна,
студентка 4-го курсу факультету № 6

Харківського національного університету внутрішніх справ

СПЕЦИФІКА ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКІВ АКЦЕНТУАЦІЙ ХАРАКТЕРУ ТА СЕНСО-ЖИТТЄВИХ ОРІЄНТАЦІЙ У ДІВЧАТ ПІДЛІТКОВОГО ВІКУ

Проблематику підліткових акцентуацій характеру і суміжних з нею проблем у сучасній психології підліткового віку вивчено досить детально. Ця тема висвітлюється у працях Ю.А. Александровського, М.І. Буянова, В.А. Гур'євої, М.В. Грибанової, О.І. Захарова, І.С. Кона, К.С. Лебединської, О.Є. Лічко, Н.Ю. Максимової, С.І. Підмазіна, К.Н. Поліванової, Ю.В. Попова, А.Н. Прихожан, В.В. Рибалка, О.В. Скрипченка, О.Т. Соколової, Д.Й. Фельдштейна та інших авторів. Серед зарубіжних досліджень можна відзначити праці К.Леонгарда.

Проблему становлення ціннісних орієнтацій підлітків сучасні науковці розглядають у різних напрямках: співвідношення ціннісних орієнтацій та інтересів школярів; психологічні аспекти розвитку ціннісних орієнтацій та інтересів школярів; залежність соціальної активності особистості від її орієнтації; педагогічні умови формування ціннісних орієнтацій. Проте, варто зауважити, що однозначного визначення ціннісних орієнтацій не існує. Так, їх розуміють як цілі, прагнення, бажання, життєві ідеали, систему певних норм (В. Ольшанський, О. Титаренко), установки на ті чи інші цінності матеріальної або духовної культури суспільства (А. Здравомислов, В. Ядов), вияв потреби (В. Злотніков), ставлення до навколишнього середовища (В. Водзинська), детермінанти прийняття рішень (Ю. Жуков), складні узагальнені системи ціннісних уявлень (І. Попова, А. Ручка), основний канал перетворення культурних цінностей у стимули і мотиви практичної поведінки людини (В. Алексеева), типи пізнавальних реакцій людини (Е. Шпрангер). Таке розмаїття визначень свідчить про те, що поняття «ціннісні орієнтації» усе ще потребує конкретизації, визначення структури, видів ціннісних орієнтацій та їх місця в загальній системі ціннісно-сміслових утворень особистості.

Людина, на відміну від тварин, має біологічну і соціальну природу. З біологічної точки зору його поведінка визначається збереженням життєво важливих внутрішніх умов, але соціальне теж дуже важливе. Соціальне у людини проявляється за наявності у нього особистості. Однією з індивідуальних психологічних особливостей особистості є характер. Риси характеру проявляються у всіх сферах діяльності людини. Через те, що ми всі живемо і на протязі життя перебуваємо постійно у суспільстві.

Характер – це сукупність стійких індивідуально – психологічних властивостей людини, які виявляються в її діяльності та суспільній поведінці, у ставленні до колективу, до інших людей, праці, навколишньої дійсності та самого себе.

Ціннісно-смилова сфера – це ядро особистості з її неповторною картиною світу яка виступає як підсистема саморегуляції та включає в себе:

- ціннісні орієнтації – підстави, за якими юнак «вибудовує» об'єкти, суб'єкти, події за ступенем їх значущості;
- особистісні смисли – індивідуалізоване відображення справжнього ставлення особистості до тих об'єктів, заради яких розгортається її діяльність, усвідомлюване як «значення – для – мене»;
- спрямованість особистості – це система стійких спонукань юнака (що він хоче, до чого прагне, так чи інакше розуміючи світ, суспільство; чого уникає, проти чого готовий боротися);
- репертуар референтних груп – це соціальна група, яка служить для юнака своєрідним стандартом, системою відліку для себе та інших, джерелом формування соціальних норм і ціннісних орієнтацій.

Психологічною основою ціннісно-смилових орієнтацій юнаків є різноманітна структура потреб, мотивів, інтересів, цілей, ідеалів, переконань, світогляду, що беруть участь у створенні спрямованості особистості, виражають соціально-детерміновані відносини особистості до дійсності.

Ціннісно-смилові орієнтації, визначаючи центральну позицію особистості, впливають на спрямованість і зміст соціальної активності, загальний підхід до навколишнього світу і самому собі, надають сенс і напрямок діяльності людини, визначають його поведінку і вчинки. Юнак прагне знайти сенс і відчуває фрустрацію або екзистенціальний вакуум, якщо це прагнення залишається нереалізованим.

Ціннісно-смилові орієнтації юнака формуються і розвиваються в процесі соціалізації. На різних етапах соціалізації їх розвиток неоднозначний і визначається факторами сімейного та інституалізованого виховання і навчання, професійною діяльністю, суспільно-історичними умовами.

Психологічними механізмами формування і розвитку ціннісно-смилових орієнтацій виступають індивідуально-психологічні особливості протікання

психічних процесів і насамперед – мислення, пам'яті, емоцій і волі, існують у формі інтеріоризації, ідентифікації та інтерналізації соціальних цінностей.

Мета дослідження – вивчити взаємозв'язки ціннісно-смислової сфери з особливостями характеру у дівчат підліткового віку.

Для досягнення мети було використано «Тест сенсо-життєвих орієнтацій (СЖО)» Д.А. Леонтьєва та «Опитувальник акцентуацій характеру і темпераменту» Г. Шмішека, К. Леонгарда.

Результати дослідження взаємозв'язків ціннісно-смислової сфери з особливостями характеру у дівчат підліткового віку представлені у таблиці 1.

Таблиця 1 – Взаємозв'язки акцентуацій характеру та сенсо-життєвих орієнтацій у дівчат (r)

Шкали	Цілі в житті	Процес життя	Результативність життя	Локус контролю – Я	Локус контролю – Життя	Загальний показник (ОЖ)
Демонстративний тип	-0,043	-0,235	0,273	-0,136	-0,419	0,019
Застриягаючий тип	-0,259	0,172	-0,377	-0,277	-0,010	-0,041
Педантичний тип	-0,371	-0,474	0,156	0,122	0,045	-0,478
Збудливий тип	-0,169	0,082	0,076	-0,226	-0,164	0,451
Гіпертимний тип	-0,661	0,094	-0,129	-0,176	0,306	-0,228
Дистимічний тип	0,250	-0,122	-0,416	0,457	-0,326	0,226
Тривожний тип	-0,164	-0,493	0,414	-0,295	0,432	0,939
Екзальтований тип	-0,493	0,322	-0,197	0,698	0,248	0,943
Емотивний тип	-0,300	-0,203	0,021	0,466	0,245	0,610
Циклотимний тип	0,127	0,028	0,978	0,511	0,716	0,268

Результати отримані при визначенні кореляції взаємозв'язків акцентуацій характеру та сенсо-життєвих орієнтацій у дівчат говорять про негативні зв'язки «Гіпертимний тип» і «Цілі в житті» ($r = -0,661$; $p \leq 0,01$), тобто при зростанні

рухливості, балакучості, пантоміміки, надмірної самостійності, гарного настрою, хорошого самопочуття і інших радостей життя, знижуються цілі в житті, та плани на майбутнє та навпаки.

Але при цьому спостерігаються позитивні кореляційні зв'язки між «Тривожний тип» та «Загальний показник (ОЖ)» ($r = 0,939$; $p \leq 0,001$) це вказує на те, що зі зростанням низької контактності, мінорного настрою, боязкості, лякливості, невпевненості у собі зростають цілі в житті, значимість життя.

Позитивні кореляційні взаємозв'язки спостерігаються у «Екзальтований тип» з «Локус контролю – Я» ($r = 0,698$; $p \leq 0,01$) та «Загальний показник» (ОЖ)» ($r = 0,943$; $p \leq 0,001$), тобто при зростанні здатності захоплюватися, а також – усмішливості, відчуття щастя, радості, насолоди, високої контактності, балакучості, влюбливості, зростають цілі та задачі в житті, значимість життя, впевненість в прийнятті рішень.

Також спостерігається позитивна кореляція «Емотивний тип» та «Загальний показник (ОЖ)» ($r = 0,610$; $p \leq 0,01$), тобто при зростанні емоційності, чутливості, тривожності, вразливості, слізливості, зростають й цілі в житті, значимість життя.

Результати позитивних кореляційних взаємозв'язків між «Циклотимний тип» з «Результативність життя» ($r = 0,978$; $p \leq 0,001$) та «Локус контролю – Життя» ($r = 0,716$; $p \leq 0,01$), тобто при зростанні змін настрою в залежності від зовнішніх обставин, зростає й продуктивність та осмисленість життя, контроль над своїм життям, свобода вибору над рішеннями. Таким чином, отримані результати вказують на позитивні та негативні взаємозв'язки ціннісно-сміслової сфери з особливостями характеру у дівчат підліткового віку.

Список бібліографічних посилань

1. Батаршев А.В. Типология характера и личности: Практическое руководство по психологической диагностике. М. : Изд-во Ин-та психотерапии, 2005.- 112с.
2. Алексеева В. Г. Ценностные ориентации как фактор жизнедеятельности и развития личности. *Психологический журнал*. 1984. Т. 5, № 5.С. 63-70.
- 3.Вайзер Г.А. Отношение старшеклассников к проблеме смысла жизни // Психол. философ. и религиоз. аспекты смысла жизни: матер. III–IV симпозиумов. М., 2001.

4. Леонгард К. Акцентуированные личности: Ростов Н/Д: Феникс, 2000. 544 с.
5. Леонтьев Д. А. Методика изучения ценностных ориентаций. М.: Смысл, 1992. 17 с.

Науковий керівник: Греса Наталія Володимирівна, доцент кафедри соціології та психології факультету № 6 Харківського національного університету внутрішніх справ, кандидат психологічних наук, доцент.

Селіверстова Вікторія Юріївна,
студентка 2-го курсу, факультету № 6
Харківського національного університету внутрішніх справ

ОСОБЛИВОСТІ ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКУ ТОЛЕРАНТНОСТІ ДО НЕВИЗНАЧЕНОСТІ ТА ПСИХОЛОГІЧНОГО БЛАГОПОЛУЧЧЯ КУРСАНТІВ

Сучасне життя висуває чимало нових вимог до особистості. Зміни стають більш виразними та інтенсивними, змінюється перебіг періоду існування особистості. Соціум стрімкими темпами змінюється, регулярно вводячи у застосування нові технології, новітні спеціальності, нові різновиди діяльності, при цьому відмовляючись від колишніх, звичайних конфігурацій. Невизначеність стає вже не просто некомфортним етапом існування певного індивіду, вона вже є прямою умовою сучасного життя. Приймає чи не приймає невизначеність особистість визначає така риса особистості як толерантність до невизначеності.

Курсанти перебувають на складаному етапі свого життя, який особливо повен невизначеністю. Пошуки виду діяльності та будування власної кар'єри у перспективі об'єднані з численними елементами невизначеності. В такому випадку, як швидко особистість здатна пристосуватись до невизначеності безпосередньо пов'язано із її ефективністю та подальшим успіхом, зокрема, професійним.

У своєму дослідженні ми вивчили, як толерантність до невизначеності пов'язана із психологічним благополуччям курсантів першого та четвертого курсу ХНУПС ім. Івана Кожедуба.

Емпіричною базою дослідження виступили курсанти ХНУПС ім. Івана Кожедуба Інженерно-авіаційного факультету перших та четвертих курсів. Група 1 – 23 курсанти першого курсу, група 2 – 24 курсанти четвертого курсу.

За допомогою опитувальника «Шкала психологічного благополуччя» К. Ріффа та «Шкала толерантності до невизначеності Баднера» розглянемо результати дослідження взаємозв'язків між толерантністю до невизначеності та психологічним благополуччям курсантів першого та четвертого курсу ХНУПС ім. Івана Кожедуба, які представлені у таблиці 1.

Таблиця 1 – Показники взаємозв'язку психологічного благополуччя та толерантності до невизначеності курсантів (r)

Шкали	Толерантність до невизначеності	Інтолерантність до невизначеності	Міжособистісна інтолерантність до невизначеності
Позитивні відношення	-0,03	0,67**	0,32
Автономія	0,17	0,26*	-0,39
Управління середовищем	0,29**	-0,01	-0,34
Особистісний ріст	0,73**	-0,15	-0,52**
Мети в житті	0,56**	-0,21	-0,52**
Самосприйняття	0,05	0,17	-0,03
Психологічне благополуччя	0,45**	-0,07	-0,47**

Примітка: * – $p \leq 0,05$; ** – $p \leq 0,01$.

З результатів, приведених у таблиці 1, було виявлено позитивно значимий кореляційний зв'язок між шкалою «Позитивні відношення» та фактором

«Інтолерантність до невизначеності» ($r = 0,67$; $p \leq 0,01$). Даний факт демонструє, що чим більший ступінь прагнення до впорядкування в усьому, тим більше здатність до прихильностей та близьких взаємин. Необхідно відзначити те, що не був знайдений достовірний кореляційний зв'язок між шкалою «Позитивні відношення» та факторами «Толерантність до невизначеності» і «Міжособистісна толерантність до невизначеності».

Також виявлено позитивно значимий кореляційний зв'язок між шкалою «Автономія» та фактором «Інтолерантність до невизначеності» ($r = 0,26$; $p \leq 0,05$). Дане дає нам змогу зробити висновок, що чим більший рівень дискомфорту у незвичайній ситуації, тим більше індивід здатен самотійно та незалежно від інших брати на себе відповідальність прийняття рішень у всіх аспектах свого життя. Однак кореляційний зв'язок не був виявлений між шкалою «Автономія» та факторами «Толерантність до невизначеності» і «Міжособистісна толерантність до невизначеності».

Було виявлено позитивно значимий кореляційний зв'язок між шкалою «Управління середовищем» та фактором «Толерантність до невизначеності» ($r = 0,29$; $p \leq 0,01$). Чим вищий ступінь здатності сприймати нові, невідомі до цього часу та небезпечні ситуації, тим більше особистість спроможна здійснювати контроль та володіти середовищем. Достовірний кореляційний зв'язок не було виявлено між шкалою «Управління середовищем» та факторами «Інтолерантність до невизначеності» і «Міжособистісна толерантність до невизначеності».

Крім того, виявлено позитивну та негативну значимі кореляції між шкалою «Особистісний ріст» та факторами «Толерантність до невизначеності» ($r = 0,73$; $p \leq 0,01$) і «Міжособистісна толерантність до невизначеності» ($r = -0,52$; $p \leq 0,01$) відповідно. На основі цього можна сказати, що чим вищий рівень стабільної діяльності над своїми здатностями та особистими рисами, тим більше суб'єкт має потяг до невизначених ситуацій та, в той же час, тим менше він прагне чіткості, розумінню і контролю в міжособистісних відносинах. Кореляційний зв'язок між шкалою «Особистісний ріст» та фактором «Інтолерантність до невизначеності» не був визначений.

Були виявлені достовірні позитивний та негативний кореляційні зв'язки між шкалою «Мети в житті» та факторами «Толерантність до невизначеності» ($r=0,56$; $p \leq 0,01$) і «Міжособистісна толерантність до невизначеності» ($r = -0,52$; $p \leq 0,01$) відповідно. Це показує, що чим більший ступінь цілеспрямованості у власних проєктах на майбутнє життя, тим більше адаптивність до прийняття нового і, в той же час, тим менше індивід здатний швидко аналізувати власні особистісні відносини. Слід додати, що кореляційний зв'язок між шкалою «Мети в житті» та фактором «Інтолерантність до невизначеності» визначити не вдалося.

Достовірний кореляційний зв'язок між шкалою «Самоприйняття» та факторами «Толерантність до невизначеності», «Інтолерантність до невизначеності» і «Міжособистісна толерантність до невизначеності» не був виявлений.

До того ж виявлено позитивно та негативно значимі кореляційні зв'язки між шкалою «Психологічне благополуччя» та факторами «Толерантність до невизначеності» ($r=0,45$; $p \leq 0,01$) і «Міжособистісна толерантність до невизначеності» ($r=-0,47$; $p \leq 0,01$) відповідно. Це дає змогу стверджувати, що чим вищий рівень впевненості в собі, позитивного погляду на життя та емоційної стійкості, тим більше особистість здатна до змін та унікальності, але одночасно, тим менш вона має уявлення про міжособистісні відносини. Достовірний кореляційний зв'язок між даною шкалою та фактором «Інтолерантність до невизначеності» не виявлено.

Список бібліографічних посилань

1. Ющенко І.М. Толерантність до невизначеності як чинник психологічного благополуччя випускників вищих навчальних закладів. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Психологічні науки*. 2017. № 4 (1). С. 123-128.
2. Леонов И.Н. Толерантность к неопределенности как психологический феномен: история становления конструкта. *Вестник Удмурдского университета*. 2014. №4. С. 43-52.

Науковий керівник: Александров Юрій Васильович, доцент кафедри соціології та психології факультету № 6 Харківського національного університету внутрішніх справ, кандидат психологічних наук, доцент.

Середа Дар'я Геннадіївна,
студентка 4 курсу факультету № 6
Харківського національного університету внутрішніх справ

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ЕМОЦІЙНОГО ІНТЕЛЕКТУ У СТУДЕНТІВ – ПСИХОЛОГІВ

Проблема розуміння людиною своїх емоцій і розуміння емоцій інших людей присвячено безліч робіт в яких наголошується, що дуже важливим для процесу спілкування як в побуті, так і в будь-якій професійній діяльності є вміння людини контролювати свої емоції. «Уміння володіти собою в різних ситуаціях набувається в процесі виховання, самовиховання та є ознакою високої культури людини.»[1, с.1]. Кожна доросла людина знає, що таке емоції, але описати їх часто досить важко, а ще важче контролювати, тому що у кожної людини різний рівень розвитку емоційного інтелекту.

Саме розуміння механізмів управління поведінкою вимагає розуміння й емоційної сфери людини, її ролі в цьому управлінні та її впливу на професійну діяльність. Емоції людини залучені у всіх сферах людської діяльності. Вони є внутрішнім мовою, системою сигналів, завдяки цьому людина дізнається про значущість того, що відбувається. Емоції безпосередньо визначають відносини між мотивами і реалізацією мотивів діяльності, а після реалізації виконують оцінку ходу діяльності і результатів. Завдяки емоціям регулюється, організовується діяльність, вони стимулюють її і направляють.

Емоційний інтелект є особистісним чинником, що може потенційно впливати на успішність життєдіяльності людини та її соціально-психологічну адаптацію. Проблему емоційного інтелекту досліджували за Дж. Майер та П.Саловей (розглядаючи емоційний інтелект, як сукупність здібностей), Д.Гоулман (трактуючи емоційний інтелект як систему особистісних компетенцій), Р.Бар-Он, Д.Люсін (орієнтовані на змішані моделі), К.Петрідес, Е.Фернхем (створили диспозиційну концепцію емоційного інтелекту) [2, с.23].

Професійна успішність особистості, безсумнівно, пов'язана зі знаннями, вміннями й навичками, ерудицією та здатністю до мислення в цілому, тобто з рівнем загального інтелекту. Однак у більшості випадків високого рівня загального інтелекту виявляється недостатньо. Емоційний інтелект у самому широкому розумінні поєднує в собі здатність особистості до ефективного спілкування за рахунок розуміння емоцій оточення і вміння підлаштовуватися під їхній емоційний стан. Таке вміння володіти собою й грамотно організовувати взаємодію виявляється незамінним, якщо мова йде про сферу діяльності, що припускає безпосереднє спілкування з навколишніми, що є основним у роботі психолога. Якщо загальний інтелект є чинником академічної успішності, то високий рівень розвитку емоційного інтелекту дозволяє домагатися професійного й життєвого успіху в цілому. Актуальність проблеми розвитку емоційного інтелекту студентів-психологів в умовах вищої професійної освіти обумовлена необхідністю виявлення психолого-педагогічних умов розвитку емоційного інтелекту. Це дозволить, з одного боку, студентам-психологам задовольнити потреби у високому рівні розвитку емоційного інтелекту, а з другого – потребу суспільства у кваліфікованих фахівцях у сфері психології [3, с.341-342].

Мета дослідження – визначити психологічні особливості емоційного інтелекту у студентів – психологів.

Для вирішення поставленої мети нами була використана методика діагностики емоційного інтелекту Н. Холла. Методика запропонована для виявлення здатності розуміти відносини особистості, що репрезентується в емоціях, і керувати емоційною сферою на основі прийняття рішень. Вона складається з 30 тверджень і містить 5 шкал: емоційна обізнаність; управління своїми емоціями (емоційна відхідливість, емоційна неригідність); самомотивація (довільне керування своїми емоціями); емпатія; розпізнавання емоцій інших людей (вміння впливати на емоційний стан інших людей) [4].

У дослідженні приймали участь студенти психологи першого та четвертого курсу Харківського національного університету внутрішніх справ у кількості 30 осіб.

Отримані результати свідчать, що у студентів 4-го курсу вірогідно реєструється високий рівень «Емоційної обізнаності» ($15,56 \pm 1,54$ та $10,56 \pm 1,84$, при $p \leq 0,01$), «Самомотивації» ($15,21 \pm 1,34$ та $9,53 \pm 1,66$, при $p \leq 0,01$), та «Розпізнавання емоцій інших людей» ($14,48 \pm 1,75$ та $6,98 \pm 1,74$, при $p \leq 0,01$). А таким складовим емоційного інтелекту як «Управління своїми емоціями» ($10,36 \pm 1,28$ та $8,16 \pm 1,29$, при $p \leq 0,05$) та «Емпатія» ($10,60 \pm 1,35$ та $9,79 \pm 1,81$, при $p \leq 0,01$) достовірно притаманний середній рівень розвитку.

Тобто, студенти четвертого курсу здатні до розуміння та адекватної інтерпретації власних настроїв, емоцій, поривів, а також їх впливу на інших людей, також більш властиве прагнення досягати поставленої мети, вміння направляти свої дії, створювати необхідну мотивацію та вміють налагоджувати взаєморозуміння з іншими, позитивно впливати на інших людей, також вони добре розпізнають емоції оточуючих. Але для них є деякі проблеми щодо прояву співчуття, до розуміння глибини відчуттів інших людей та більш-менш здатні до управління своїми імпульсами, негативними емоційними станами, певною мірою вміють направляти їх в необхідне русло, розширювати потік емоційної інформації за допомогою контролюючих думок по типу «дізнайся про це більше», «відкрий себе для цього відчуття».

В свою чергу студентам першого курсу достовірно властивий низький рівень таких складових емоційного інтелекту як «Розпізнавання емоцій інших людей» ($6,98 \pm 1,74$ та $14,48 \pm 1,75$, при $p \leq 0,01$) та середній рівень загального показника емоційного інтелекту ($53,16 \pm 1,44$ та $68,21 \pm 1,75$, при $p \leq 0,01$).

Тобто студенти-психологи першого курсу більшою мірою мають труднощі в розумінні емоцій оточуючих, їм властиво зосереджуватись на власній особистості, що приводить до нездатності вірно оцінювати емоційні стани інших людей. В цілому у них домінує середній рівень розуміння своїх

емоцій і почуттів інших людей, а також можуть виникати складнощі щодо ефективного керування своєї емоційної сфери, що може ускладнювати адаптивну поведінку. досягнення своїх цілей у взаємодії з оточуючими.

Відносно інших складових емоційного інтелекту між досліджуваними групами достовірних відмінностей не реєструється.

Необхідність розвитку емоційного інтелекту студентів у процесі їх підготовки до професійної діяльності у вузі обумовлена і підвищеними вимогами до підготовки спеціалістів у вищих навчальних закладах з боку держави, дотримання яких сприятиме підвищенню якості професійної діяльності фахівців з вищою освітою [3, с.348].

Отже, проведене дослідження сприятиме подальшому вивченню даної теми в контексті перевірки отриманих результатів в інших професіях, тому що емоційний інтелект має велике значення в житті та діяльності людини, а також дає змогу людині активно взаємодіяти в сфері «людина-людина», адже наші емоції та почуття залежать від інших людей більше, ніж ми можемо собі уявити. В даний час вже не доводиться говорити про те, що міжособистісне емоційне спілкування – це необхідна умова життя людей і без нього неможливе повноцінне формування особистості в цілому.

Список бібліографічних посилань

1. Варій М. Й. Загальна психологія. Навчальний посібник / 2-ге видан., випр. і доп. – К.: «Центр учбової літератури», 2007. 968 с.
2. Бутузова Л.П., Міськова Л.П. Емоційний інтелект як чинник соціально-психологічної адаптації фахівців туристичної індустрії. Актуальні проблеми, сучасний стан та перспективи розвитку індустрії туризму в Україні та Польщі: Матеріали десятої міжнародної науковопрактичної конференції / За ред. Саух І.В. – Житомир: Вид-во ЖФ КІБІТ, 2016. – С.22-25.
3. Кошонько Г.А. Розвиток емоційного інтелекту студентів-психологів. Збірник наукових праць Національної академії Державної прикордонної служби України. Сер. : Педагогічні та психологічні науки. 2013. № 4. С. 341-350
4. Фетіскін Н. П., Козлов В. В., Мануйлов Г. М. Соціально-психологічна діагностика розвитку особистості і малих груп. М., Изд-во Інституту Психотерапії. 2002. 490 с.

Науковий керівник: Гресь Наталія Володимирівна, доцент кафедри соціології та психології факультету № 6 Харківського національного університету внутрішніх справ, кандидат психологічних наук, доцент.

Слурденко Дмитро Олександрович,
старший викладач кафедри психології та педагогіки
Національної академії Національної гвардії України

ДОСЛІДЖЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ САМОВРЯДУВАННЯ У ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ НАЦІОНАЛЬНОЇ ГВАРДІЇ УКРАЇНИ

З 2017 року військовослужбовці НГУ знаходяться на другій лінії розмежування при проведенні операції об'єднаних сил (ООС), тому навіть перебуваючи в зоні бойових дій, військовослужбовці НГУ можуть продовжувати виконувати професійні обов'язки, використовуючи засвоєні алгоритми професійних дій. Проте, військовослужбовці НГУ, які не мають статусу учасників бойових дій, також можуть мати певний досвід бойових операцій, перебувати в екстремальних ситуаціях при виконанні професійних обов'язків (зіштовхуватися з озброєними правопорушниками, терористами; з натовпом цивільних осіб, які є агресивно налаштованими і виказують своє незадоволення владою взагалі і правоохоронцями зокрема; оточуючи територію у зв'язку із виявленням вибухонебезпечних речовин тощо). Наявний досвід участі у небезпечних, нештатних ситуаціях сприяє формуванню певного рівня розвитку загальної здатності до самоврядування.

Наявність небойових втрат, випадки розвитку симптоматики ПТСР, інших негативних станів та інше доводять, що існуюча система професійної психологічної підготовки хоча і значно змінилася на краще за роки участі НГУ в ООС на Сході країни, проте має продовжуватися її вдосконалення. Одним із напрямком такого вдосконалення є виділення типів самоврядування, їх ефективності, виділення факторів, що визначають їх формування.

Наявна загальна здатність до самоврядування та сформована у військовослужбовців НГУ здатність до самоврядування у бойових умовах можуть впливати на те, які очікування є у військовослужбовців НГУ щодо

необхідності виконувати поставлені завдання в бойових умовах, як безпосередньо сприймаються ці умови, як вони оцінюються (у тому числі і постфактум), як оцінюється їх загроза, травматичність (у тому числі потенційна та реально пережита).

В таблиці 1 наведено данні щодо особливостей оцінки травматичності власного досвіду участі в бойових діях у військовослужбовців НГУ.

Таблиця 1 – Показники травматичності бойового досвіду у військовослужбовців НГУ (в умовних одиницях)

	Шкали	Військовослужбовці НГУ, які не мають статусу УБД		Військовослужбовці НГУ, які мають статус УБД	
		група 1.1	група 1.2	група 2.1	група 2.2
	Несприятливі соціальні умови виконання СБЗ	1,29±1,04	0,52±0,81	1,73±0,97	1,02±0,85
	Загальні умови участі в бойових діях, що стають джерелом травматизації	0,63±0,79	0,20±0,63	1,16±1,15	0,67±0,86
	Суттєвість загрози життю під час участі в бойових діях	1,00±1,03	0,47±0,91	1,99±1,18	1,87±1,30
	Внутрішні ресурси стійкості до травматизації	2,14±1,40	2,14±1,72	2,65±1,14	3,69±0,91
	Зовнішні ресурси стійкості до травматизації	2,27±1,67	2,98±1,91	2,85±1,30	3,93±0,95
	Загальний показник травматичності бойового досвіду	11,08±7,17	-15,47±10,29	-11,93±6,53	-19,92±5,05

За даними таблиці 1 видно, що виділені групи суттєво відрізняються в оцінці травматичності свого досвіду.

Так, найменша травматичність досвіду відзначається у військовослужбовців НГУ підгруп 1.2 (-15,47±10,29) та 2.2 (-19,92±5,05). За цими показниками ці групи на статистично значимому рівні відрізняються від двох інших. У групи 1.1 цей показник знаходиться на рівні (11,08±7,17); у групи 2.1 (-11,93±6,53). Проте, попри певну подібність загальних показників, виділені підгрупи мають різну структуру цього досвіду.

Так, порівнюючи структуру травматичного досвіду у військовослужбовців НГУ з меншим загальним показником – груп 1.2 та 2.2 – зазначимо, що перші мають найнижчу серед усіх порівнювальних груп інтенсивність травмуючих подій (показники за першими трьома шкалами). У той час, як у представників групи 2.1 вона істотно вища. Проте, у останніх ця інтенсивність нівельована за рахунок значно вищої оцінки власних «Внутрішніх ресурсів» ($3,69 \pm 0,91$) і «Зовнішніх ресурсів» ($3,93 \pm 0,95$), в тому числі і ресурсів професійної підготовки і підтримки значущих близьких, які в цій групі є найвищими.

Таким чином, військовослужбовці – учасники бойових дій НГУ, на відміну від військовослужбовців, які не мають досвіду участі у бойових діях, більш високо оцінюють свої ресурси подолання травматичності подій, зокрема внутрішній ресурс, який пов'язаний із наявною професійною підготовкою.

Список бібліографічних посилань

1. Колесніченко О. С. Методика «Оцінка травматичності бойового досвіду» у військовослужбовців-учасників бойових дій. *Scientific magazine «Authority and Society» (History, Theory, Practice)*. 2017. № 1 (41). Р. 250–264.
2. Колесніченко О.С. Структура та зміст методики «Стійкість до бойової психологічної траматизації» фахівця екстремального виду діяльності. *Збірник наукових праць Національної академії Державної прикордонної служби України. Серія: «Психологічні науки»*. 2018. № 1 (9). С. 110–127.
3. Приходько І.І. Засади психологічної безпеки персоналу екстремальних видів діяльності : монографія / І. І. Приходько; 2-ге вид. Х. : НА НГУ, 2016. 758 с.
4. Райгородский Д. Я. Практическая психодиагностика. Методики и тесты : учеб. пособие. Самара : Издательский дом «БАХРАХ». М., 2002. 672 с.

Науковий керівник: Ларіонов Станіслав Олександрович, начальник кафедри психології та педагогіки Національної академії Національної гвардії України, кандидат психологічних наук, доцент.

Соколова Марія Михайлівна,
*учениця 11 класу, учасник конкурсу наукових робіт МАН,
КЗ «Пісочинський ліцей Пісочинської селищної ради» (м. Харків)*

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПІДЛІТКІВ, ЯКІ ГРАЮТЬ В КОМП'ЮТЕРНІ ІГРИ

Сучасне життя в умовах пандемії визначає пріоритетність дослідження школярів в ситуації дистанційного навчання, коли за комп'ютером проводиться значна частка часу. Соціальна ізоляція, відсутність активних контактів з однолітками збільшує кількість підлітків, які грають в комп'ютерні ігри. Геймінг – найбільш поширена проблема сьогодення, до неї відноситься велика кількість людей різного віку, тому потрібно дізнатися чи відрізняються якось ангеймери та геймери, та чим саме. Особливе занепокоєння викликає геймінг у підлітків через їх стан нервової системи, зумовлений особливостями віку.

Актуальність вищезазначеної проблеми стала вагомою причиною для дослідження геймерів та ангеймерів серед підлітків, впливу віртуальних розваг на стан нервової системи, а також пошуку можливостей збереження фізичного та психічного здоров'я школярів. Комп'ютер викликає звикання, що веде до залежності, і тому коли люди не мають можливості скористатися цією технікою, вони починають нервувати, стають дратівливими та агресивними. Це означає, що проблема схильності до комп'ютерних ігор є загальною та серйозною, вона поширюється на все більшу частину населення, охоплюючи всі його вікові категорії [2].

У психологічних дослідженнях зазначається, що основними факторами, які призводять до схильності до комп'ютерних ігор серед підлітків, є особливості підліткового віку: високий рівень сензитивності до зовнішніх впливів та зміни, сформовані в дитинстві установки, а також формування моральних уявлень і соціальних настанов. Поряд з цим, підкреслена роль особливостей пубертатного періоду, а саме, особливостей, пов'язаних із

діяльністю мозку [1,2]. Геймер – люди, які не вважають себе повноправними гравцями, ними часто називають тих, хто проводить багато часу за іграми або цікавиться ними. Тобто геймером є людина, яка полюбляє грати в комп'ютерні ігри.

В нашому дослідженні були використані наступні методики: 1. Анкета, що допомогла зібрати данні щодо поглядів серед підлітків на таку проблему, як геймінг (Автори: Мельникова Є. Ю., Соколова І.М.); 2. Діагностика типу агресивної поведінки (Ільїн, Ковальов). До опитування було залучено 140 підлітків, ми розподілили респондентів на дві групи, а саме: геймери та ангеймери.

За результатами емпіричного дослідження можемо зазначити, що більшість опитаних геймерів (56,3%) грає у комп'ютерні ігри майже кожен день, 25% грає 2-3 рази на тиждень, а 9,4% грають лише 2-3 рази на місяць. В будній день 56,3% опитаних грають 1-2 годин, 25% грають 3-5 годин, 15,6% – 6-8 годин, а решта можуть грати більше 10 годин на день. За тривалістю сну геймери поділилися на дві групи (50% витрачають 7-8 годин та 50% – 8 і більше годин). Не були виявлені геймери, які сплять 1-2 або 3-4 години. Отже, вони не мають проблем зі сном, настроєм.

Геймері мають високий рівень прямої фізичної агресії (42%). Можна припустити, що такий рівень цієї шкали пов'язаний з тим, що часто геймери ідентифікують себе з персонажем, яким вони керують. За шкалою прямої вербальної агресії 60% геймерів набрали високий рівень. Ми пояснюємо це тим, що зараз є велике різноманіття ігор і велика кількість з них є змагальні, а це означає, що під час змагання геймери можуть навіть використовувати лайливу лексику, коли програють або не можуть пройти певний ігровий рівень, адже ігри бувають доволі складні, в них є рівні складності. 45% респондентів групи ангеймерів набрали високий рівень за шкалою прямої фізичної агресії. 60% ангеймерів мають високий показник прямої вербальної агресії.

Виходячи з отриманих результатів за всіма шкалами ми бачимо, що група геймерів не має суттєвих відмінностей від групи ангеймерів щодо досліджуваних психологічних особливостей. Отримані результати вказують на необхідність подальшого дослідження психологічних особливостей підлітків, які грають в комп'ютерні ігри, та на цій основі розроблення практичних рекомендацій щодо профілактики.

Список бібліографічних посилань

1. Бабаева Ю.Д., Войскунский А.Е., Смыслова О.В. Интернет: воздействие на личность. URL: <http://www.relarn.ru/human/pers.html>.
2. Гриффитс М. Избыточное применение Интернета: онлайнное аддиктивное поведение.: пер. с англ. Гриффитс М. // Интернет-зависимость: психологическая природа и динамика развития / Под ред. А.Е. Войскунского. М. : Акрополь, 2009. С. 253–256.

Керівник: Мельникова Євгенія Юрійвна, вчитель біології вищої категорії, КЗ «Пісочинський ліцей Пісочинської селищної ради».

Науковий керівник: Колчигіна Анна Валеріївна, доцент кафедри практичної психології Української інженерно-педагогічної академії, кандидат психологічних наук, доцент.

Стогній Альона Володимирівна,
студентка 4-го курсу факультету № 6

Харківського національного університету внутрішніх справ

ОСОБЛИВОСТІ ПРОЯВУ ЛІДЕРСЬКИХ ВЛАСТИВОСТЕЙ У ГЕНДЕРНОМУ АСПЕКТІ

Питання про те, різні, рівноцінні і рівноправні чоловік і жінка або тільки різні, або тільки рівноцінні і рівноправні, а може бути, різні, але нерівноцінні і нерівноправні, протягом всієї історії людства хвилювало уми і серця.

Чоловік і жінка багато в чому різні. А якщо є два протилежних статі – має бути не тільки дві анатомії і фізіології, а й дві психології, дві етики, дві форми сприйняття світу, дві соціології.

Ще з часів Платона вважалося, що обидві статі повинні освоювати одні й ті ж заняття і ремесла, до того ж жінкам нарівні з чоловіками належить ... брати участь у війнах! Разом з тим, надаючи жінці “рівні” права з чоловіком, він стверджував, що чоловік у всьому перевершує жінку, отже, про рівноцінність підлог не могло бути й мови, але з роками все почалося змінюватися і всі почали розуміти що в світі майже все залежить від стереотипів [6]. Жінки почали ламати стереотипи і саме в цей момент, коли почалося нищення стереотипів суспільство почало розуміти яку велику роль в житті кожного грає саме жінка, її турбота, її цінності, її права та обов'язки.

Лідерством цікавляться давно. Лідер – це, перш за все, людина, на поведінку якої орієнтовані члени групи; саме вона задає тон і якийсь стандарт поведінки, визначаючи цілі і завдання групи [3]. Саме вона має психологічне право примусити членів групи виконувати поставлені перед ним завдання. Іншими словами, лідер володіє владою. І, нарешті, найголовніше – лідер бере на себе відповідальність за групу людей і за її дії.

Раніше вважалося, що лідером може бути тільки чоловіки, бо хто як не вони буде брати на себе відповідальність за будь-яку ситуацію, за сім'ю, за підлеглих на роботі і тому інше. Але у наш час лідерами постали ставати не тільки чоловіки, як переважно було раніше, а й жінки. Тому що, у чоловіка і у жінки різні погляди на світ, на працю, на якісь певні речі. Саме це почало сприяти бурхливому розвитку гендерних властивостей в лідерських аспектах [2].

Ступінь розробленості теми у вітчизняній та сучасній науці можна простежити в працях Т.В. Бендас, Г.В.Турецька, І.А.Панарін, Н.Л.Мінаєва.

Автори говорили, що суспільні уявлення накладають певні зобов'язання на виконання статевих ролей хлопчиками і дівчатками, чоловіками і жінками, що не може не впливати на статеву диференціацію в розвитку їх лідерських якостей [5]. У той же час, статеві гормони впливають на відмінності в органічному розвитку мозку з самого раннього дитинства. Можна припустити, що є кільцева залежність між гормонами, мозком, поведінкою і умовами

виховання, що дає змогу стати повноцінним лідером, який буде мати авторитет в колективі і не тільки в ньому.

За допомогою опитувальника «Діагностика лідерських здібностей» (Е.Жаріков Е.Крушельницький) [8], для вивчення особливостей прояву лідерських властивостей у гендерному аспекті нами було проведено дослідження серед студентів – звичайних академічних груп у кількості 10 осіб із них 5 юнаків, та 5 дівчат та студентів-лідерів, які входять до студентського самоврядування у кількості 11 осіб із них 6 юнаків та 5 дівчат. Ця методика дозволяє виміряти рівні лідерських якостей, то що для того щоб ефективно організувати та визначити лідерські здібності опитуваних. Результати дослідження наведені в таблиці 1.

Як бачимо з результатів, представлених в таблиці 1, за шкалою «Рівень лідерських здібностей» у звичайних студентів академічних груп він нижчий, ніж у студентів – лідерів, які входять до студентського самоврядування. Це говорить про те, що для звичайних студентів якості лідера виражені, але для них характерне прагнення до досягнення консенсусу і співпраці, а як джерело впливу використовується не стільки посадова влада, скільки добрі стосунки з іншими членами організації. А для студентів – лідерів навпаки, для них характерне прагнення влади.

Таблиця 1 – Показники лідерських здібностей студентів ($M \pm m$)

	Студенти- звичайних академічних груп	Студенти – лідери, які входять до студентського самоврядування	t	p
Рівень лідерських здібностей	$27,6 \pm 1,05$	$32,36 \pm 1,09$	3,15	0,05

Серед студентів юнаків та дівчат, які входять до студентського самоврядування, значущих відмінностей в рівні лідерських здібностей не виявлено. Таким чином, ми бачимо, що за результатами нашого дослідження

можна сказати, що випробувані, незалежно від статі, стресостійкі, рішучі, здатні самотійно і своєчасно приймати рішення, в критичних ситуаціях брати відповідальність на себе, надійні, тримають слово, витривалі.

Дивлячись на результати опитуваних, можна побачити, ефективність гендерного виховання, яка в останні роки набуває все більшої популярності та доцільності, про тенденцію до гендерної рівності, до якої прагне Україна.

Висновки. У висновку можна сказати, можна сказати, що було висунуто “концепція лідерства, яка виходить із різних функцій, які необхідно здійснювати для того, щоб група досягала своїх цілей, залишаючись при цьому життєздатним, згуртованим освітою” [8]. Істотним елементом даного підходу було переміщення уваги від рис особистості лідера до його поведінки.

Як бачимо з результатів, представлених в таблиці 1, за шкалою «Рівень лідерських здібностей» у звичайних студентів академічних груп він нижчий, ніж у студентів- лідерів, які входять до студентського самоврядування ($27,6 \pm 1,05$ проти $32,36 \pm 1,09$), $p \leq 0,05$. Можна сказати, що для звичайних студентів якості лідера виражені, але для них характерне прагнення до досягнення консенсусу і співпраці, а як джерело впливу використовується не стільки посадова влада, скільки добрі стосунки з іншими членами організації. А для студентів – лідерів навпаки, для них характерне прагнення влади.

Таким чином, ми бачимо, що за результатами нашого дослідження можна сказати, що випробувані стресостійкі, рішучі, здатні самотійно і своєчасно приймати рішення, в критичних ситуаціях брати відповідальність на себе, надійні, тримають слово, витривалі, та ці їхні якості не залежать від статі.

Дивлячись на результати опитуваних, можна побачити, ефективність гендерного виховання, що в останні роки набуває все більшої популярності та доцільності, про тенденцію до гендерної рівності, до якої прагне Україна.

Список бібліографічних посилань

1. Бендас Т.В. Гендерная психология: Учеб. пособ.- СПб.: Питер,2005.-431с.
2. Берн Ш. Гендерная психология.- СПб: прайм – Еврознак, 2001.- 320с.
3. Введение в гендерные исследования: Учебное пособие / Под ред.И.В.Костиковой. – М.: Изд-во МГУ, 2005.-255с.

4. Вихователю про психологію та педагогіку сексуального розвитку дитини: Наук.-метод. Збірник.-К.: Інститут змісту і методів навчання, 1996.
5. Гендерний розвиток у суспільстві: Конспект лекцій/ Відп.ред. К.М.Левківський.-2-е вид.-К.: Фоліант, 2005.-351с.
6. Говорун Т., Кікінежді О. Стать та сексуальність: психологічний ракурс. Навчальний посібник. – Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 1999.- 384 с.
7. Говорун Т.В., Кікінежді О.М. Гендерна психологія. Навчальний посібник. – Київ: Видавничий центр – Академія”, 2004.- 308с.
8. Сайт onlinetestpad «Диагностика лидерских способностей (Е. Жариков, Е. Крушельницкий)» URL: <https://onlinetestpad.com/ru/test/1395-diagnostics-liderskikh-sposobnostej-e-zharikov-e-krushelnickij> (дата звернення 16.11.20)

Науковій керівник: Твердохвалова Юлія Леонідівна, доцент кафедри соціології та психології факультету № 6 Харківського національного університету внутрішніх справ, кандидат психологічних наук.

Тарасова Дарина Андріївна,
студентка 4-го курсу факультету № 6
Харківського національного університету внутрішніх справ

ВПЛИВ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОГО КЛІМАТУ ПІДРОЗДІЛУ НА МОТИВАЦІЮ ДІЯЛЬНОСТІ ПРАЦІВНИКІВ ПОЛІЦІЇ

Успіх будь якого колективу забезпечує нормальний морально – психологічний клімат у ньому. Сприятливий соціально-психологічний клімат колективу забезпечує працездатність його членів, взаємну підтримку в досягненні цілей організації, згуртованість колективу. Колективне досягнення цілей призводить до забезпечення високої ефективності діяльності підприємства. Створення нормальних взаємин – основне завдання керівника в досягненні успішності функціонування організації. Вивчення даного питання пов’язане з необхідністю вдосконалення, підвищення ефективності організацій, і при цьому вимагає систематичного вивчення психології і соціально – психологічних взаємин на практиці.

В психологію поняття «клімат» прийшло з метеорології і географії. Сьогодні це поняття характеризує невидиму, тонку, делікатну, психологічну сторону взаємостосунків між людьми. У вітчизняній соціальній психології вперше термін «психологічний клімат» використовував Н.С. Мансуров, який вивчав виробничі колективи.

Одним з перших розкрив зміст соціально-психологічного клімату В.М. Шепель. Він вважав, що клімат відносин між людьми складається з трьох кліматичних зон:

1) соціальний клімат, який визначається тим, наскільки в даному колективі усвідомлені цілі і задачі суспільства, наскільки тут гарантовано дотримання всіх конституційних прав і обов'язків працівників як громадян;

2) моральний клімат, який визначається тим, які моральні цінності в даному колективі є прийнятими;

3) психологічний клімат, ті неофіційні відносини, які складаються між працівниками, що знаходяться в безпосередньому контакті один з одним[1].

Найбільша кількість прикладних досліджень, так або інакше пов'язаних з проблемою соціально-психологічного клімату в групі проводилося і проводиться фахівцями в області організаційної психології. Соціально-психологічний клімат був вивчений багатьма психологами, соціологами й філософами. Методологічні й концептуальні підходи, оригінальні методи діагностики соціально-психологічного клімату, конкретні шляхи регуляції соціально-психологічного клімату запропоновані в роботах Б.Д. Паригіна, А.В. Петровського, К.К. Платонова, А.М. Ковальова, В.Н. Панфьорова, Е.В. Шорохової, О.І. Зотової та ряду інших науковців[2].

В наш час потреба дослідження певних соціально-психологічних параметрів колективу, якими детермінується оптимізація соціально-психологічного клімату, викликана недооцінкою ролі безконфліктної взаємодії й згуртованості в спільній діяльності працівників поліції. Одним із показників успішної діяльності керівника організації є рівень сформованості соціально-

психологічного клімату. Несприятливий соціально психологічний клімат впливає на рівень захворюваності персоналу, внаслідок чого у нього розвиваються хронічні стресові реакції. Реформування системи МВС України суттєвим чином відбивається на соціально психологічній ситуації в колективах органів внутрішніх справ. Це проявляється в тому, що, по перше, співробітники відчують себе не комфортно і не захищеними (часті виведення за штат, необґрунтовані реформування і т.п.); по друге, через постійні зміни в структурі керівної ланки згуртованість колективів ОВС динамічно не розвивається; по третє, знижується ефективність професійної діяльності тощо[3].

На мотивації діяльності (позитивно чи негативно) позначається те, які відносини існують у тому колективі, з яким він пов'язаний, його стосунки з окремими членами колективу, ставлення до нього колективу загалом.

Одним із чинників, окрім позитивного соціально-психологічного клімату, що визначають активне виконання професійних завдань поліцейських, є їхня мотивація до служби. Важливою умовою успішної діяльності правоохоронної системи є зацікавлена участь усього особового складу органів поліції у підвищенні результативності та якості праці. Мотивація служби в підрозділах поліції досить складна, з огляду на сукупність мотивів (мотиви широкого соціального плану, індивідуально-особистісного спрямування, зовнішні, внутрішні, процесуальні та результативні) [4].

Головну роль в покращенні мотивації до праці та налагодження позитивного клімату в підрозділі припадає на плечі керівника підрозділу. Правильний розподіл завдань, авторитет та повага серед підлеглих, вміння правильно «запалити» поліцейських для підвищення рівня працездатності, матеріальне заохочення та інше.

Окрім керівництва, важливим чинником є ретельність психодіагностичної роботи, яка може бути здійснена виключно фахівцями служби психологічного забезпечення і висновки якої є основою організації діяльності суб'єктів психологічного впливу по регулюванню та корекції соціально-психологічного

клімату, в індивідуальному та груповому режимах. При цьому важливість і відповідальність цих контактів зазвичай досить велика. Керівники при цьому: ставлять задачі практичному психологу; забезпечують можливості та умови їх вирішення, а керівники нижчого рівня безпосередньо потрапляють у поле зору практичного психолога, особливо у зв'язку із проблемою клімату в колективах та конфліктів.

Робота психолога повинна складатися з того, щоб одночасно займатися очевидною для замовника проблемою, але не залишати поза увагою і ті фактори, які її створили й будуть породжувати подібні проблеми, якщо не розкрити їх джерело в даній ситуації[5].

Одним з напрямів, що допомагають створенню сприятливого психологічного клімату, є організація людей у виробничі колективи на основі їхньої психологічної сумісності, під якою розуміється психологічна близькість партнерів, взаємна симпатія, схожість їхніх характерів, спільність інтересів та нахилів. Створення сприятливого соціально-психологічного клімату передбачає подолання тих бар'єрів психічної напруженості, які можуть виникнути в процесі спілкування між людьми. Стан соціально-психологічного клімату, ступінь його стимулюючого впливу на особистість може розглядатися як один із суттєвих показників ефективності діяльності керівника первинного колективу.

Висновки. Отже, підсумовуючи вище викладену інформацію можна зробити висновок, що соціально-психологічний клімат є одним із основних критеріїв для правильної мотивації працівників підрозділів поліції. Тому актуальність даної теми є невичерпною і вимагає подальшого вивчення задля підвищення ефективності діяльності правоохоронної системи.

Список бібліографічних посилань

1. Савчин М.В. Соціальна психологія. Дрогобич: Відродження, 2000. 274 с.
2. Парыгин Б.Д. Социально-психологический климат в коллективе. Пути и методы изучения. М., 1981. 183 с.

3. Социально психологический климат в служебных коллективах: Методическое пособие / Под ред. М.И.Марьина. М.: ЦОКП МВД России, 2001. 312 с.

4. Психологічна енциклопедія / Автор упорядник О.М.Степанов. К.: Академвидав, 2006. 424 с

5. Андреева Г.В. Професійна мотивація співробітників органів внутрішніх справ: особливості інституційного впливу. *Право і безпека*. 2009. № 2. С. 206–210

Науковій керівник: Твердохвалова Юлія Леонідівна, доцент кафедри соціології та психології факультету № 6 Харківського національного університету внутрішніх справ, кандидат психологічних наук.

Тарнавська Олена Вікторівна,
аспірант 3-го курсу лабораторії навчання ім. І. О. Синиці
Інституту психології ім. Г. С. Костюка НАПН України

ПСИХОЛОГІЧНА ДОПОМОГА ПІДЛІТКАМ З ВЕГЕТАТИВНИМИ ДИСФУНКЦІЯМИ В УМОВАХ СТАЦІОНАРУ

Завданнями практичної психології в педіатрії є орієнтир на виклики проблем сьогодення, які пов'язані з економічними, політичними, соціальними кризами в Україні і які сприяють прояву тривожних станів у дітей (домінантної емоції страху та її взаємодії з однією або кількома фундаментальними емоціями: гнівом, провинною, стражданням), пригніченому настрою та песимізму. Коло психологічних проблем ускладнює процес одужання у лікувальному закладі та потребує особливої уваги.

В Україні сучасна концепція лікування дітей, хворих на різні прояви вегетативних дисфункцій (ВД), ґрунтується на комплексному підході, який враховує значення патогенезу захворювання і застосування засобів із різним механізмом дії. З урахуванням масового характеру психологічних проблем, у лікуванні недостатньо запроваджена психокорекція, яка спрямована на надання допомоги у зміні поведінки, розвитку особистості, пошуку шляхів вирішення проблем.

На основі теоретичного аналізу психолого-медичної літератури та досвіду практичної роботи, нами була створена програма надання психологічної

допомоги підліткам з різними проявами вегетативних дисфункцій. В рамках програми психологічна допомога надавалася також їх батькам і медичним працівникам в індивідуальній та груповій формі, так як фасилітація в педіатрії у відносинах «батьки-діти» та «медичні працівники пацієнти» є одними з ключових проблем у лікувальному процесі. Це пов'язано з низкою труднощів у питаннях спілкування, які потребують розуміння індивідуальних особливостей дітей, а також урахуванням того, що емоційний фактор при лікуванні грає важливу роль, його наявність суттєво підвищує ефективність лікувального процесу [1, с. 431-435].

Нами запропоновано комплексний підхід до формування навичок гнучкого оптимізму за допомогою інноваційної психокрекційної програми – «Наші ліки – музика, сміх, творчість» з елементами музикотерапії, гелотології, ізотерапії. Враховуючи відомі факти впливу музики на нейроендокринну функцію, зокрема, на рівень деяких гормонів у крові, що відіграють надзвичайно важливу роль у формуванні емоційних реакцій, ізотерапії, як інструменту для дослідження і гармонізації тих сторін внутрішнього світу дитини, для яких слова не підходять. В програмі використовувались сучасні методи тренінгової роботи, які містили інформаційні матеріали, вправи, ігри-розминки, релаксаційні вправи, спільний спів, музично-рухові ігри, що дало змогу застосувати інтегральний підхід до визначення того, якою мірою мобілізується запобіжність розвитку небажаних реакцій підлітків, хворих на різні прояви вегетативних дисфункцій. Програма була впроваджена у складі комплексного лікування в умовах стаціонару.

У дослідженні брали участь підлітки віком 12-17 років, у яких за результатами всебічного загально-клінічного, лабораторно-інструментального обстеження було діагностовано ВД з гіпотензією, ВД з гіпертензією та з діагнозом пароксизмальна вегетативна недостатність (ПВН). Діти перебували на лікуванні у стаціонарі центру вегетативних дисфункцій м. Києва при ДКЛ №6.

Для максимального використання терапевтичного потенціалу психокорекції тренінги проводилися у малих групах в кількості 10-12 осіб. Тривалість одного заняття 40-50 хвилин; курс розраховано на 10-12 занять 5 раз на тиждень у гетерогенних за статтю, віком, особистісними стилями та конфліктами групах. Дослідження проводилось згідно затверджених принципів медико-психологічної етики. Побічних дій не відмічалось у жодному випадку [2, 3, 4].

На семінарах-тренінгах для батьків і медичних працівників застосовувались методи «еутимної терапії» (термін запропоновано Райнером Лутцом у 1983 році), які орієнтовані на розвиток навичок поведінки, яка призводить до взаєморозуміння усіх учасників лікувального процесу, сприяє позитивним змінам у психоемоційному стані [1, 5, с. 12].

Підсумовуючи вищезгадане можна констатувати, що психологічна допомога призводить до поліпшення психологічного та фізичного стану підлітків з різними проявами вегетативних дисфункцій та сприяє ефективному підвищенню якості комплексного лікування (поєднання психотерапії з фармакотерапією).

Список бібліографічних посилань

1. Тарнавська О. В. Фасилітація в педіатрії як невід'ємна складова лікувального процесу. Збірник матеріалів науково-практичної конференції з міжнародною участю / Безперервний професійний розвиток лікарів та провізорів в умовах реформування системи охорони здоров'я, 2020. с. 431-435. URL: <https://youtu.be/4dkAYSiXm28> (дата звернення 29.11.20)
2. Мітюряєва І. О., Бурлай В. Г., Кухта Н. М., Гнілоскурєнко Г. В., Тарнавська О. В. Можливості використання у дітей інноваційної психокорекційної програми в комплексному лікуванні вегетативних дисфункцій із гіпертензією. Проблеми клінічної педіатрії : Науково-практичний журнал для педіатрів та лікарів загальної практики – сімейної медицини. ДВНЗ «Ужгородського національного університету» МОН України №1-2 (35-36). 2017. – с. 140-149.
3. Mitjurjaeva I. O., Kuhta N. M., Tarnavska O. V., Dolgoplova O. V. Peculiarities of psychological, clinical and instrumental indicators in children with vegetative dysfunction and hypotension under the influence of innovative psychocorrective program. Здоров'я дитини Child's Health Спеціалізований рецензований науково-практичний журнал ДЗ «Дніпропетровської медичної академії МОЗ України» Том 12, №2. 2017. с. 14-21.
4. Мітюряєва І. О., Кухта Н. М., Гнілоскурєнко Г. В., Тарнавська О. В. Результати використання інноваційної психокорекційної програми в комплексному лікуванні пароксизмальної вегетативної недостатності у дітей. Международный журнал педиатрии, акушерства и гинекологии. Том 7, №3. 2015. с. 10-17.

5. Ромек В., Ромек Е. Тренинг наслаждения. – СПб.: Издательство «Речь», 2003. –160 с.

Науковий керівник: Максименко Сергій Дмитрович, директор Інституту психології ім. Г. С. Костюка НАПН України, доктор психологічних наук, професор, академік НАПН України.

Титарчук Майя Володимирівна,
*аспірант Харківського національного педагогічного
університету ім. Г.С.Сковороди*

НЕГАТИВНІ ПСИХІЧНІ СТАНИ СТУДЕНТІВ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Емоційні стани особливо загострюються у підлітковому віці, а під час набуття життєвого досвіду відбувається їх закріплення у поведінці, і згодом вони перетворюються у відповідні риси особистості. Тому особливо гостро постає питання дослідження та з'ясування негативних психічних станів студентів, зокрема їх емоційних станів, що призводять до виникнення гострих особистісних проблем.

Проблема вивчення емоційних станів різнобічно представлена в українських та зарубіжних дослідженнях (М. Й. Боришевський, Б. О. Вяткін, В. О. Ганзен, Л. Г. Дика, Е. П. Ільїн, Л. В. Куліков, М. Д. Левітов, С. Д. Максименко, В. О. Моляко, М. П. Наєнко, Т. А. Немчин, О. О. Прохоров, І. І.).

В. А. Семиченко, розглядаючи проблему психічних станів особистості, підкреслює, що термін «стан» у психології розуміється як два близьких за змістом, але різних за характером явища: – як фіксоване свідомістю людини в певний період часу інтегральне відчуття благополуччя чи неблагополуччя, загального комфорту або дискомфорту; – як ступінь благополуччя чи неблагополуччя, які переживає людина, який визначається зовнішніми спостережниками за певними ознаками [4].

Емоційні стани супроводжують практично будь-яку діяльність особистості, оскільки відображають відношення між мотивами й можливістю

успішної реалізації діяльності суб'єкта; стани можуть виступати і як форма саморегуляції психіки, і як механізм інтеграції особистості, як динаміка психічних процесів, і актуальних особливостей як окремих сфер особистості, так і в цілому. Тобто, будь-який стан одночасно виступає і переживанням, і діяльністю, що має деякий зовнішній вираз.

Для того, щоб ефективно контролювати прояви цих емоційних станів у студентів, а також із метою їх профілактики та психокорекції, необхідно визначити психологічні проблеми, що призводять до порушення емоційних станів. Визначення причин прояву емоційних станів підлітків є одним із важких завдань, зокрема, у наслідок різноманітності проявів особистості у цьому віці. В основу вивчення проблематики дослідження покладений принцип єдності свідомості та діяльності, який передбачає встановлення взаємозв'язку між станами і копінг-поведінкою особистості.

Психологічна значимість копінгу полягає в тому, щоб ефективніше адаптувати людину до вимог ситуації, дозволяючи їй оволодіти нею, послабити чи пом'якшити її вимоги, уникнути або звикнути до них і, таким чином, погасити стресову дію ситуації. Головне завдання копінга – забезпечення і підтримка благополуччя людини, фізичного і психічного здоров'я та задоволеності нею соціальними стосунками [2].

Копінг спрямований на усунення ситуації психологічної загрози, тобто підтримання балансу між вимогами середовища і ресурсами, що задовольняють цим умовам. Являє собою індивідуальний спосіб взаємодії з ситуацією у відповідності з її власною логікою, значимістю в житті людини та її психологічними можливостями. Копінг є змінною, яка залежить від трьох чинників – особистості суб'єкта, реальної ситуації та умов соціальної підтримки.

Копінг-поведінка розглядається як найважливіша форма адаптаційних процесів і реагування особистості на стресові ситуації. Незважаючи на відмінності між конкретними видами їх функції однакові: вони полягають у

забезпеченні стійкості і незмінності уявлень особистості про себе. Знання про механізми функціонування копінг-поведінки ефективно використовуються в рамках психологічного консультування, психокорекційної та психотерапевтичної роботи.

Більшість негативних емоційних станів мають між собою прямі кореляційні взаємозв'язки на різних рівнях значущості. Особливості прояву негативних емоційних станів у студентів мають багатоякісні характеристики, що потребують змістовного уточнення, розширення аналізу їх виникнення та доводять необхідність у своєчасному проведенні засобів психокорекції. Важливим є надання допомоги особистості і формування в неї повноцінних стратегій подолання важких життєвих ситуацій на основі усвідомлення структури механізмів власного психологічного захисту і навчання цим стратегіям.

Традиційно в науці система заходів, як комплекс впливів на особистість, спрямованих на виправлення недоліків психіки або поведінки людини за допомогою спеціальних засобів психологічної дії є психологічна корекція. Найбільш об'ємним та змістовним з усіх видів психокорекційних робіт є психотренінг, який поєднує в собі всі способи корегування особистості і спрямований на виправлення недоліків поведінки. Своєрідність тренінгу має полягати у тому, що він повинен бути спрямований на створення індивідуальних та групових впливів на особистість, схильну до переживання негативних емоційних станів з метою забезпечення її психосоціальної гармонізації.

Список бібліографічних посилань

1. Психические состояния / сост. и общая ред. Л. В. Куликова. СПб. : Питер, 2000. 512 с.
2. Романова Е. С. Механизмы психологической защиты. Генезис. Функционирования. Диагностика / Е. С. Романова. Мытищи: Талант, 1990. 144 с.
3. Румянцева Т. Г. Понятие агрессивности в современной зарубежной психологии / Т. Г. Румянцева // Вопросы психологии. № 1. 1991. С. 81-87.
4. Семиченко В. А. Психические состояния: Модульный курс (лекции, практические занятия, задания для самостоятельной работы) для преподавателей и студентов / В. А. Семиченко К.: Магістр-S, 1998. 207 с.

5. Сосновикова Ю. Е. К вопросу об определении понятия и принципах классификации психических состояний человека / Ю. Е. Сосновикова // Вопросы психологии. 1968. № 6. С. 112-116.

Науковий керівник: Ворожбіт-Горбатюк Вікторія Вікторівна, професор кафедри Харківського національного педагогічного університету ім. Г.С.Сковороди, доктор педагогічних наук, професор.

Турченко Катерина Андріївна,
здобувач 2-го курсу магістратури факультету №6
Харківського національного університету внутрішніх справ

Серхан Ахмед аль Тавальбех,
кандидат педагогічних наук, доцент,
Університет ім. Аль-Хусейна Бин Талала
(Al-Hussein Bin Talal University – AHU),
м. Маан, Йорданія

СПЕЦИФІКА КОПІНГ-ПОВЕДІНКИ У ПЕДАГОГІВ З РІЗНИМ РІВНЕМ ЕМОЦІЙНОГО ВИГОРАННЯ

В умовах сучасного світу держава ставить серйозні завдання модернізації шкільної освіти. Нова якість освіти забезпечується процесами оновлення. Основним ресурсом процесу модернізації стає – педагог. У зв'язку з цим педагог має бути адаптований до змін в професійній діяльності, він повинен бути готовим до постійної самоосвіти та практичної діяльності, мати хороше психічне та фізичне здоров'я. Дуже часто такі вимоги і часті зміни впливають на розвиток особистості педагога в його професійній діяльності.

Копінг-поведінка – це усвідомлена стратегія дії, направлена на усунення загрози, перешкоди, краще адаптуюча людину до вимог ситуації і допомагаючи перетворити її відповідно до своїх намірів, або витримати, витерпіти ті обставини, змінити які людина не може, вона розвиває відповідальність особистості за свої дії, за думки та вчинки. Виходячи з цього, професія педагога пред'являє особливі вимоги до такої інтегральної характеристики як

стресостійкість. Дію численних емоціогенних чинників, як об'єктивних, так і суб'єктивних викликає наростаюче почуття незадоволення, накопичення, що веде до педагогічного кризу, виснаження і вигорання.

Проблема копінгу активно досліджується в сучасній психології. Серед зарубіжних авторів вивченням цієї проблеми займаються А. Білінгс, Р. Лазарус, А. Райт, С. Фолкмен, К. Форд та ін. У російській психології вивчення проблеми копінг поведінки розпочалося у 90 ті роки та представлене багатьма працями, авторами яких є: Л.І. Анциферова, В.І. Голованевська, Р.І. Грановська, К. Муздибаєв, І.М. Никольська, С.К. Нартова Бочавер та ін. Серед українських дослідників слід відзначити таких науковців, як С.В. Малазонія, О.Л. Марковець, З.А. Сивогракова, О.І. Склень, С.В. Харченко, В.Н. Чернобрівкін та ін [1, с.443].

Серед психологічних наукових праць слід відзначити таких дослідників, як О.І. Склень, З.А. Сивогракова, в яких підкреслюється роль формування копінгповедінки в різних сферах професійної діяльності. Аналіз українських досліджень дав можливість виділити роботи в межах загальної та педагогічної психології, що стосуються саморегуляції педагогів у складних умовах їхньої професійної діяльності (Л.Н. Марковець, І.В. Сергєєва, О.С. Третьак) та її формування в майбутніх учителів (С.В. Малазонія, Н.І. Сидоренко) [2, с.44].

Професійно-емоційне вигорання педагогів є досліджувано проблемою таких учених, як: О. Белей, Л. Морська, П. Комаров, також профілактикою даного синдрому займались вчені В. Бойко, О. Васил'єв, Л. Карамушка, Н. Водоп'янова. Також не менш вагомий внесок у дослідження синдрому емоційного вигорання зробили зарубіжні педагоги та психологи Х.Дж. Фрейденберг, К. Маслач, С. Джексон, А. Пайнс.

Мета дослідження: вивчити специфіку копінг –поведінки у педагогів з різним рівнем емоційного вигорання.

Для визначення специфіки копінг-поведінки у педагогів з різним рівнем емоційного вигорання було використано такі методики: методика

«Психологічна діагностика копінг-механізмів» Е. Хайма; опитувальник «Емоційне вигорання» (В. Бойко). У дослідженні приймали участь 75 педагогів загальноосвітніх шкіл м. Миргород. Для статистичної обробки даних використовувались непараметричні критерії математичної статистики: ϕ - критерій Фішера.

Порівняльний аналіз свідчить про те, що педагоги з низьким рівнем емоційного вигорання вірогідно частіше обирають відносно продуктивні когнітивні копінг – механізми (44,6 %, 10,4 %, 7,5 %, $p \leq 0,01$), ніж досліджувані з середнім та високим рівнем емоційного вигорання. Педагогам з низьким рівнем вигорання притаманно використовувати відносно адаптивні стратегії, конструктивність яких залежить від значимості і вираженості ситуації подолання. Найбільш характерними є відносність і додача сенсу. Відносність в оцінці, порівняння з іншими, що знаходяться в гіршому становищі, надання кризи значення і сенсу, наприклад ставлення до хвороби як до виклику долі або перевірки стійкості духу та ін.

Та навпаки, педагоги з високим рівнем емоційного вигорання частіше обирають непродуктивні когнітивні копінг – механізми, ніж педагоги з низьким рівнем (16,6 %, 33,3 %, 38,8 %, $p \leq 0,05$). Ведучими стратегіями подолання з неадаптивних когнітивних копінгів є дисиміляція, ігнорування. Стосовно продуктивних когнітивних копінг-механізмів вірогідних відмінностей між групами не виявлено.

В ході порівняльного аналізу, було виявлено, що педагоги з середнім рівнем емоційного вигорання вірогідно частіше використовують продуктивні емоційні копінг – механізми, ніж педагоги з високим рівнем (44,6 %, 55,7 %, 30,3 %, $p \leq 0,05$). Емоційні копінг – стратегії проявляються у вигляді адаптивних стратегій оптимізму, протесту і слабка вираженість неадаптивних копінгів: придушення емоцій і агресивність. Це говорить про те, що, не дивлячись ні на які труднощі, кризи і стресові ситуації, педагоги з середнім рівнем емоційного

вигорання все ж сподіваються на краще, тобто на вирішення стресових ситуацій в позитивному ключі.

А педагогам з низьким рівнем емоційного вигорання притаманно використовувати відносно продуктивні емоційні копінг – механізми, ніж педагогам з середнім рівнем (22,4 %, 5,5 %, 36,4 %, $p \leq 0,05$). Тобто педагогам з низьким рівнем емоційного вигорання властиво використовувати «Емоційну розрядку» та «Пасивну кооперацію». Це така поведінка, яка спрямована або на зняття напруги, пов'язаного з проблемами, емоційним відреагуванням, або на передачу відповідальності за вирішення труднощів іншим особам. Стосовно непродуктивних емоційних копінг – механізмів вірогідних відмінностей між групами не було виявлено.

Таким чином, в ході порівняльного аналізу, отримані дані свідчать, що педагоги з низьким рівнем емоційного вигорання в ситуаціях опанування стресу керуються відносно продуктивними когнітивними та емоційними копінг – механізмами (додача сенсу, релігійність, відносність, пасивна кооперація, емоційна розрядка), педагогам з середнім рівнем більш комфортно використовувати продуктивні емоційні копінги (протест, оптимізм), а педагоги з високим рівнем емоційного вигорання частіше обирають непродуктивні когнітивні копінг – механізми (ігнорування, дисимуляція, розгубленість).

Таким чином, виходячи із сказаного, стає очевидною необхідність своєчасної зовнішньої підтримки, яка зміцнювала би особистісні ресурси, сприяла соціально адаптивному, ефективному функціонуванню педагога в професійній діяльності. Для працівників освітніх установ в професійній діяльності важливо два аспекти, перший з яких є вміння підготуватися до складної ситуації, а другий – вміння діяти в ній (ситуації), якщо вона вже настала.

Список бібліографічних посилань

1. Кіясь А. В. Особливості прояву копінг-стратегій вчителів у міжособистісній взаємодії з підлітками-девіантами. *Проблеми сучасної психології*. 2010. Випуск 8. Збірник наукових праць КПНУ імені Івана Огієнка, Інституту психології ім. Г.С.Костюка АПН України. С.441-450.

2. Кіясь А. В. Формування ефективних копінг-стратегій учителів як захист їхнього психологічного здоров'я . *Наука і освіта*. 2010. № 3. С. 44-48

Науковий керівник: Греса Наталія Володимирівна, доцент кафедри соціології та психології факультету № 6 Харківського національного університету внутрішніх справ, кандидат психологічних наук, доцент.

Хворост Тетяна Віталіївна,
студентка 4-го курсу факультету № 6
Харківського національного університету внутрішніх справ

РОЛЬ КОПІНГ-ПОВЕДІНКИ У ПРОФЕСІЙНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ МАЙБУТНІХ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ

Інтерес до проблеми копінг- поведінки в сучасній психологічній науці постійно зростає. Копінг- поведінка є особливою формою реалізації активності особистості, в якій виявляються її загальні, специфічні і індивідуальні характеристики у важких життєвих ситуаціях.

Курсанти військового вузу, крім вирішення нормативних завдань розвитку, стикаються зі специфічними завданнями, зумовленими особливостями їх професійного формування як офіцерів. Зміна темпу життя, розпорядок дня відповідно до статуту, розлука з близькими людьми, регламентований стиль поведінки і спілкування, необхідність підпорядкування, неможливість усамітнення, підвищена відповідальність, певні побутові складності і незручності, інтенсивність навчання у військовому вузі пред'являють високі вимоги до фізичного і психічного здоров'я курсантів, благополуччя яких буде залежати від можливості справлятися з виникаючими труднощами їх особистісного та професійного становлення [1, с.234]. В умовах підтримання високої бойової готовності військовослужбовці постійно знаходяться в різних стресових ситуаціях і, використовуючи копінг-поведінку, долають їх з різним ступенем ефективності. Тому проблема формування копінг-

поведінки майбутніх офіцерів є актуальною, багатоаспектною і вимагає пошуку сучасних шляхів її вирішення для визначення правильної і адекватної специфічним вимогам траєкторії поведінки.

Питанням копінг-стратегій приділяється значна увага, як серед зарубіжних так і вітчизняних дослідників: (Р. Лазарус, S. Folkman, S. Hobfoll, Л. Анциферова, Т. Крюкова, А. Поденко, О. Рєзнікова, Т. Ткачук, Н. Родіна). Проблеми копінг-стратегії знаходять своє відображення у загальнонауковій методології системного підходу до розуміння особистості (Б. Ломов, Г. Костюк, С. Максименко, Л. Бурлачук); у положенні теорії вчинку В. Роменця; генетичному підході С. Максименка; в уявленні про життєвий світ особистості сформульованому Т. Титаренко; у психологічній моделі цілепокладання Ю. Швалба [2, с. 13].

Багатомірність копінг-стратегій є їх важливою характеристикою, що дозволяє виконувати різні функції: вирішувати проблеми і попереджувати їх появу, контролювати власні емоції, включатися у взаємодію зі стресом чи уникати його, змінювати себе, ситуацію або пристосовуватися до неї. Багато дослідників пропонують розглядати конструктивний і неконструктивний копінг. Конструктивні копінг-стратегії передбачають досягнення мети власними силами, звернення за допомогою до інших людей, які включені в цю ситуацію або мають досвід вирішення подібних проблем, ретельне обдумування проблеми й різноманітних шляхів її розвитку або вирішення, переосмислення проблемної ситуації. До неконструктивних відносять різноманітні способи психологічного захисту, пасивність, уникнення, імпульсивну поведінку (емоційні зриви, екстравагантні вчинки, агресивні реакції). [3, с.73-74].

Окреме місце в контексті вивчення в межах психологічного спрямування копінг- поведінки займає проактивний копінг. Проактивний копінг є засобом подолання труднощів, він має багатоплановий характер і орієнтований на майбутнє, об'єднує процеси особистого управління якості життя з

саморегуляцією для досягнення мети. Проактивна копінг – поведінка це метод оцінки майбутніх цілей і створення умов для їх успішного досягнення. Аспінвалл і Тейлор вважають, що проактивний копінг – це процес, за допомогою якого відбувається підготовка до потенційних майбутнім стресорів та можливість їх запобіганню взагалі [4, с.8]. Проактивна копінг-поведінка відрізняється від традиційних уявлень про копінг трьома основними характеристиками:

1. Традиційні форми копінг-поведінки – реактивні, тобто вони мають справу зі стресовими подіями, які вже відбулися, їх мета – це компенсація втрати або зменшення шкоди. Проактивний копінг орієнтований на майбутнє. Він складається з зусиль, спрямованих на створення загальних ресурсів, що сприяють здійсненню завдань і особистісного росту.

2. Реактивний копінг розглядається як управління ризиками, проактивний копінг пов'язаний більше з керуванням метою. При використанні проактивного копіngu люди сприймають скрутні ситуації як виклики. Вони бачать ризики, вимоги і можливості, пов'язані з вибором тієї чи іншої стратегії поведінки для вирішення проблемної ситуації в майбутньому, але вони не оцінюють їх як загрозу, шкоду або втрату. Проактивний копінг стає засобом управління метою замість засобу управління ризиком.

3. Мотивація для проактивної копінг- поведінки є більш позитивною внаслідок сприйняття ситуацій як оскарження і стимулювання, тоді як реактивний копінг враховує оцінку ризику, тобто, найчастіше, висунуті вимоги оцінюються негативно, як загрози [4. С.8].

Однією з найбільш детально розроблених моделей проактивного копіngu є модель Е. Грінгласс. З її точки зору, проактивний копінг інтегрує планування і превентивні стратегії з проактивною саморегуляцією для досягнення цілей, з використанням соціальних ресурсів і емоційною саморегуляцією діяльності в цілому [5. С.138].

Таким чином вивчення копінг-стратегій, зокрема проактивної копінг-поведінки у військовослужбовців є важливим науковим завданням, в результаті вирішення якого копінг-стратегія стане особистісним ресурсом, що забезпечить підтримку і самодопомогу, дозволить знайти в собі цінності і ресурси для саморозвитку, самоактуалізації для досягнення особистісного і соціального успіху.

Список бібліографічних посилань

1. Лапкина Е.В. Исследование преодолевающего поведения курсантов военного вуза. *Ярославский педагогический вестник*. 2016. № 3 с.234-237.
2. Адаменко Л. С. Актуальні аспекти дослідження копінг-поведінки особистості. *Вісник Національного університету оборони України*. 2020. Вип. 1. С. 13-18.
3. Боснюк В. Ф. Проблема оцінки ефективності копінг-стратегій рятувальників Бочаровські читання : матеріали наук.-практ. конф. [з міжнар. участю], присвяч. пам'яті проф. С. П. Бочарової (м. Харків, 18 берез. 2016 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2016. с.70-73
4. Сирота Н.А., Ярославская М.А. Исследование проактивного совладающего поведения у больных шизотипическим расстройством. *Медицинская психология в России*. 2014. Т. 6, № 1. С. 8
5. Белинская Е.П., Вечерин А.В. Адаптация диагностического инструментария: опросник «Проактивный копинг». *Социальная психология и общество*. 2018 г. Том 9. № 3. С.137-145

Науковий керівник: Греса Наталія Володимирівна, доцент кафедри соціології та психології факультету № 6 Харківського національного університету внутрішніх справ, доцент, кандидат психологічних наук.

Хмарська Анастасія Олександрівна,
студентка 3-го курсу психолого-педагогічного факультету
Комунального закладу «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» ХОР

ЗНАЧЕННЯ СТРЕСУ З ТОЧКИ ЗОРУ ЗООПСИХОЛОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Сучасність характеризується значною кількістю стресорів, з якими людина стикається щодня. Зазвичай, стрес характеризується своїм негативним впливом, проте вивчення значення стресу в процесі еволюції дає можливість проаналізувати його фізіологічне та адаптивне значення.

Проблематику явищ стресу досліджували вітчизняні та зарубіжні науковці, серед них слід виділити Г. Сельє, У. Кеннона, Т. Холмса, Р. Рея, Д. Брайта, Ф. Джонса, Е. Ендреці, К. Лішшак, Р. Лазаруса, Ю. Щербатих.

Протягом переважної частини нашого життя стрес можна було визначити як поняття прямої фізичної загрози. Період плейстоцену характеризувався чималою кількістю стресорів, до яких можна віднести: напад хижаків, загрози з боку інших представників нашого виду, небезпеки, пов'язані із середовищем. Проте, незважаючи на те, що саме виступало у якості стресора, відповідна реакція була незмінною: генералізована активація автономної нервової системи, яка називається реакцією «нападу-втечі». [1] Для багатьох поколінь наших пращурів ця реакція була резервом необхідної фізичної сили для виживання в надзвичайних ситуаціях. Тенденція збереглась і донині: активація симпатичної нервової системи може мати вирішальне значення для виживання. В ході повсякденного існування автономна нервова система надає можливість пристосовуватися навіть до незначних змін середовища. [2]

Однак, реакція «нападу-втеча» має і свої недоліки. Прикладом може бути затримка потягу в тунелі метро між станціями перед початком робочого дня. Людина, що буде знаходитись у вагоні, почне хвилюватися та гніватися, ендокринна і симпатична нервова системи запустять механізм реакції «нападу-втечі». Внаслідок, організм почне переповнюватися гормонами стресу, артеріальний тиск підвищиться, а кров'яний потік почне насичуватися жирними кислотами, мобілізованими з жирової тканини. В даній ситуації забезпечити повноцінний фізичний вихід енергії майже неможливо. Тиск може залишатися високим протягом багатьох годин після події, що спровокувала його підвищення. Жирні кислоти, які були мобілізовані в якості палива в кров'яний потік, не використовуються і, відповідно, відкладаються на внутрішню поверхню артерій, утворюючи скупчення бляшок, що ведуть до атеросклерозу. Систематичне підвищення артеріального тиску та прискорене серцебиття у людей, які вже мають атеросклероз, може привести до того, що бляшка

коронарної артерії відірветься, утворивши тромб, і тим самим прискорить серцевий напад. [3]

Пригнічення імунної системи, яке відбувається під час симпатичного збудження, послаблює здатність організму захищатися від інфекцій. Результатом є патерн хронічних захворювань, який робить організм більш вразливим до різноманітних шкідливих чинників.

Вплив хронічного стресу на головний мозок є ще критичнішим. У сучасному світі більшість наших повсякденних проблем носять комплексний характер і вимагають швидкості та гнучкості розуму для усунення. Одна з безпосередніх функцій стресової реакції – посилити когнітивне функціонування. Зворотним боком цього процесу є те, що в довготривалій перспективі хронічний вплив таких глюкокортикоїдів, як кортизол, робить нейрони більш уразливими до фізіологічних «атак», приводячи до загибелі нейронів і когнітивних порушень [4]. Навіть в середовищі, що оточувало наших пращурів, хронічна активація реакції «нападу-втечі», без сумніву, згубно позначалася на їх фізичному та психічному стані. Природний відбір спрямований на збереження фізіологічних і поведінкових рис, що дозволяють організмам прожити досить довго, щоб залишити життєздатне потомство. Відповідно, в ході природного відбору перевага завжди буде віддаватися наявності системи стресової реакції, яка дозволить подолати надзвичайну подію, незважаючи на те, що вона потенційно може призвести до відносно ранньої смерті. [5]

Отже, стрес – це процес, при якому вимоги навколишнього середовища напружують адаптаційні можливості організму, що призводить як до фізичних, так і до психічних змін, роблячи організм більш вразливим. Враховуючи, що переважна кількість стресорів сучасності залежать від суб'єктивного сприйняття людиною впливів навколишнього середовища, існуюча первісна реакція є не тільки не адаптивною, але і потенційно деструктивною.

Список бібліографічних посилань

1. A prospective investigation of the development of borderline personality symptoms. Carlson EA, Egeland B, Sroufe LA. Dev Psychopathol. 2009 Fall;21(4):1311-34. doi: 10.1017/S0954579409990174. PMID: 19825270

2. «Personality and social resources in stress resistance». Kobasa SC, Puccetti MC. J Pers Soc Psychol. 1983 Oct;45(4):839-50. doi: 10.1037//0022-3514.45.4.839. PMID: 6631665
3. «The Stress Connection, 1994 The Stress Connection: Women and Coronary Heart Disease» Elizabeth Arnold, [https://doi.org/10.1016/S0899-5885\(18\)30249-1](https://doi.org/10.1016/S0899-5885(18)30249-1)
4. «Stress and glucocorticoids in aging». Sapolsky R, Armanini M, Packan D, Tombaugh G. Endocrinol Metab Clin North Am. 1987 Dec;16(4):965-80. PMID: 3322822
5. Cohen S, Kessler RC, Gordon LU. Strategies for measuring stress in studies of psychiatric and physical disorders. In: Cohen S, Kessler RC, Gordon LU, editors. Measuring stress: A guide for Health and Social Scientists. Oxford: Oxford University Press; 1995.

Науковий керівник: Даніліч-Скакун Алла Анатоліївна, викладач кафедри педагогіки, психології, початкової освіти та освітнього менеджменту Комунального закладу «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» ХОР.

Хоменко Ганна Сергіївна,
*студентка 2-го курсу психолого-педагогічного факультету
Харківської гуманітарно-педагогічної академії*

ЕФЕКТИВНІСТЬ ВИКОРИСТАННЯ МЕТАФОРИЧНИХ АСОЦІАТИВНИХ КАРТ У РОБОТІ З ПІДЛІТКАМИ, ЩО МАЮТЬ ДЕВІАНТНУ ПОВЕДІНКУ, ЯК НАСЛІДОК ДЕПРИВАЦІЇ В СІМ'І

У сучасному суспільстві збільшується кількість підлітків з девіантною поведінкою, яка є наслідком депривації в сім'ї. Ці підлітки порушують соціальні норми, рано починають вживати алкоголь та наркотики, мають хибні уявлення про людські взаємовідносини, не здатні в майбутньому створити повноцінну сім'ю. Девіантна поведінка, яка є наслідком депривації, впливає на розвиток особистості, руйнує майбутнє життя. Необхідно вчасно вплинути на девіантного підлітка, надавши йому потрібну психокорекційну допомогу. Одним з дієвих інструментів у психокорекційній роботі з такими підлітками є використання метафоричних асоціативних карт (МАК).

Метою даної роботи є аналіз використання метафоричних асоціативних карт у роботі з підлітками, що мають девіантну поведінку, як наслідок депривації в сім'ї.

Депривація – стан, що виникає внаслідок життєвих обставин, коли продовж досить довгого часу не задовольняються необхідні людські потреби. Депривація може виникати внаслідок відсутності з тієї чи іншої причини одного чи обох батьків (материнська, патернальна або пренатальна депривація) або у повних сім'ях [5, с. 5].

Причиною депривації може стати порушення взаємовідносин у сім'ї, різні конфліктні ситуації, недостатність теплих емоційних відносин між батьками або батьками й дітьми. Депривація зустрічається також у випадку психічних захворювань або при наявності негативної аддикції у одного чи обох батьків.

Ситуацію обтяжує деструктивне виховання дітей. Як то: гіперпротекція (авторитарне виховання або потурання дитині); завищені вимоги батьків до дитини; гіпопротекція, недостатня турбота та увага до дитини та її потреб; жорстоке ставлення до дитини [5, с. 24].

Депривація в сім'ї є негативним чинником у психічному розвитку дітей, починаючи з раннього віку. При деформації родинних зв'язків, дитина відчуває недостатність любові, уваги з боку близьких людей. Як наслідок, формується висока тривожність, низька самооцінка, безліч страхів, невміння розпізнавати власні емоції, низька емпатія до інших, ворожість до соціуму тощо. Все це часто призводить до девіантної поведінки у дітей [4, с. 65].

Сімейна депривація вважається основною причиною девіантної поведінки підлітків [5, с. 26]. Девіантна поведінка, що не мала необхідної корекції з часом погіршується. На неї додатково впливають вікові зміни. Тому вирішення проблем, пов'язаних з девіантною поведінкою підлітків потребує більше зусиль.

У роботі з підлітками, що мають девіантну поведінку внаслідок депривації в сім'ї, гарний ефект має використання метафоричних асоціативних карт. МАК базуються на метафорах, що звертаються до підсвідомості [3, с. 21].

МАК використовують для діагностики внутрішнього стану підлітка, його переживань то особистих характеристик, потреб та мотивації його поведінки, пізнання світу, Я-концепції, його соціальної перцепції [2, с. 44].

Використання МАК для індивідуальної та групової консультативно-корекційної роботи з девіантними підлітками має певні переваги перед іншими проєктивними методиками. Стимулюється мислення, формуються навички спілкування та ведення дискусій. МАК має гнучкі правила, тому наявні техніки легко адаптувати до конкретної ситуації. Робота з МАК дозволяє підлітку зменшити самозахист та розкритись перед іншими. Зниження рівня психологічного захисту дозволяє дитині побачити справжні причини її проблем. Створюється атмосфера безпеки та довіри, чого підліток потребує з дитинства, але ніколи не мав у сім'ї. При цьому він отримує можливість пізнати свої слабкі та сильні сторони, реально подивитись на себе та свої проблеми. Яскраві кольорові метафоричні карти викликають у підлітка приємні емоції. Проблемні ситуації вирішуються на символічному рівні, що знімає напругу. Залучаються підсвідомі ресурси психіки [6, с. 141]. Під час психокорекційної роботи з використанням метафоричних карт консолідується діяльність обох півкуль головного мозку. Наслідком є здобуття підлітком нових форм мислення [1, с. 7].

Все це дозволяє формувати необхідні моральні цінності, знаходити конструктивні рішення в різних життєвих ситуаціях. Змінюється поведінка, створюється можливість побачити реальний стан речей. Підліток починає брати на себе відповідальність за свої вчинки. МАК ефективно використовуються в так званій психологічній хірургії. Тобто у тому випадку, коли потрібно проаналізувати та досягнути успіхів у корекції поведінки, отримати бажаний результат у психоемоційному стані в дуже короткий проміжок часу [1, с. 6].

Висновки. Метафоричні асоціативні карти є ефективним інструментом в роботі з підлітками, що мають девіантну поведінку, як наслідок депривації в сім'ї. Використання МАК допомагає в отриманні інформації про стан підлітка та виявленні причин девіантної поведінки. МАК є універсальним

психологічним інструментом для проведення ефективної психокорекції негативного емоційного стану та у роботі з різними психосоматичними розладами, пов'язаними з пережитою депривацією в сім'ї. Використовуючи МАК можливо допомогти підлітку сформуванню «Я-концепції», навчитись розв'язувати внутрішні та зовнішні конфлікти, що загострюються у підлітковому віці. Створюється можливість будувати своє життя.

Список бібліографічних посилань

1. Блінов О.А. Метафоричні асоціативні карти як сучасний метод психологічної хірургії. *Актуальні проблеми соціології, психології, педагогіки*. 2015. № 4. С. 5-9.
2. Бородулькіна Т.О. Досвід використання метафоричних асоціативних карт в психологічній роботі з дітьми. *Науковий часопис НПУ ім. М. П. Драгоманова. Серія 12. Психологічні науки: зб. наук. праць*. К.: НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2016. № 4(49). С.39-52.
3. Верникова Н. Метафорические ассоциативные карты – универсальный инструмент для МАКсимальных результатов. *Практическая психология*. Вінниця: ЧП «ГД «Едельвейс и К», 2014. 124 с.
4. Дмитріюк Н.С. Ефект батьківської депривації як негативний чинник психічного розвитку дітей раннього віку. *Збірник наукових праць РДГУ*. Рівне: РДГУ, 2016. С. 63–67.
5. Пыжова, О.В., Гузь В.О., Балковая А.К. Влияние семейной депривации на формирование у несовершеннолетних отклоняющих форм поведения. *Современная психология: матер. IV Междунар. науч. конф.* Казань: Бук, 2016. С. 22-26. URL: <https://moluch.ru/conf/psy/archive/236/11122/> (дата звернення: 07.12.2020)
6. Чурсинова О.В. Метафорические ассоциативные карты как эффективный инструмент педагога-психолога в работе с девиантными подростками. *International Journal of Humanities and Natural Sciences*, vol.8-1, 2019 С. 140-145

Науковий керівник: Джаббарова Лілія Володимирівна, викладач кафедри педагогіки, психології, початкової освіти та освітнього менеджменту, кандидат психологічних наук.

Худавердова Анна Олександрівна,
аспірантка Харківського національного
університету внутрішніх справ

УЯВЛЕННЯ ПРО ДЕВІАНТНУ ПОВЕДІНКУ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ

Сучасне суспільство характеризується високим темпом змін у всіх сферах життя. При цьому уявлення особистості про оточуючий світ має принципове

значення для регулювання поведінки. На необхідність вивчення уявлень індивідів про навколишню дійсність практично з початку XX століття вказували відомі психологи та соціологи.

Соціальні уявлення, теорію яких розробив свого часу С. Московічі [1], уже впродовж тривалого часу є предметом дослідження вітчизняних соціальних психологів. Цю проблему, зокрема, вивчали О. В. Васильченко, М. А. Дроздова, Л. Е. Орбан-Лембрик, Л. А. Пономаренко, О. М. Скнар, та ін. Серед російських дослідників – К. О. Абульханова-Славська, Г. М. Андрєєва, А. І. Донцов, Т. П. Ємельянова, Н. М. Ноговіцина, П. М. Шихірев, Є. В. Якімова, та ін.

Соціально-правові уявлення виступають одним з основних структурних компонентів правосвідомості особистості, до яких відносяться також знання і очікування, що стосуються прав, обов'язків та юридичної відповідальності; відношення до правомірних і протиправних способів дій, їх суб'єктам і наслідків; особистісні норми (принципи) юридично значущої поведінки. Соціально-правові уявлення особистості являє сферу внутрішнього світу, яка виявляється в феномени усвідомленого відображення правової точки зору соціальної дійсності і свідомо-вольової саморегуляції юридично значущої поведінки. Вони служать внутрішньою передумовою правомірної спрямованості поведінки людини в різних сферах суспільних відносин, регульованих правовими нормами. Деформованість соціально-правових уявлень, їх спотворення, негативні характеристики в багатьох випадках виступають причиною протиправних відхилень у поведінці.

В окремих дослідженнях відзначається, що по відношенню до закону і злочину багато людей не займають якоїсь особливої, чітко вираженої позиції. В принципі ними визнається необхідність існування закону, усвідомлюється справедливість і гуманність права, але при цьому досить широко поширене переконання в тому, що закон можна порушити в конкретній ситуації, що ставить під загрозу якісь особисті інтереси. Допускається суттєва переоцінка значення мотиву порушення закону, присутні уявлення про те, що сам по собі

виправданий мотив виключає кримінальну караність діянь. Люди відмовляють чинному праву в справедливості, як би позбавляючи його тим самим моральної основи. Позбавлення права підтримки з боку морально-правової свідомості в особі його найважливішою категорії знижує його дієвість і збільшує можливість прояву девіантної поведінки.

Дослідження соціально-правових уявлень набувають особливого значення в період ускладнення суспільного життя, яке проявляється у прискоренні соціальних змін, у виникненні нових соціальних інституцій.

Неадекватна оцінка кримінальної ситуації, облагороджування мотивів і цілей, виправдання своїх дій зумовлюють ставлення до злочинів, які не сприймаються окремими категоріями професіоналів як справедлива реакція суспільства на вчинені ними злочини.

До даної категорії можна віднести військовослужбовців які в силу своєї професійної діяльності стикаються з безліччю стресогенних факторів, так як життєдіяльність військовослужбовця найчастіше здійснюється в екстремальних умовах. Нові навчально-бойові та психологічні межі служби у військових підрозділах підвищують психологічне навантаження на воїнів, можуть дезорієнтувати їх особливо в умовах військових дій, змінити базові цінності, знизити бойову мотивацію і утруднити виконання бойових і навчальних завдань.

Під впливом способу життя і особливостей діяльності в поведінці воїнів актуалізуються і проявляються різні форми девіацій, в основі яких антисоціальний, асоціальний і аутодеструктивний характер.

Формування девіантної поведінки у звичайних умовах і в бойовій обстановці має істотні відмінності. Якщо в умовах звичайного життя провідна роль належить спадковій обтяженості, порушеному онтогенезу, психологічній схильності, то в бойовій обстановці формування девіантної поведінки обумовлюється стресовим впливом, а особистісна схильність значною мірою визначається чинником низької стійкості до стресу. На нашу думку, одним з

чинників який впливає на формування девіантної поведінки є соціально-правові уявлення про злочин, які в залежності від функціональної спрямованості можуть виступати струмуючим або провокуючим фактором девіантної поведінки військовослужбовців.

У перші місяці, після прибуття в район бойових дій, починають вживати психоактивні речовини не тільки ті, хто мав наркотичний досвід до служби в армії, а й військовослужбовці, які в минулому не зловживали ні алкоголем, ні наркотиками [2, с. 91].

Прояви соціальних девіацій у військовому колективі – делікатна, складна і дуже актуальна проблема в сучасній психологічній теорії та практиці. Її недостатня вивченість не дозволяє ефективно нейтралізувати потенційну суспільну небезпеку, до якої можуть призвести індивідуальні та групові девіації, ускладнює пошук найбільш ефективних способів і методів вирішення поширених проблем, пов'язаних з особистісної деградацією і деформаціями девіантних військовослужбовців.

Наявність аномальних явищ в армії негативно впливає на більшість сфер життєдіяльності військових колективів, особливо на їхню згуртованість, керованість, рівень боєздатності, боєготовності збройних сил, ускладнює виконання ними бойових завдань.

Список бібліографічних посилань

1. Московичи С., Жодле Д. Социальное представление: феномены, концепт и теория. Соц. психология. под ред. С. Московичи. СПб.: Питер, 2007. С. 372–394.
2. Коқун О.М., Агаев Н.А., Пішко І.О., Лозінська Н.С., Корня Л.В. Психологічне вивчення особового складу Збройних Сил України. Методичний посібник. К.: ФОП Маслаков, 2019. 288 с.

Науковий керівник: Швець Дмитро Володимирович, перший проректор Харківського національного університету внутрішніх справ, доктор юридичних наук, доцент

Худяєва Ольга Олександрівна,
студентка 4 курсу факультету № 6

Харківського національного університету внутрішніх справ

СУЧАСНІ УЯВЛЕННЯ ПРО АДДИКЦІЮ

В даний час кількість залежних людей катастрофічно збільшується у всьому світі. За даними Всесвітньої організації охорони здоров'я, на початку ХХІ століття зловживання алкоголем, наркотиками та іншими речовинами, що змінюють свідомість, набуло характеру епідемії. Поширення епідемії підтримується, зокрема, хибним ставленням суспільства до розуміння залежності та до залежної людини. Навіть фахівці, що працюють в галузі людського здоров'я, в процесі професійної освіти не отримують уявлення про цілісну модель хвороби і займаються лікуванням лише видимих симптомів, що не впливає на причину залежності й тому є малоефективним.

В даний час в світовій науці сформувався окремий науковий напрямок дослідження залежності – аддиктологія. Відходять у минуле уявлення про те, що причиною алкоголізму і наркоманії є деградація, аморальність і відсутність раціонально-вольового контролю над поведінкою, і що для лікування від залежності достатньо «взяти себе в руки і знайти в собі сили відмовитися від спокуси». Дискутується також поширене уявлення про те, що причиною аддикції є лише невирішені психологічні проблеми. Адже психологічні труднощі різного ступеня глибини існують у більшості людей, проте далеко не всі замість вирішення проблем обирають наркотичне сп'яніння.

Залежність в даний час розглядається як хронічне захворювання, що характеризується компульсивною поведінкою при відсутності адекватного ставлення до її негативних наслідків [1, 2]. Залежна поведінка є однією з найпоширеніших форм деструктивної поведінки, що має свій вираз у прагненні до відходу від реальності шляхом зміни свого психічного стану за допомогою

прийому психоактивних речовин або постійної фіксації уваги на певних активностях (видах діяльності), що супроводжується розвитком інтенсивних емоцій [1]. Цей процес настільки захоплює людину, що починає керувати її життям, людина стає безпорадною перед своєю пристрастю, вольові зусилля слабшають і не дають можливості протистояти залежності. Однак глибинні механізми формування залежної поведінки залишаються на даний момент, як і раніше, недостатньо зрозумілими, тому що відсутні моделі оцінки схильності до залежності.

Останні дослідження в області нейронаук відкривають новий погляд на механізми аддикції [2, 3]. Так, у багатьох людей, які страждають залежностями, виявлений нейропсихологічний дефіцит цілої низки функцій, пов'язаних з очікуванням винагороди, реакцією на стрес і когнітивними схемами мозку. Цей функціональний дефіцит є результатом дисфункції лобно-підкіркових зв'язків мозку і формує загальне патофізіологічне ядро хімічних і поведінкових залежностей [2].

Ключові дисфункції, які зазвичай є загальними для різних залежностей, включають викривлення відношення до винагороди (наприклад, нездатність відкладати задоволення; помилкове прогнозування потенційних користей і втрат, пов'язаних з аддиктивною поведінкою) і підвищену чутливість до стресу (наприклад, підвищений базовий рівень стресу і пов'язану з цим тягу). Ці конструкції можуть бути підґрунтям зниженої чутливості до негативних наслідків дій, пов'язаних із залежністю (наприклад, зловживання наркотиками або надмірні ставки), і пов'язані з розвитком, а потім і рецидивом аддиктивної поведінки. Інші загальні дисфункції включають порушення самоконтролю і пов'язані з дисфункцією лобно-підкіркових зв'язків мозку, які залучені до процесів прийняття рішень і цілеспрямованої поведінки [2, 3].

Спираючись на отримані дані, дослідники наголошують, що сучасні підходи до розуміння, діагностики та подолання наркозалежності повинні бути засновані не на характеристиці клінічних симптомів (на відміну від механізмів),

що базуються на самозвітах і поведінці аддиктів, яка спостерігається, а на трансдіагностичному підході дослідження ключових нейропсихологічних конструкцій.

Однак, не зменшуючи важливості знання психофізіологічних механізмів аддикції, слід пам'ятати про те, що для вирішення проблеми залежної поведінки важливо розглядати людину цілісно, на всіх рівнях її існування. Аддиктологія спирається на найактуальніші та прогресивні на даний час теорії і концепції психології і філософії [1]. Перша з них – біо-психо-соціо-духовна модель хімічної залежності (концепція G.L. Engel). Ця концепція пропонує багаторівневий підхід до аналізу психосоматичних порушень та є теоретичним антагоністом «біомедичного підходу», який не враховує психологічний і духовний рівень функціонування людини. Визнання і вивчення біо-психо-соціо-духовної природи хімічної залежності дозволяє об'єднати існуючі способи допомоги з цілісною програмою реабілітації.

Аналітична психологія К. Юнга обґрунтовує необхідність звернення до Вищої сили як необхідного джерела духовного зростання сучасної людини, що дає підставу розглядати процес одужання в контексті особистісного зростання. У той час як теорія «Соціально-когнітивного навчання» (A. Bandura) вважає одним із завдань процесу одужання від будь-яких форм залежностей необхідність когнітивного переструктурування регуляторів поведінкової активності. Теорія «Сімейних систем» (S. Minuchin і ін) дозволяє аналізувати особливості розвитку дисфункціональних сімейних систем, відносини в яких будуються по співзалежному типу за допомогою адаптивних ролей, на відміну від здорової сімейної системи. Гештальт-теорія (F. Perls) робить акцент на можливості позитивних змін в структурі відносини залежних людей до себе та інших, змінюючи патерн їх взаємодії.

Отже, сучасне розуміння, діагностика та подолання наркозалежності повинні бути засновані на цілісному підході, що враховує всі рівні існування людини, розглядаючи її як біо-психо-соціо-духовну істоту.

Список бібліографічних посилань

1. Барцалкина В.В., Флорова Н.Б. Инструментарий профилактики и клинических исследований в сфере зависимого поведения. *Современная зарубежная психология*. 2014. Том 3. № 3. С. 102–114. URL: <https://psyjournals.ru/jmfp/2014/n3/72773.shtml> (дата звернення: 07.12.2020).
2. Yücel M., Oldenhof E., Ahmed S.H., at all. A transdiagnostic dimensional approach towards a neuropsychological assessment for addiction: an international Delphi consensus study. *Addiction*. 2019. Vol. 114(6):1095-1109. doi: 10.1111/add.14424.
3. Perales J.C., King D.L., Navas J.F., at all. Learning to lose control: A process-based account of behavioral addiction, *Neuroscience & Biobehavioral Reviews*. 2020. Vol. 108. P. 771-780. <https://doi.org/10.1016/j.neubiorev.2019.12.025>

Науковий керівник: Шахова Олена Григорівна, доцент кафедри соціології та психології факультету № 6 Харківського національного університету внутрішніх справ, кандидат біологічних наук.

Чекуров Павло Олександрович,
слухач магістратури факультету № 6
Харківського національного університету внутрішніх справ,
практичний психолог ХЗОШ №78

ГЕНДЕРНІ АСПЕКТИ ДЕВІАНТНОЇ ПОВЕДІНКИ В ПІДЛІТКОВОМУ ВІЦІ

У підлітковому віці досить актуальним є питання девіантної поведінки. У разі прояву даної поведінки у підлітка виникають складнощі у соціальній адаптації, а це вкрай негативно впливає на його становлення як особистості. Як відомо, девіантна поведінка може зустрічатися як у хлопців так і у дівчат, але яка саме і в якій мірі вона проявляється більш складне питання яке слід розглянути. Нижче ми проаналізуємо поняття «девіантна поведінка» та деякі дослідження щодо гендерних особливостей девіантної поведінки в підлітковому віці.

Девіантна поведінка досліджувалася такими вченими, як Е.В. Змановская, Х. Решмідт, В.Д. Менделевич, Ц.П. Короленко, Т.А. Донських, Н. Смелзер, В.Д. Плахов та ін.

У психологічному словнику А.В. Петровського і М.Г. Ярошевського зазначено, що девіантна поведінка – це система вчинків або окремих вчинків, що суперечать прийнятим у суспільстві правовим чи моральним нормам [1, с.258].

Ц.П. Короленко і Т.А. Донських запропонували таку класифікацію поведінкових девіацій: 1). Нестандартна поведінка (дії, що виходять за рамки соціальних стереотипів поведінки, але які відіграють позитивну роль у розвитку суспільства). 2). Деструктивна поведінка: зовнішньо деструктивна поведінка (спрямована на порушення соціальних норм); адиктивна (використання якихось речовин або специфічної активності з метою відходу від реальності і отримання бажаних емоцій); антисоціальна (порушення законів і прав інших людей); внутрішньо деструктивна поведінка (спрямована на дезінтеграцію самої особистості: суїцидальна поведінка, конформістська, нарцисична, фанатична, аутична поведінка) [2, с.39-40].

Ф. Патакі «безперечними» видами девіантної поведінки визначає: злочинність, алкоголізм, вживання наркотиків, проституцію, самогубство [3, с. 79].

Н. Смелзер описує найбільш ясні види девіації, які завжди викликають осуд: вбивство, інцест, зґвалтування [3, с. 79].

Щодо гендерних особливостей девіантної поведінки. В ході дослідження А.А. Грігор'євої (853 хлопці та 865 дівчат, від 10 до 18 років) було виявлено, що у дівчат відзначається схильність до несуїцидального самоушкодження тіла, а також, до вживання психоактивних речовин, в більшій мірі проявляються особистісні риси що межують з нормою, які виражаються в дисфункціональних переконаннях, а також труднощах вольової саморегуляції [4, с. 53].

У дослідженні схильності до різних видів відхилень у поведінці підлітків (31 хлопець і 52 дівчини, 14-15 років) І.С. Ісаєва та К.А. Суханова встановили, що хлопці в підлітковому віці більш ніж дівчата-однолітки схильні до протиставлення власних норм і установок груповим нормам, більш схильні до

відходу від проблем за допомогою адиктивних реакцій, і у них більше проявляються агресивні і аутоагресивні реакції [5, с. 345].

А.І. Грובה, А.В. Погосов, В.Є. Пилипенко, провівши дослідження гендерних відмінностей в рівні розподілу факторів до суїцидальної поведінки, з'ясував, що у підлітків чоловічої статі найбільш яскраво проявляються особистісні та соціальні фактори, що призводять до суїцидальної поведінки [6, с. 136].

К.В. Сироквашина і Д.С. Ошевській, провівши аналіз різних досліджень, говорять, що дівчатам більш ніж юнакам, властива різноманітна пресуїцидальна поведінка – суїцидальні висловлювання, спроби, передсмертні записки [7, с. 154].

В результаті емпіричного дослідження сексуальності та її девіації у підлітків (14-15 років), Д. Пархоменко виявив закономірності схильностей до девіантної поведінки в ієрархії у дівчат: адиктивна поведінка; порушення норм і правил, агресія і насильство, делінквентна поведінка. В ієрархії юнаків: делінквентна поведінка; агресія і насильство, порушення норм і правил, адиктивна поведінка [8, с. 48].

Таким чином ми можемо сказати, що у хлопців та дівчат підліткового віку є відмінності, щодо схильностей та проявів девіантної поведінки. Дана тема є досить важливою для побудови корекційних та профілактичних програм для підлітків тому є підстава для проведення подальших досліджень на дану тему.

Список бібліографічних посилань

1. Петровский А.В., Ярошевский М.Г. Психология. Словарь: 2-е изд., испр. и доп. Политиздат. Москва, 1990. 494 с.
2. Тронева В.Н., Девиантное, делинквентное и аддиктивное поведение несовершеннолетних. *Научный вестник Волгоградского филиала РАНХиГС. Серия: Юриспруденция*. 2018. №.2. С. 38-46.
3. Майсак Н.В., Матрица социальных девиаций: классификация типов и видов девиантного поведения. *Современные проблемы науки и образования*. 2010. №. 4. С. 78-86.
4. Григорьева А.А., Особенности аутоагрессивного поведения у девочек подросткового возраста. *Женское психическое здоровье: междисциплинарный статус*. 2018. С. 53-53.

5. Исаева И.С., Суханова К.А., Изучение склонности к различным видам отклоняющегося поведения у подростков. *Педагогика и психология как ресурс развития современного общества*. 2018. С. 344-349.
6. Грובהва А.И., Погосов В.Е., Пилипенко А.В. Особенности гендерных различий предрасполагающих к суицидальному поведению факторов у подростков. *Психология психических состояний*. Сб. материалов XIV междунар. научно-пр. конф. Казань: Казанский (Приволжский) федеральный университет 2020. С. 134-137.
7. Сыроквашина К.В., Ошевский Д.С. Гендерные и возрастные особенности суицидального поведения подростков (по материалам посмертных исследований). *Подросток в мегаполисе: неравенство и возможности*. Сборник трудов XIII Междунар. научно-пр. конф. 14-16 апр. 2020 г. Т.14. Москва: Национальный исследовательский университет «Высшая школа экономики», 2020. С. 152-156.
8. Пархоменко Д.Ю. Сексуальність та її девіації у підлітковому віці: кваліфікаційна робота (проект) на здобуття ступеня вищої освіти «бакалавр» Херсон, 2020. 47 с.

Науковий керівник: Грєса Наталія Володимирівна, доцент кафедри соціології та психології факультету № 6 Харківського національного університету внутрішніх справ, кандидат психологічних наук, доцент.

Чепелева Надія Ігорівна,
аспірантка 2 курсу ХНПУ імені Г.С. Сковороди,
викладач кафедри соціології та психології факультету № 6 ХНУВС

ПОЄДНАННЯ ІНДИВІДУАЛЬНОЇ ТА СІМЕЙНОЇ ПСИХОТЕРАПІЇ У РОБОТІ З РОДИНАМИ

Майже усі сучасні методики психотерапії мають індивідуальні та групові форми роботи. Індивідуальна психотерапія, поряд з груповою психотерапією, відноситься до числа основних форм психотерапії. В якості основного інструменту впливу індивідуальної психотерапії виступає психотерапевт, а психотерапевтичний процес протікає при взаємодії «пари» психотерапевт – клієнт. Початкову стадію індивідуальної терапії визначає пацієнт, тоді як у груповій терапії вона в першу чергу залежить від терапевта.

Сімейна терапія відноситься до групових форм роботи і має подібну структуру і принципи. Об'єктом сімейної психотерапії є не тільки дисгармонійна сім'я, але і сім'я, яка перебуває у кризі. Важливо знайти ресурси

сім'ї, здатності і мотивацію до змін і акцентувати увагу на вирішенні актуальних проблем. У процесі сімейної психотерапії прийнято працювати з почуттями злості і образи, які відчуває клієнт, відсутня теплота, проте сім'я спрямована на самозбереження. А у тих випадках, коли у стосунках між членами сім'ї домінують почуття ворожості і відкидання, сімейна психотерапія буде неадекватною формою роботи, перевага має надаватися індивідуальній, щонайменше на початковому етапі роботи. Адже необхідно, щоб у членів сім'ї було деяке бажання або потреба у її збереженні. Наприклад, якщо батьки перебувають в процесі розлучення або гострого конфлікту з дитиною [3].

При традиційному підході основна увага звертається на несвідомі процеси, безпосередні ефекти минулих подій, бачення майбутнього і внесення елемента усвідомлення в поведінку. При сімейному аналізі основний акцент робиться на вивченні взаємодії між членами сім'ї, яка відбивається в моделях домінування, в типах повідомлень, що передаються, в моделі ізоляції тощо. Сім'я розглядається як мініатюрна соціальна система, в якій завданнями терапевта є розуміння діючих всередині цієї системи сил, того, як вони призводять до виникнення проблемної поведінки, а також зміна цих сил [3].

Існує чотири головні відмінності терапії сім'ї в цілому від традиційної індивідуальної психотерапії.

1. Більшість видів індивідуальної терапії мають справу з минулим часом. Сімейна терапія, оскільки вона пов'язана з інфраструктурою, завжди звертається і до минулого, і до сьогодення, і до майбутнього. Минуле визначає динаміку сім'ї, майбутнє присутнє в проєкціях, що перетинають кордони поколінь, а нині – це взаємини сімейної та терапевтичної систем.

2. Основна увага при аналізі звертається на комунікації, які відбуваються між членами сім'ї, а не тільки на внутрішні психічні конфлікти членів сім'ї.

3. Існує припущення, що сім'я в перервах між сеансами психотерапії буде продовжувати обговорення проблем і розвивати свою взаємодію протягом психотерапевтичного сеансу.

4. Процес роботи зазвичай є коротшим і включає в себе вирішення певної конфліктної ситуації, тоді як індивідуальна може трансформуватися у супровід.

Для того, щоб мати можливість краще зосередитися на поточних сімейних взаємодіях і способах спілкування, деякі психотерапевти навмисно не питають про те, що турбує батьків, і також не проводять діагностику стану дитини. Звичайно, є певна перевага в тому, що психотерапевт відразу аналізує сімейну взаємодію, однак, такий підхід не завжди є бажаним, адже в його основі лежить зовсім не доведене припущення про те, що проблема дитини має полягати в сімейній взаємодії, і психотерапія і є необхідним «лікуванням» [4].

Якщо говорити в цілому, то підхід до терапії сім'ї заснований на біхевіоральних моделях, що використовують принципи навчання. Виділяють три основних принципи в роботі психотерапевта. По-перше, створення і збереження позитивного психотерапевтичного контакту. По-друге, завдання психотерапії при даному підході становить різнобічний аналіз проблеми. Це передбачає з'ясування змін, які кожен з членів родини хотів би бачити в інших членах сім'ї, і тих змін, яких він хотів би досягти в собі. Це дозволяє виділити специфічні цілі роботи і часто виявляє у членів сім'ї глибинну незадоволеність один одним. Аналіз проблем вимагає також визначення тих зовнішніх або внутрішньосистемних факторів, які призводять до повторення поведінки з низькою пристосувальною функцією. По-третє, використання принципу підкріплення (наприклад, заохочення, нагороди – як позитивного підкріплення і неприємних наслідків – як негативного підкріплення) і принципу моделювання (наприклад, за допомогою прикладу поведінки, яке потрібне для здійснення впливу на міжособистісна взаємодія).

Список бібліографічних посилань

1. Гришук М. М. Теоретико-методологічні засади системної сімейної психотерапії / М. М. Гришук // Наукові записки [Національного університету «Острозька академія»]. Серія: Психологія і педагогіка. 2011. Вип. 18. С. 35-40.
2. Карвасарский Б.Д. Психотерапевтическая энциклопедия/ Б. Д. Карвасарский. – СПб.: ЗАО «Изд-во «Питер», 1999. 752с.

3. Манадес К. Стратегическая семейна терапия / Пер. с англ. Т.В. Снегиревой. – М.: Независимая фирма «Класс», 1999. 272 с.
4. Сатир В. Психотерапия семьи / В. Сатир. – СПб.: Ювента, 1999. 283 с.
5. Чорна І.М. Механізм лікувальної дії психотерапії / І. М. Чорна //Науковий часопис НПУ імені М.П.Драгоманова. Серія №12.Психологічні науки: Зб. наукових праць. – К.: НПУ імені М.П. Драгоманова, 2015. С. 193 – 199.
6. Чорна І.М. Основи психотерапії: навч.-метод. посіб. / І. М. Чорна. –Тернопіль, ТНПУ, 2013. 184с.
- 7.Эйдемиллер Э.Г., Добряков И.В., Никольская И.М. Семейный диагноз и семейная психотерапия. Учебное пособие для врачей и психологов. СПб.: Речь, 2003, 336 с.

Чорна Інеса Володимирівна,
студентка 4-го курсу факультету № 6
Харківського національного університету внутрішніх справ

ПРОФІЛАКТИКА ДЕВІАНТНОЇ ПОВЕДІНКИ У ПІДЛІТКІВ

Сучасна Україна проходить етап трансформації у всіх сферах життя суспільства, що неминуче супроводжується глибокою кризою як на мікро-, так і на макрорівні. Можна сказати, що на сьогоднішній день населення нашої країни знаходиться у тяжкому стані ціннісно-нормативної дезінтеграції. На фоні цих процесів соціум стрімко захоплюють девіантні цінності, збільшується кількість індивідів, що відкрито порушують або ігнорують існуючі норми моралі та права. Багато вчених розглядали різні аспекти девіантної поведінки особистості, зокрема у підлітковому віці. Особлива увага у наукових дослідженнях приділяється проблемі попередження та корекції відхилень у поведінці (Б. Алмазов, Л. Балабанова, О. Бовть, Л. Грищенко, Н. Гуцуляк, І. Жданова, В. Ілійчук, Д. Колесов, Л. Орбан- Лембрик, Г. Пономаренко, Н Рудюк, М. Садовський, П. Сидоров, В. Хомік та ін.). На думку І.С. Кона, девіантна поведінка – система вчинків, які мають відхилення від загальноприйнятої чи уявно допустимої норми, або норми психічного здоров'я, права, культури, моралі [4, с. 237].

Ідентифікація і характеристика девіантної поведінки підлітків можлива на основі чотирьох базових критеріїв: пізнавально-інформаційного, пов'язаного із засвоєнням систем знань про моральні і правові норми поведінки в суспільстві; ціннісно-орієнтаційного, пов'язаного з формуванням спрямованості особистості; особистісно-рефлексивного, пов'язаного з розвитком здатності до самоаналізу і саморегуляції; поведінкового, пов'язаного із способами самовираження підлітків [6, с. 10].

На сучасному етапі особливо гострим є питання пошуку форм, методів та технологій роботи щодо профілактики та подолання девіантної поведінки дітей та молоді. Найбільш розповсюдженими є такий вид технологій як профілактичний. Програми профілактики негативних явищ є способом проведення роботи, націленої на подолання девіантної поведінки серед молоді із залученням педагогічного колективу навчальних загальноосвітніх закладів, що може надати професійну допомогу. А методика профілактики девіантної поведінки серед підлітків – це сукупність методів попередження і недопущення відхилень від соціально позитивної поведінки. Основним змістом у системі соціально-профілактичної роботи є: соціально-педагогічна профілактика, соціально-психологічна допомога та соціальна адаптація та реабілітація [2, с. 357]. Соціально-педагогічна профілактика реалізується шляхом накопичення і удосконалення форм і методів первинної профілактики. Перевага надається масовим формам роботи (акції, фестивалі, конкурси, виставки, лекторії, розробка та розповсюдження інформаційно-рекламних листівок профілактичного спрямування, соціальна реклами в інтернет-мережі). Соціально-педагогічна профілактика та соціально-психологічна допомога здійснюється переважно через систему центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді. Щодо соціально-адаптаційної та реабілітаційної діяльності центрів, то, на думку дослідників, вона є проблематичною, оскільки провести комплексну реабілітаційну роботу з підлітками та молоддю, яка вживає алкоголь, наркотики, майже неможливо без медичного лікування [5; с. 99]. Як показано у роботі Балабанової Л., Жданової І,

при розробці превентивних та психокорекційних заходів потрібно враховувати, що саме емоційна нестійкість, підвищена збудливість, неадекватність реакцій, залежність від авторитетних інших лежать в основі десоціалізації підлітка [1; с.26]. При організації та здійсненні профілактичної роботи з учнями підліткового віку слід враховувати, що на цьому етапі дорослі втрачають свій домінуючий вплив на особу, і все більшого значення для неї набувають стосунки з оточенням, з формальною й неформальною групами. Зважаючи на це, основний акцент – робота з групою, яка включає: профілактику причин та наслідків девіантної поведінки; організацію вільного часу дитини; антиалкогольне, антинаркотичне виховання, що формує установки на здоровий спосіб життя; виховну, просвітницьку роботу з педагогічним колективом; посередницьку роботу (залучення до профілактики батьків, соціальних служб, поліції, громадських організацій та інших) [3; с.218].

Таким чином, соціально-педагогічна профілактика, соціально-психологічна допомога, соціальна адаптація та реабілітація є основними напрямками роботи з девіантними підлітками.

Список бібліографічних посилань

1. Балабанова Л.М., Жданова І.В. Психологічні основи попередження та психокорекції протиправної поведінки неповнолітніх . // *Вісник ХНПУ імені Г.С.Сковороди. Психологія*. Вип. 46, Ч. 2. Харків: ХНПУ, 2013. С. 21- 28.
2. Капська А. Й. Соціальна педагогіка: підручник / за ред. проф. А.Й. Капської. К.: Центр учбової літератури, 2009. 488 с.
3. Ківенко Н.В. Девіантна поведінка: сучасна парадигма / Н. В. Ківенко. Ірпінь : Академія держ. податкової служби України, 2002. С. 240
4. Кон И. С. Психология ранней юности : книга для учителя / И. С. Кон. М.: Просвещение, 1989. 255 с.
5. Немченко С.Г. Девіантна поведінка як чинник порушення життєвої компетенції: актуальність проблеми // *Збірник наукових праць Бердянського державного педагогічного університету (Педагогічні науки)*. № 1. Бердянськ: БДПУ, 2005. С.98-102.
6. Самойлов А. М. Профілактика девіантної поведінки підлітків у соціально-виховному середовищі загальноосвітньої школи // *Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук*. Вінниця: ВДПУ ім. Михайла Коцюбинського, 2017. 23 с.

Науковий керівник: Жданова Ірина Вячеславівна, доцент кафедри соціології та психології факультету № 6 Харківський національний університет внутрішніх справ, кандидат психологічних наук, доцент.

Шашенков Дмитро Михайлович,
*аспірант 1 року навчання навчально-наукової лабораторії
екстремальної та кризової психології науково-дослідного центру
Національного університету цивільного захисту України*

МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕНЬ В МЕЖАХ СПЕЦІАЛЬНОСТІ 19.00.09, ЯК ПСИХОЛОГІЧНА ПРОБЛЕМА

З розвитком наукового пізнання виникають глибокі зміни, оновлюються методологічні основи і засоби проведення досліджень, з'являються нові форми їх організації, стає якісно іншим взаємозв'язок процесів наукових пошуків та їх результатів з іншими сферами людської життєдіяльності, елементами культури.

Визначенні тенденції закономірно проявляються в розвитку вітчизняної психологічної науки і, зокрема, спеціальності 19.00.09 – «Психологія діяльності в особливих умовах». Особливу актуальність вони набувають в сферах, що пов'язані з діяльністю спеціалістів сектора безпеки та оборони України [1].

Дана сфера наукового пізнання – спеціальність 19.00.09 – виявилась однією з найбільш сприйнятливих до нових реалій та такою, що піддається впливу сукупності цілої низки об'єктивних факторів, а саме:

- ✓ підвищена вагомість гуманітарних пріоритетів в процесі пізнання;
- ✓ переосмислення місця вітчизняної психологічної науки та практики в світі, що динамічно розвивається, сповненому надзвичайних ситуацій природного, техногенного, соціального і, особливо, військового характеру;
- ✓ реорганізація системи освіти в рамках ЗВО тощо.

Дані фактори здійснюють вплив на продуктивність та якість досліджень в межах діяльності сектора безпеки та оборони України, що є фундаментальним компонентом психології діяльності в особливих умовах.

У даному контексті, встановлення методологічних основ психологічних досліджень, виявляється невід'ємним атрибутом їх оптимальності, одним з критеріїв професійної компетентності екстремального психолога. Таке

формулювання питання розповсюджується на кожного психолога, який здійснює професійну діяльність в екстремальних та надзвичайних умовах.

Вищезазначене розкриває актуальність аналізу методологічних основ психологічних досліджень в межах спеціальності 19.00.09, при вивченні яких необхідно враховувати сукупність наступних об'єктивних передумов, а саме:

1. Досвід участі різних підрозділів сектору безпеки та оборони України в ризиконебезпечних завданнях військового характеру в зоні проведення ООС.

Даний досвід виявляє необхідність розробки реальних і науково обґрунтованих, а не кон'юнктурних проблем психологічного забезпечення діяльності підрозділів сектору безпеки та оборони України.

2. Комплекс психологічних проблем, що пов'язаний з реформуванням Міністерства внутрішніх справ та Збройних Сил України.

Визначення методологічних основ психологічних досліджень в межах спеціальності 19.00.09 дозволяє реалізувати позитивні та блокувати негативні тенденції у вивченні компонентів неперервних і радикальних змін на стратегічно-оперативному та тактичному рівнях у керуванні підрозділами.

3. Результати розвитку психологічних досліджень в межах спеціальності 19.00.09 свідчать про те, що це прикладна галузь науки, її пізнавальні засоби отримали право на особисту методологію, яку необхідно розвивати в рамках науково-пізнавальної діяльності екстремальних психологів [2].

4. Сучасна система освіти в рамках ЗВО з особливими умовами навчання, процес підготовки екстремальних психологів висуває якісно нові вимоги до методологічного аналізу наукових оцінок минулих та змісту майбутніх досліджень, рівню їх наукової рефлексії, відображенню явищ і процесів.

У межах дисертаційних досліджень спеціальності 19.00.09 в якості предмета та об'єкта виступають не тільки наукові кадри, але й практичні психологи екстремального спрямування.

Отже, практична та теоретична значущість проблеми обґрунтувала вибір теми подальшого дослідження, визначили її мету, об'єкт і предмет.

Об'єктом майбутньої праці виступають психологічні дослідження в межах спеціальності 19.00.09 – «Психологія діяльності в особливих умовах».

Предметом – методологічні основи психологічних досліджень в межах спеціальності 19.00.09 – «Психологія діяльності в особливих умовах».

Метою є визначення наукової цінності та фундаментальних характеристик теоретико-емпіричних напрацювань вітчизняних дослідників у галузі психології діяльності в особливих умовах, а також з'ясування ступеня їх впровадження в діяльність фахівців сектору безпеки та оборони України.

У якості гіпотези нашого дослідження висунуте припущення про те, що:

1. Вивчення та періодизація процесу розвитку психологічних досліджень в межах спеціальності 19.00.09 є умовами та засобами аналізу змістовних характеристик, динаміки змін методологічних основ психологічних досліджень в межах діяльності сектору безпеки та оборони України.

2. Динаміка розвитку психологічних досліджень в межах спеціальності 19.00.09 визначається пришвидшеним та циклічним характером. Існують періоди активізації та послаблення їх уваги до методологічної проблематики.

Таким чином, ми переконані, що практичне значення майбутньої роботи полягатиме у їх використанні в процесі розробки рекомендацій та цільових програм щодо психологічного забезпечення діяльності працівників сектору безпеки та оборони України, мінімізації негативних наслідків їх діяльності.

Список бібліографічних посилань

1. Тімченко О. В., Христенко В. Є., Оніщенко Н. В. Чи потрібні Україні фахівці з психології екстремальних ситуацій? *Проблеми екстремальної та кризової психології*. 2010. № 8. С. 154-161.
2. Тімченко О. В. Харківська наукова школа екстремальної юридичної психології: історія становлення та перспективи розвитку. *Вісник Національного університету внутрішніх справ*. 2004. № 28. С. 462-466.

Науковий керівник: *Тімченко Олександр Володимирович, головний науковий співробітник навчально-наукової лабораторії екстремальної та кризової психології науково-дослідного центру Національного університету цивільного захисту України, доктор психологічних наук, професор.*

Шитиха Вікторія Юріївна,
студентка 2-го курсу, факультету № 6
Харківського національного університету внутрішніх справ

СПЕЦИФІКА СТИЛЬОВИХ ПАРАМЕТРІВ НАВЧАННЯ У ЮНАКІВ І ДІВЧАТ ЯК ЧИННИК МЕТАКОГНІТИВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Не зважаючи на те, що термін метакогнітивні процеси з'явився досить давно, він до цих пір не отримав широкого поширення у вітчизняній практиці. Під метакогнітивними процесами розуміються мимовільні або свідомі зусилля різного ступеня узагальненості по організації і оптимізації пізнавальної діяльності особистості. Те, як людина мислить і вирішує проблеми багато в чому залежить не від автоматизмів і алгоритмів мислення, які застосовуються постійно і несвідомо, а від тих механізмів, за допомогою яких вона долає їх виходячи з розумового «глухого кута». У цьому процесі важливу роль відіграють метакогнітивні процеси, вивчення яких має як наукову (просування в розумінні природи творчого мислення), так і практичну (рекомендації по використанню метакогніції в навчальній і професійній діяльності) цінність.

Незважаючи на те, що цей термін з'явився вже досить давно (перший метакогнітивний феномен був виділений J. H. Flavell ще в 1979 р), він до цих пір не отримав широкого поширення у вітчизняній практиці вивчення творчого процесу і креативності в тому числі. Тому на наш погляд доцільно дати цьому феномену визначення [1].

У найзагальнішому вигляді метакогнітивні процеси можна визначити як мимовільні або свідомі зусилля різного ступеня узагальненості по організації і оптимізації пізнавальної діяльності. Іншими словами, це ті процедури, за допомогою яких людина регулює своє пізнання. При цьому мається на увазі, що таке регулювання наближає досягнення цілей діяльності та суттєво полегшує це досягнення.

Метакогнітивна стратегія – це форма організації метакогнітивних процесів, визначена послідовність дій, спрямованих на контроль, планування когнітивних процесів, а також на співвідношення результату з метою діяльності. Якщо когнітивні стратегії ми використовуємо для досягнення визначеної мети, то метакогнітивні для перевірки ступеня досягнення цієї мети. Дослідження метакогнітивних процесів спрямовані на вивчення мисленнєвих механізмів людини. Краще розуміння природи пізнання уможлиблює втілення інноваційних технологій у різних галузях діяльності, зокрема й у галузі освіти [2].

Якщо ж описувати зміст терміну більш конкретно, стосовно до процесу розумової і творчої діяльності, то краще за все буде звернутися до думки зарубіжних дослідників в цій галузі. Спочатку метапізнання визначалося в роботі Дж.Флавелю як знання про особливості власної когнітивної сфери. Однак поступово до цієї статичної сторони стали додавати і процесуальну, або динамічну (що і спричинило за собою появу окремого терміну «метакогнітивного процесу»). Таким чином, в описі цього поняття спочатку намітилася протиріччя: одними авторами метакогніції описувалися як знання, а іншими – як процеси.

Надалі ця структура ускладнювалася, причому за рахунок двох джерел змін: появи нових базових процесів і вибудовування їх в деяку ієрархічно організовану класифікацію, що здається абсолютно необхідним в ситуації термінологічного хаосу, що склалася в цій області.

В нашому дослідженні прийняли участь 60 осіб віком від 17 років до 20 років. З них 30 дівчат, що склали першу групу досліджуваних та 30 юнаків – друга група досліджуваних. Для виявлення особливостей метакогнітивних процесів у юнаків та дівчат нами застосовувалась методика діагностики стильових параметрів навчання (А.Саломон, Р.Фелдер). Отримані результати за даною методикою надані у таблиці 1.

Таблиця 1 – Показники стильових параметрів навчання у дівчат та юнаків
($M \pm m$)

Шкали	Дівчата	Юнаки	t	p
Візуальний – вербальний стиль навчання	2,07±0,18	3,23±0,30	3,32	0,05
Аналітичність – синтетичність	4,53±0,22	2,87±0,34	4,1	0,05
Раціональність – ірраціональність	1,07±0,07	1,2±0,11	1	-
Активність-рефлексивність	6,33±0,44	6,30±0,35	0,05	-

Аналізуючи показники стильових параметрів навчання у дівчат та юнаків, що наведені в таблиці 1 можна зробити наступні висновки:

За шкалою «Візуальний – вербальний стиль навчання» було зафіксовано вірогідно вищий показник в групі юнаків (3,23±0,30) в порівнянні з групою дівчат (2,07±0,18).

Юнаки у яких переважає візуальний стиль навчання краще сприймають інформацію наочно. При переважанні вербального стилю юнаки успішніше навчаються, якщо чують вербальний текст або промовляють матеріал вголос.

За шкалою «аналітичність-синтетичність» було зафіксовано вірогідно вищий показник в групі дівчат (3,23±0,30) в порівнянні з другою групою досліджуваних (2,07±0,18).

При переважній синтетичного стилю дівчата краще засвоюють матеріал тільки при побудові цілісної картини об'єкта або явища, тобто для розуміння матеріалу необхідно пройти весь ланцюжок логічного міркування. Рівень компетентності у вирішенні завдань зазвичай більше, ніж при аналітичному стилі. Аналітичний стиль, навпаки, ґрунтується на дослідженні деталей досліджуваного предмета, а не на розумінні його в цілісності. Переважна більшість цієї характеристики дає дівчатам можливість краще орієнтуватися в проблемі.

За шкалою «раціональність – ірраціональність» показник в групі дівчат склав $1,07 \pm 0,07$, а в групі юнаків цей показник дорівнював $1,2 \pm 0,11$. Математико-статистичний аналіз не виявив достовірних відмінностей. Це свідчить про те, що обом групам досліджуваних практично в однаковій мірі притаманна «раціональність – ірраціональність». При раціональному стилі люди оцінюють навколишній світ за власноруч створеною думкою, змінюється думка – змінюється оцінка. Поведінка залежить не від ситуації, а від заздалегідь складеного плану. Ірраціональна поведінка залежить від ситуації. Змінюються умови – змінюється їх оцінка.

За шкалою «активність-рефлексивність» показник в групі дівчат склав $6,33 \pm 0,44$, а у юнаків цей показник дорівнював $6,30 \pm 0,35$. Математико-статистичний аналіз не виявив достовірних відмінностей. Це свідчить про те, що обом групам досліджуваних практично в однаковій мірі притаманна «активність-рефлексивність». При домінуванні активності інформація краще засвоюється, якщо вона може бути відразу ж застосована, перевага рефлексивного стилю виражається в ретельному обмірковуванні і уявної категоризації інформації перед тим, як вона буде використана.

Таким чином, аналіз особливостей стильових параметрів показав, що дівчата краще засвоюють інформацію при аналітичному-синтетичному стилі навчання, а юнаки при візуально-вербальному стилі навчання.

Список бібліографічних посилань

1. Гриньків Андрій Метакогнітивні дослідження в контексті освітніх інновацій *Вища освіта України* № 2 С. 37-43
2. Захаревич Н. В. Психологічні механізми метакогнітивного моніторингу в процесі формування ключових компетентностей у старшокласників. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. Серія «Психологія»: збірник наукових праць. Острог: Вид-во НаУОА, квітень 2018. № 6. С. 49–53.

Науковий керівник: Шиліна Алла Андріївна, доцент кафедри соціології та психології факультету № 6 Харківського національного університету внутрішніх справ, кандидат психологічних наук, доцент.

Шмалій Анжела Миколаївна,
студентка 1-го курсу, факультету № 6
Харківського національного університету внутрішніх справ

БІХЕВІОРАЛЬНА ПСИХОТЕРАПІЯ ЗАЛЕЖНОЇ ПОВЕДІНКИ

Біхевіоральна, або поведінкова терапія заснована на ідеї про те, що неадекватні форми поведінки можуть бути усунені шляхом прийняття нових здорових форм [1].

Основна ідея полягає в тому, що людина повинна обрати манеру поведінки, засновану на результатах і наслідках своїх дій. Коротше кажучи, людина навчається вести себе певним чином; а якщо така поведінка і стала причиною наркоманії, тоді можливо перевчити людину на більш здорову манеру.

Якщо у минулому якась дія призвела до позитивного результату, індивід, швидше за все, повторить цю дію і в майбутньому. Це пояснює, чому люди схильні до зловживання наркотиками, алкоголем та іншими хімічними речовинами. Як тільки вони асоціюють алкоголь або наркотики з винагородою, у них з'являється зростаюче бажання зловжити цими речовинами ще раз у майбутньому. Винагороду та покарання можна використовувати як інструмент у процесі прийняття людиною нової, більш здорової манери поведінки. Це призвело до виникнення таких технік, як терапія відрази і жетонна система.

Цілі біхевіоральної терапії в лікуванні наркозалежності та алкоголізму [3]:

- Зміна поведінки по відношенню до наркоманії та алкоголізму;
- Поліпшення навичок ведення здорового способу життя;
- Зміна ставлення до наркотиків і алкоголю;
- Допомога людині в лікуванні та реабілітації від наркотичної та алкогольної залежності.

Види біхевіоральної терапії, що використовуються в лікуванні залежностей [1].

Існує безліч різних методів лікування залежної поведінки, один з яких терапія відрази, яка поділяється на два типи:

Відкрита сенсибілізація включає в себе створення пари неадекватної поведінки з небажаними наслідками. Прикладом може бути препарат, який застосовується в практиці лікування алкоголізму, який викликає бажання кинути пити. Якщо людина, що приймає цей препарат, вип'є алкоголь, їй стане дуже погано, аж до клінічних випадків і смертельного результату. Електрошок також можна застосовувати в цьому методі, щоб уникнути зайвих ризикованих наслідків, як від препарату.

Прихована сенсибілізація. Тут немає спроби зіставити дійсні негативні наслідки з поведінкою, натомість людина подумки уявляє собі ці наслідки.

Когнітивно-поведінкова терапія допомагає клієнту зрозуміти власні думки і почуття. Людина вчиться розуміти, що він не завжди може контролювати що відбувається в зовнішньому світі, проте він може справлятися з думками і почуттями з цього приводу [3].

Жетонна система працює так: людина отримує винагороду за хорошу поведінку. Як правило, у вигляді жетонів, які потім можна обміняти на речі або привілеї.

Мотиваційне інтерв'ювання передбачає виклик або заохочення наркомана до дії, яке змусить його змінити свою поведінку. Пацієнта заохочують глибше розібратися в суті його залежності, і дізнатися про засоби, за допомогою яких можна від неї позбавитися.

Методи біхевіоральної терапії [2].

Існує безліч технік, які може використовувати терапевт. Подібні заходи допоможуть пацієнту зрозуміти існуючі обставини, що викликали наркоманію, і розробити шляхи боротьби з ними. Методи терапії Корисної поведінки включають:

Рольові ігри, які дозволяють клієнту покращити розуміння соціальних взаємодій, і змінити свою поведінку у відповідь на це. Хорошим прикладом цієї техніки є рольова гра на розвиток навичок відмови від алкогольного напою.

Зміна поведінки – коли пацієнт отримує винагороду за бажану поведінку.

Самоконтроль – коли пацієнт конспектує свою поведінку протягом дня в особливий журнал. Цей журнал доступний терапевту.

Планування заходів включає в себе згоду пацієнта приймати участь в деяких видах діяльності до наступного прийому у лікаря. Ці заходи будуть носити позитивний характер, тому що людина буде задіяна в незвичній для неї поведінці.

Поведінковий контракт – інструмент терапії, в якому пацієнт підписує контракт, і зобов'язується не бути задіяним у небажаній поведінці. Якщо пацієнт порушує умови контракту, негайно настануть наслідки, описані в контракті. Цей контракт також може мати тимчасові рамки.

Плюси і мінуси біхевіоральної терапії в лікуванні залежностей [1].

Незважаючи на те, що поведінкова терапія може бути досить ефективним засобом, вона працює не для всіх. Деякі люди не можуть витягти переваги з ситуації, в якій вони опинилися. А такі техніки, як самоконтроль, вимагають високого рівня чесності, з чим багато пацієнтів борються. Існує також побоювання, що терапія відразу викликає нудоту та інші шкідливі наслідки для організму. А деякі засоби можуть привести до смерті в разі зриву лікування.

Тим не менше, немає ніяких сумнівів в тому, що біхевіоральна терапія допомагає пацієнтам з алкогольною, наркотичною та іншими залежностями. Тому цей метод широко поширений серед реабілітаційних центрів по всьому світі. КПТ отримала багато визнання за свою здатність привчити людину відповідати за наслідки своїх дій та власне життя.

Список бібліографічних посилань

1. Мушкевич М.І., Чагарна С.Є. Основи психотерапії. Луцьк. Вежа-Друк 2017. С. 288
2. Дейвід Вестбрук, Гелен Кеннерлі, Джоан Кірк. Вступ у когнітивно-поведінкову терапію. Львів: Свічадо. 2014. С. 311

3. David Westbrook, Helen Kennerley, Joan Kirk Коротка історія розвитку КПТ Розділ з книги «An introduction to cognitive behaviour therapy». 2nd edition. Журнал «Вестник ассоциации психиатров украины». 2013. С. 12

Науковий керівник: Шиліна Алла Андріївна, доцент кафедри соціології та психології факультету № 6 Харківського національного університету внутрішніх справ, кандидат психологічних наук, доцент.

Яременко Катерина Сергіївна,
студентка 1-го курсу факультет №6
Харківського національного університету внутрішніх справ

МУЗИЧНА ПСИХОТЕРАПІЯ

Кожного дня в нашому житті присутня музика. Під час її прослуховування людина відчуває певні емоції: радість, натхнення, сум, спокій, збудження та ін. Музиканти під час гри на музичному інструменті можуть зменшити агресію або ж, навпаки, збільшити радість людини в залежності від твору.

Виникнення музичної психотерапії є закономірним явищем у розвитку практичної психології. Музика супроводжує людину протягом всього її життя, протягом доступного дослідникам періоду розвитку людства. Відомо цілеспрямоване застосування музики для лікування в різні історичні епохи. Сьогодні музична психотерапія є важливою складовою частиною арт-терапії.

Музична терапія – це допоміжний психотерапевтичний напрямок у сфері охорони здоров'я на стику музики, психології, медицини і педагогіки. Вона забезпечує розслаблення або концентрацію уваги, допомагає виражати емоції. Музикотерапевти працюють зі звуком для підтримки фізичного, когнітивного, емоційного і соціального здоров'я людей [3].

Існує два основних напрями музикотерапії: активна і пасивна (рецептивна). Активна – це власне виконання музичного твору чи імпровізація

за допомогою голосу або музичних інструментів. Пасивна музикотерапія розглядається як процес сприйняття музики з терапевтичною метою. Вона існує в трьох формах: комунікативна (спільне прослуховування музичних творів, спрямоване на підтримку взаємних контактів, взаєморозуміння і довіри); реактивна (спрямована на досягнення катарсису); регулятивна (що сприяє зниженню нервово-психічної напруги). Ця форма музикотерапії використовується у поєднанні з дихальними вправами, ритмікою, може супроводжуватися переглядом творів живопису або читанням літературних творів.

Музика здатна викликати різні емоції: від миттєвого настрою до світовідчуття космічного масштабу. Цю здатність музики до «зараження» своїм настроєм і підпорядкування ритму підтверджують дані психофізіологічних досліджень процесів впливу музики на людину. У психофізіології, як зазначає Г.Г.Декер-Фойгт, стимулююча, активізуюча музика отримала назву «ерготропної»; заспокійлива, розслабляюча музика – «трофотропної» (незалежно від музичних стилів і жанрів). Кожна з них має власний комплекс виразних прийомів [1].

Наприклад, в ерготропній музиці використовуються такі засоби музичної виразності, як пунктирний ритм і підкреслена ударна пульсація, мажорний лад, різкі «злети і падіння» мелодії, дисонанси, штрих «стаккато» (уривчасте виконання звуків), гострі ладові тяжіння. Відповідно, психофізіологічні реакції при сприйнятті ерготропної музики виражаються у прискоренні частоти дихання і пульсу, можливе підвищення артеріального тиску, розширення зіниць, поява збудження, схожого зі станом сп'яніння.

І, навпаки, у трофотропній музиці віддається перевага мінорному ладу, консонансам, плавному розвитку мелодії, переважанню штриха «легато» (зв'язне виконання звуків) тощо. Прояв психофізіологічних реакцій при її сприйнятті буде іншим: сповільнюється частота дихання і пульсу, настає фізичне розслаблення,

звужуються зіниці, знижується артеріальний тиск, – все це викликає відчуття заспокоєння, умиротворення аж до медитативного стану [2].

Велика практика зарубіжної та вітчизняної музичної психотерапії дозволила виявити основні критерії відбору музичних творів [1, 4, 5], які наведено нижче.

1. Накопичений багатий емпіричний матеріал дає підстави говорити, що музичні твори XVIII-XIX століть надають позитивний лікувальний ефект. Музика І.С.Баха становить величезну терапевтичну цінність: завдяки втіленню гармонії, чіткій структурованості, поліфонічності вона успішно знімає негативний емоційний стан пацієнтів. Музика В.А.Моцарта, Л.Бетховена, Й.Брамса дає гарний ефект при лікуванні депресії. Сонатно-симфонічна музика цих композиторів пробуджує до діяльності, звільняє реакції катарсису. Романтична музика Ф.Шопена, Ф.Ліста, образотворчий характер і вишуканість творів К.Дебюссі мають заспокійливу дію. Твори М.Мусоргського, П.Чайковського, А.Дворжака сприятливо діють на невротичних пацієнтів.

2. Перевагу слід віддавати інструментальній музиці, не пов'язаній з текстом (на відміну від вокальної музики). Камерна і симфонічна музика відкриває великі можливості для виникнення асоціацій, роботи уяви і фантазії.

3. Незнайомій музиці віддається перевага перед знайомою музикою, оскільки знайома музика може викликати небажані спогади, порушити лікувальний ефект.

4. Музичний твір має викликати у пацієнта емоційний відгук, бути особистісно значущим.

Відзначимо, що вибір музичних творів в музичній психотерапії залишається суб'єктивним, а робота психотерапевта вимагає постійного пошуку нових музичних творів. Тому одним з основних критеріїв відбору музики є ефективність її індивідуального впливу на пацієнта.

Таким чином, механізм лікувальної дії музичної психотерапії реалізується через емоційну розрядку, музичний катарсис, що усуває негативні емоції і хворобливі симптоми.

Список бібліографічних посилань

1. Декер-Фойгт, Г.Г. Введение в музыкотерапию. СПб : Питер, 2003. 208 с.
2. Тихонова Е.В. Музыкальная психотерапия в художественном образовании школьников: учебное пособие. Екатеринбург, 2011. 84 с.
3. Шабутін С.В., Хміль С.В., Шабутіна І.В. Зцілення музикою. Тернопіль: Підручники і посібники, 2008. 192 с.
4. Петрушин, В.И. Музыкальная психотерапия : Теория и практика : учебное пособие. Москва : ВЛАДОС, 1999. 176 с.
5. Элькин В.М. Целительная магия музыки. Гармония цвета и звука в терапии болезней. СПб, 2000 г. 224 с.

Науковий керівник: Жданова Ірина Вячеславівна, доцент кафедри соціології та психології факультету № 6 Харківського національного університету внутрішніх справ, кандидат психологічних наук, доцент.

Наукове видання

АКТУАЛЬНІ НАПРЯМИ ПРАКТИЧНОЇ ПСИХОЛОГІЇ І ПСИХОТЕРАПІЇ

Матеріали VIII Міжнародної науково-практичної конференції молодих вчених,
студентів та аспірантів
(Харків, 16 грудня 2020 р.)

Відповідальні за випуск – Н.В. Греса, О.Г. Шахова
Комп'ютерна верстка та дизайн обкладинки – Н.В. Греса, О.Г. Шахова

Підписано до друку 13.01.2021-. Папір офсетний. Друк офсетний.
Формат 60×90/16. Ум. друк. арк. 13,3. Обл.-вид. арк. 10,9.
Тираж 100 прим.
Видавець і виготовлювач –
Харківський національний університет внутрішніх справ,
просп. Льва Ландау, 27, м. Харків, 61080.
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 3087 від 22.01.2008.